

FAHRI BALLIU

CU O PREFATĂ DE
ISMAIL KADARE

SINISTRA DOAMNĂ

1921, në Mamastir, p
qin Femeror Pedago
te Ruins. Komuniste
e Pennebi. Pas
idror. Për një k
më të gjitha le
të Institutit të
iblicistike. K:
i Punës Soc

1928, familja e saj u (hipogul për t'u
ishin nga Dibi-a. Ne vlu me korrespondent-studimet e larta në Fakul
clirimit të vëndit vazhdo.
nëntor të vitit 1941. Gjatë luftës pyese si
yër nukisyon e të larta partie dhe
nte e Bashkimut të Grave
Drejtorise se Propagandes, Arsir
uste KQ të PPSH-se
modi lrvetare e Frontit Demokratik të Shq
martua në 1 janar të vitit 1945. ka tre vjet 9000

istorie contemporanë

HUMANITAS

„În întunecata galerie a soțiilor de tirani, Peninsula noastră Balcanică are două modele: Elena Ceaușescu, în România, și Nexhmije Hoxha, în Albania. Prima a devenit un model de ignoranță și îngustime la minte, obsedată de ideea de a primi titluri științifice – iar cu cât avea mai multe, cu atât se acoperea mai tare de ridicol. Cea de a doua s-a remarcat printr-o înclinație spre trivialitate și printr-o cruzime fără egal, ceea ce i-a făcut pe albanezi să o poreclească «Pantera neagră».”

Ismail Kadare

„Atmosfera de la curtea «sultanului» Enver Hoxha a fost impregnată de minciună, delir encomiastic, sadism și vendete tribale. Membră a CC, controlând accesul la dictator, influențându-i deciziile, Nexhmije a fost principala sa complice. Ceea ce nu se spunea în plenele ore în ședințele de Birou Politic se șoptea seara acasă, la masă ori în timpul plimbărilor prin parcul rezidențial păzit de *Sigurimi*. Prezenta monografie constituie o investigație deopotrivă captivantă și terifiantă a unui univers politic lugubru, bântuit de uri, vendete și invidii viscereale. Nu e lumea intrigilor florentine, ci aceea a patimilor de clan deghizate în verbiage dialectic.”

Vladimir Tismăneanu

În aceeași serie

Thierry Wolton, *KGB-ul la putere. Sistemul Putin*

Vladimir Tismăneanu, *Fantoma lui Gheorghiu-Dej*

Pierre du Bois, *Ceaușescu la putere.*

Anchetă asupra unei ascensiuni politice

Vlad Georgescu, *Politică și istorie.*

Cazul comuniștilor români (1944-1977)

istorie contemporană

FAHRI BALLIU (n. 1956, Elbasan), scriitor și jurnalist albanez, licențiat al Facultății de Istorie-Filozofie din cadrul Universității Tirana. De-a lungul vremii a semnat cărți de povestiri și scenarii de film, numeroase articole pe teme literare și artistice, dar și romanul *Panteoni i zi (Panteonul negru)*, un rechizitoriu la adresa dictaturii comuniste. La începutul anilor '90 a participat activ în presa de opoziție cu orientare de dreapta. A fost diplomat în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, Direcția pentru diaspora, și în cadrul Ambasadei Albaniei la Skopje, iar pentru o perioadă a fost redactor-șef al agenției albaneze de știri ATSH. În 1997 a fondat ziarul 55 din Tirana, iar în 1998 – editura cu același nume.

În anul 2000 a înființat Institutul de Cercetări Politice „Alcide de Gasperi“, al cărui director executiv este în prezent. Institutul organizează seminarii și simpozioane științifice, la care iau parte intelectuali albanezi și străini. Activitatea Institutului este legată în principal de aspirațiile teritoriilor locuite de albanezi de a se integra în NATO și Uniunea Europeană, ca și de spiritualitatea europeană, cu îndelungi tradiții în Albania.

Monografia *Sinistra Doamnă, văduva dictatorului albanez Enver Hoxha*, publicată pentru prima dată în 2005, a devenit un bestseller, fiind tradusă în limbile franceză, macedoneană și engleză.

FAHRI BALLIU

SINISTRA DOAMNĂ

VĂDUVA DICTATORULUI ALBANEZ
ENVER HOXHA

Prefață de
ISMAIL KADARE

Argument de
VLADIMIR TISMĂNEANU

Traducere din albaneză și note de
TIBERIUS PUIU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

CUPRINS

Nota traducătorului	7
ARGUMENT: <i>Mme Hoxha, „tovarăşa de luptă şi de viaţă” a monstrului Enver</i> (Vladimir Tismăneanu)	9
PREFAȚĂ: <i>Soțiile de tirani</i> (Ismail Kadare)	15
Introducere	19
CAPITOLUL I	27
CAPITOLUL II	34
CAPITOLUL III	44
CAPITOLUL IV	58
CAPITOLUL V	66
CAPITOLUL VI	77
CAPITOLUL VII	85
CAPITOLUL VIII	91
CAPITOLUL IX	101
CAPITOLUL X	119
CAPITOLUL XI	130
CAPITOLUL XII	139
CAPITOLUL XIII	150
CAPITOLUL XIV	153
CAPITOLUL XV	158
CAPITOLUL XVI	163
CAPITOLUL XVII	177
CAPITOLUL XVIII	185
CAPITOLUL XIX	190

CAPITOLUL XX	206
CAPITOLUL XXI	207
CAPITOLUL XXII	210
CAPITOLUL XXIII	222
CAPITOLUL XXIV	232
CAPITOLUL XXV	238
<i>Bibliografie</i>	241

Nota traducătorului

Cititorul are în fața sa o carte care prezintă nu numai viața soției unui dictator comunist, ci, de fapt, o adevărată istorie a Albaniei și a comunismului albanez. Și sunt numeroase motive pentru care o asemenea carte ar putea prezenta importanță pentru cititorul român.

În Peninsula Balcanică, albanezii sunt poporul cel mai apropiat față de poporul român, atât prin limbă, cât și prin parcursul istoric. Deși se numără, alături de greci, printre cele mai vechi popoare din această zonă, vecinii le contestă și românilor, și albanezilor originea și locul de formare. Totodată, și românii, și albanezii au îndurat o puternică ofensivă slavă, căreia i-au cedat părți din teritoriile lor etnice. Apoi, mișcarea comunistă din România și cea din Albania s-au aflat, mai ales în perioada de început, sub influență străină, rusă (sovietică) sau sârbească. După ce comuniștii din cele două țări s-au „eliberat” de sub tutela străină, au instituit regimuri la fel de dure precum cele ale ocupanților de până atunci.

Regimul dictatorial al lui Enver Hoxha a ajuns mai curând decât cel al lui Ceaușescu la obsesia „cetății asediate”, la pretenția de a fi singura variantă comunistă justă. Nu e de mirare că, în ciuda aversiunii manifestate de Hoxha față de Tito, au continuat să existe relații de armonizare a intereselor, tot așa cum regimul lui Ceaușescu, deși „independent” de Moscova, a menținut cu aceasta o strânsă colaborare în privința serviciilor secrete și în alte domenii. Apoi, poate nu e întâmplător faptul că, în timp ce celelalte țări socialiste și-au redus intensitatea

relațiilor diplomatice cu Albania, România rămâne singura care a avut permanent un ambasador la Tirana; o lungă perioadă de timp, acesta a fost Manole Bodnăraș, fratele lui Emil Bodnăraș, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Ceaușescu.

Iar comparațiile și paralelismul ar putea continua.

Am recurs în traducerea noastră la o serie de note de subsol, care ni s-au părut necesare pentru o mai bună înțelegere a textului. Toponimele și numele albaneze au fost redactate ca în limba originală, și nu – așa cum se întâmplă din păcate în rarele știri despre Albania – în transcriere sârbească. În virtutea respectării grafiei albaneze, am preferat, printre altele, să păstrăm forma „Hoxha“, și nu „Hodja“, varianta cu care este, probabil, mai familiarizat publicul cititor din România.

Sperăm ca, pe lângă interesul pe care-l vor stârni faptele prezentate aici de Fahri Balliu, această carte să stimuleze și o dezbatere, eventual comparativă, a istoriei comunismului românesc.

TIBERIUS PUIU

ARGUMENT

Mme Hoxha, „tovarășa de luptă și de viață“ a monstrului Enver

Anturajul intim al liderilor comuniști reprezintă un subiect deopotrivă istoriografic, politologic și psihologic. Tot așa cum universul mental al acestor despoți ține de psihopatologie. Mă gândesc mai ales la soțiile diversilor potentăți totalitari, ființe plămădite dintr-o materie specială, dispuse să tolereze ori chiar să încurajeze cele mai abjecte porniri ale soților lor. Termenul din „limba de lemn“ pentru aceste „prime doamne“ ale nomenclaturii era „tovarășa de luptă și de viață“. Prima (amintită și de Ismail Kadare în prefața acestei cărți) a fost Nadejda Konstantinovna Krupskaia, nevasta lui Vladimir Ilici Ulianov, cunoscut în istorie drept Lenin. Nu se știe cu precizie dacă au fost căsătoriți legal. La un moment dat, prin 1927, înfuriat de anumite rezerve exprimate de Krupskaia la adresa lui, Stalin a exclamat: „Dacă nu tace din gură, îi găsim lui Ilici o altă văduvă.“ Din acel moment, Krupskaia a tăcut. Amintesc că romancierul american William Vollmann o face personaj în extraordinarul său roman *Europe Central* (Viking, 2005), încununat cu National Book Award.

A doua (și ultima) soție a lui Iosif Visarionovici Djugașvili, zis Stalin, nu a tăcut și nu a acceptat să fie doar o umilă „tovarășă de luptă și de viață“. Citiți cartea lui Simon Sebag Montefiore *Stalin: The Court of the Red Tsar* (Knopf, 2004) și veți afla detalii răscritoare despre sinuciderea ei, în 1932, și efectele catastrofale asupra unei minți de-acum rătăcite. Paranoia lui Stalin a atins dimensiuni astronomice în clipa în care s-a simțit trădat de cea mai apropiată ființă, mama copiilor săi Vasili și

Svetlana. Nadia nu mai putea suporta grobianismul unui soț îndrăgostit de Istorie și incapabil să simtă altceva decât atracția morbidă spre puterea absolută. Se pare că Allilueva a cutezat să amintească tragedia țărănimii. A fost admonestată drastic, insultată în prezența tovarășilor de crime și băutură ai lui Koba-Djugasvili. Nu a reușit să găsească un *modus vivendi* cu monstrul. S-a retras în dormitor și a găsit un *modus moriendi*: și-a tras un glonț în cap. Prietena ei cea mai apropiată era Polina Jemciujina, soția lui Viaceslav Molotov, pe atunci mâna dreaptă a lui Stalin. Koba a bănuit-o pe Polina că ar fi știut de intențiile Nadiei. A pedepsit-o mai târziu, în 1949, acuzând-o de „sionism“ și „cosmopolitism“, păcate mortale în demonologia stalinistă. La votul din Biroul Politic, când s-au decis arestarea și deportarea Polinei în Gulag, Molotov s-a abținut. După câteva zile, și-a cerut iertare, aprobând „dreapta pedeapsă“ a dictaturii proletariatului împotriva „năpârcii“ care era soția sa de-o viață. A divorțat și a continuat să-l servească pe Stalin necondiționat. La moartea generalisimului, singurul magnat cu lacrimi în ochi a fost Molotov. Polina a revenit din deportare. S-au recăsătorit, au trăit împreună până la adânci bătrâneți, fără regrete, reproșuri ori remușcări. Niciodată Jemciujina nu și-a criticat soțul, nu a exprimat aversiune pentru abjectele crime staliniste. A fost epitoma „tovarășei de viață și de luptă“.

Aș putea scrie aici despre Lotte Ulbricht, Jovanka Broz, Mme Mao, Nina Petrovna Hrușciova. Ori despre soțiile liderilor partidelor comuniste vestice, Jeannette Vermeersch-Thorez (soția lui Maurice Thorez) și Nilde Iotti (soția lui Palmiro Togliatti). Gheorghiu-Dej nu a avut lângă el o asemenea matroană nomenclaturistă. Rolul acesta l-a jucat, până la un punct, fiica sa Lica (o veleitară cu aspirații de vedetă, dar neinteresată de politică). Aș putea insista asupra destinului Elenei Ceaușescu, despre care am scris cândva că a fost o Messalina cu pretenții de Newton. Știm rolul nefast al acestei „revoluționare de profesie“, în fapt o analfabetă care abia putea lega cuvintele, devenită, prin voia

partidului și obediența castei academic-universitare oficiale, „om de știință de renume mondial“. Nu mai vorbesc despre poeții de curte care au excelat în a-i închina grețose panegirice versificate. Aș putea scrie despre altă pseudosavantă, expertă în materialism istoric, Mirjana Markovici, soția lui Slobodan Miloșevici. Atât Elena, cât și Mirjana au contribuit masiv, cu morbidă feroare, la radicalizarea întru Rău a soților lor. Mă grăbesc să adaug, pentru a preveni diabolizarea „tovarășelor de viață și de luptă“ – sistemul era cel care permitea crimele în masă, isteria propagandistică, persecutarea oricărui posibil rival. Poziția de lider al partidului făcea din cel care o deținea o adevărată zeitate. Psihopatologia sistemului este cea care îngăduie extravaganțele asasine ale sociopaților ajunși în fruntea sectelor comuniste.

Enver Hoxha a fost un asemenea lider: o combinație de căpetenie tribală și birocrat bolșevic, dogmatic înverșunat, stalinist din categoria cea mai dură (dacă admitem că ar exista gradații în acest algoritm al fărâdelegii), maniac al epurărilor periodice, relativ cultivat în comparație cu militanții proletari, Hoxha a reușit să-i sfideze mai întâi pe Iosip Broz Tito (cu sprijinul Moscovei) și apoi pe Nikita Sergheevici Hrușciiov (cu sprijinul lui Mao). A construit în Albania un sistem concentraționar de o intensitate și longevitate fără egal în Europa (echivalentul ar fi despotismul asiatic din Coreea de Nord). A reușit să pozeze în apărător al independenței naționale, un fel de reincarnare a lui Skanderbeg. Eroul *sans peur et sans reproche*, „viteaz între viteji“, corifeu al gândirii marxiste, strateg genial etc. Fără proverbiala sa vigilență (alt cuvânt-cheie din lexicul totalitar, fascist și comunist), inamicul ar fi putut distruge „fortăreața asediată“. În toate acțiunile sale a avut-o alături pe Nexhmije, ființa de granit, femeia fără alte sentimente decât iubirea de partid (adică de Enver și enverism). Cum istoria Partidului Muncii trebuia rescrisă periodic în funcție de ultimele răfuiele sângeroase la vârf, Mme Hoxha a devenit directoarea Institutului de

Istorie a Partidului. Așa cum Elena Ceaușescu s-a închipuit chimistă, Nexhmije s-a visat ideologă. Ismail Kadare are dreptate scriind în prefața atât de necesarei, într-adevăr fascinantei cărți a lui Fahri Balliu că, în sumbra ierarhie a „tovarășelor de viață și de luptă“, Mme Hoxha apare ca fiind cea mai tenebroasă.

În cazul în care cititorii doresc să vadă cum ar fi reacționat Elena dacă ar fi rămas văduvă, pot afla lucruri interesante din reacțiile lui Nexhmije. Cartea de față este nu doar un instrument de cunoaștere istorică, ci și un avertisment. Mme Hoxha nu a exprimat niciodată nici cea mai mică urmă de căință. Ideea expiațiunii îi este cu desăvârșire străină. Ca și diverșii Paul Niculescu-Mizil, Ștefan Andrei, Ion Stănescu și alți impenitenți nostalgici comuniști, văduva lui Hoxha arată cu degetul, insultă și se declară prigonită. Are așadar dreptate Fahri Balliu să scrie:

Violentul asalt lansat prin asemenea „memorii“ și „mărturii“ ar fi trebuit să-i facă pe albanezi să se gândească bine și să-și aducă aminte că dictatura prin care am trecut seamănă cu acele boli teribile ce pot reveni și-l copleșesc definitiv pe suferind. Impertinența Sinistrei Doamne Nexhmije Hoxha, atât de fățișă și adusă la superlativ, nu numai că nu denotă nici un semn de căință sau scuză – știe oare ce înseamnă să te căiești și să-ți ceri iertare? –, dar nici măcar nu o oprește să atace cu extremă furie acea Primăvară a Libertății, acea floare firavă a democrației care a înflorit pentru câțiva ani ca o binecuvântată perioadă de ușurare; și aceasta, după lunga iarnă prin care a trecut națiunea albaneză, cu oameni uciși, întemnițați, condamnați la singurătate și izolare, cu trupurile din carne și sânge schingiuite în închisori și șanțuri, cu toți locuitorii înnebuniți de mania persecuției ce pornea din birourile statului dictatorial ca să se reverse până în stradă și în autobuzele care lucrau obligatoriu în „trei schimburi“.

Victimele comunismului? Povești! Cei lichidați erau dușmani de moarte, sclerați, fațarnici, agenți și trădători. *Succesorul*, romanul lui Ismail Kadare apărut acum câțiva ani la Polirom, surprinde cât se poate de tulburător starea de suspiciune maldivă specifică universului sufocant al înaltei nomenklaturi.

Nimeni nu se putea sustrage bănuielii de duplicitate. Inamicii erau „subiectivi“, dar mai ales „obiectivi“, deci nu conta ceea ce a făcut cineva, ci ceea ce, în viziunea paranoic-conspirațională stalinistă, ar fi putut face persoana în cauză. Așa a fost eliminat cel mai apropiat coleg al lui Hoxha, Mehmet Shehu (s-a sinucis? a fost „sinucis“?). Mehmet Shehu a luptat în Brigăzile Internaționale în timpul Războiului Civil din Spania, avea un prestigiu între vechii militanți, prestigiu pe care Enver nu i l-a iertat, se pare, niciodată.

Dacă ar fi să captez într-un concept cât mai sintetic esența regimului leninist albanez, cred că cel mai potrivit ar fi acela de sultanism totalitar. Noțiunea de sultanism, cu origini în sociologia weberiană, a fost dezvoltată de politologii Juan Linz și Alfred Stepan. Atmosfera de la curtea „sultanului“ Enver Hoxha a fost impregnată de minciună, delir encomiastic, sadism și vendete tribale. Membră a CC, controlând accesul la dictator, influențându-i deciziile, Nexhmije a fost principala sa complice. Ceea ce nu se spunea în plene ori în ședințele de Birou Politic se șoptea seara acasă, la masă ori în timpul plimbărilor prin parcul rezidențial păzit de *Sigurimi*. Editura Humanitas merită grațitudinea noastră pentru publicarea acestei cărți, în remarcabila traducere semnată de Tiberius Puiu. Prezenta monografie constituie o investigație deopotrivă captivantă și terifiantă a unui univers politic lugubru, bântuit de uri, vendete și invidii viscerale. Nu e lumea intrigilor florentine, ci aceea a patimilor de clan deghezate în verbiaj dialectic.

VLADIMIR TISMĂNEANU

PREFAȚĂ

Soțiile de tirani

Când, cu mulți ani în urmă, am citit pentru prima oară cartea lui Stefan Zweig, *Maria Stuart*, mi-a trecut prin cap bănuiala că, din diverse motive – printre care cel mai important este fără îndoială conformismul –, oamenii sunt înclinați să le atribuie soțiilor tiranilor aceleași vicii, chiar aceleași crime pentru care sunt răspunzători în primul rând tiranii. Pe de altă parte, este larg răspândit clișeul potrivit căruia „el” (adică tiranul) are inimă bună, dar, din nefericire, supușii sunt cei care încurcă lucrurile. Nu el a făcut cutare și cutare lucru, ci oamenii din jurul lui, și în special „ea” (adică soția lui)! Și tot așa, până când ajungem la detestabila concluzie: apele curg limpezi, dar se tulbură în calea lor! Acesta mi s-a părut întotdeauna un simplu alibi laș al celor care țin partea bărbaților, un alibi mai nedemn decât oricare altul. În regimurile dictatoriale, în cele fasciste și comuniste, amploarea acestui alibi – sau să-l numim efeminare! – este mai mare decât oriunde.

Sinistra poveste a comunismului a marcat și relația dintre bărbat și femeie, dacă ne referim la cuplurile de tirani. Exemplele sunt atât de impresionante, încât un cuplu cu o reputație așa de proastă precum Macbeth și Lady Macbeth pare de-a dreptul neinteresant. Dacă am vedea reprezentarea faimosului cuplu creat de Shakespeare în versiunile rusă, chineză, română și albaneză, am constata un lucru curios: nu întotdeauna personajul cel mai diabolic a avut parte și de cea mai aspră pedeapsă!

În mod surprinzător, prima versiune în ordine cronologică, cea rusă, face excepție de la regulă. Dacă am lua poemul lui

Dante ca punct de reper în considerațiile noastre cu privire la două rusoaice, una are de-a face mai mult cu purgatoriul decât cu iadul, iar cealaltă cu paradisul în măsura în care sinucigașii ar fi primiți acolo! Nadejda Krupskaia, soția lui Lenin, nu iese în evidență în istoria cruzimii rusești. Sterilitatea ei, spiritul comunist fad au acționat ca o formă de autoapărare împotriva acuzațiilor. Totuși, cine are cea mai vagă noțiune despre ororile ruso-sovietice poate constata că ea a fost complice la crimele lui Lenin. Istoria nu ne oferă nici o dovadă că l-ar fi temperat în vreun fel pe soțul ei. Cealaltă rusoaică, Nadejda Allilueva (soția lui Stalin), este singurul portret de martir din această galerie. Nu numai că a fost împotriva tiranicului ei soț în politica de teroare, dar, pentru a-i demonstra lui Stalin că nu se va împăca niciodată cu acest lucru, și-a pus capăt vieții tocmai cu ocazia unui banchet la Kremlin. Ea a arătat astfel că soția unui tiran poate rămâne umană, lipsindu-le pe celelalte soții de tirani de orice posibilitate de a se justifica.

În versiunea chineză, soția lui Mao, Jiang Qing, a fost chin-tesența răului, a invidiei și răzbunării prostești, la toate nivelurile: politic, artistic și sexual. Urățindu-se odată cu vârsta, a încercat să coboare, pe cât a putut, întreg sexul femeiesc, ceea ce a adus infinite nenorociri în toată China. În întunecata galerie a soțiilor de tirani, Peninsula noastră Balcanică are două modele: Elena Ceaușescu, în România, și Nexhmije Hoxha, în Albania. Prima a devenit un model de ignoranță și îngustime la minte, obsedată de ideea de a primi titluri științifice – iar cu cât avea mai multe, cu atât se acoperea mai tare de ridicol. Cea de a doua s-a remarcat printr-o înclinație spre trivialitate și printr-o cruzime fără egal, ceea ce i-a făcut pe albanezi să o poreclească „Pantera neagră”. Nu poate fi menționată nici o situație în care să fi jucat un rol cât de mic în diminuarea tragediei albaneze, în schimb numeroase sunt cazurile când s-a comportat cu și mai multă cruzime decât soțul ei.

Este interesant să ne aducem aminte cum au sfârșit aceste soții. Cu excepția celor două rusoaice – una o mizeră ființă umană și cealaltă o martiră –, celelalte trei, chinezoaica, româncea și albaneza, au primit sentințe, care, după cum s-a arătat mai sus, nu au fost întotdeauna pe măsura nelegiuirilor lor. Astfel, sentința cea mai dură a primit-o Elena Ceaușescu: a fost împușcată. Jiang Qing a sfârșit prin a fi condamnată la ani grei de închisoare, ceea ce i-a scurtat zilele. În schimb, Nexhmije a fost închisă doar o scurtă perioadă! Nu e greu de imaginat că, în această sumbră ierarhie, ea reprezintă personajul cel mai tenebros.

ISMAIL KADARE

INTRODUCERE

Niciodată n-ar putea reuși vreun scriitor sau vreun geniu al mânuirii cuvintelor, fie el psihiatru sau sociolog, fie chiar vreo instituție sau vreo adunare de minți luminate, să urmărească și să aducă la lumina zilei tot adevărul despre rolul lui Nexhmije Hoxha în viața urgisită a albanezilor, din prima zi a implicării ei în politică și până în prezent, când, în ciuda vârstei foarte înaintate, rămâne la fel de activă. Nexhmije reprezintă gerul din viața albanezilor încă din noaptea în care, luând ceaiul acasă la Bije Vokshi, pe o străduță dosnică din Tirana, a facut cunoștință cu Enver Hoxha. Empatia perfectă dintre cei doi indică o predispoziție impasibilă, uniți cum erau în calculele lor reci, în obscurele planuri care vădeau fisurile din sufletele lor. Evenimentele ulterioare au facut din viața celor doi soți un labirint în care slujitorii opiniei publice trebuie să pătrundă, înarmați atât cu perspicacitate, cât și cu pasiune, precum și cu balanța justiției în mână, ca să vadă faptele acestor „tovarăși de idei“, care au semănat numai moarte în jurul lor.

Mulți au fost cei preocupați de istoria Albaniei, atât ca misiune oficială, cât și prin înclinațiile lor personale, dar puțini s-au aventurat să deschidă acest capitol, în efortul de a porni un proces istoric care nu s-a înfăptuit încă. Lipsa unei asemenea recuperări, care i-ar fi adus în boxa acuzaților pe arhitecții Albaniei comuniste, constituie de fapt principala dramă națională a acestei țări; acel proces nerealizat rămâne coșmarul societății albaneze, și tocmai el constituie motivul orbirii de ieri și de astăzi. Să-și fi depășit oare vreodată albanezii complexul

lui Oedip? Și nu vorbim despre o experiență tensionată, nedemnă și neapărat sângeroasă. Dar este descurajant faptul că până în prezent, în loc să se producă decomunizarea societății albaneze, putem vedea, dimpotrivă, toate semnele răsturnării criteriilor privind evaluarea și reevaluarea crimei de mari proporții care a fost „dictatura proletariatului”. Această situație neliniștește când vedem că societatea albaneză se află în continuare sub provocarea unei adevărate „spălări de creier”.

Când vezi cât de multe busturi ale lui Enver Hoxha încă se vând ca suvenire prin magazine, când vezi cum își face câte unul semnul crucii – am văzut cu ochii mei așa ceva – după ce a atins o astfel de relicvă, arătându-și venerația pentru cel care a ciuruit oameni cu gloanțele sau baionetele, care i-a îngropat de vii pe toți preoții în mlaștini și în pivnițele de interogatorii ale Securității*; când vezi câte un „moș veteran” invitat la emisiunile pentru tineret, un om asupra căruia crimele împotriva umanității apasă mai greu decât decorațiile de război de pe piept și care vorbește despre așa-numitul „comandant legendar”, Enver Hoxha; când moderatorul le cere tinerilor să aplaude în onoarea lui etc. – este evident că lipsa unui asemenea proces istoric devine tragică.

Un întreg partid politic își proclamă victoria electorală, câteodată discret, altă dată deschis și jovial, erijându-se în succesor al lui Hoxha. Vorbim despre un partid care în scurt timp, în loc să se reînnoiască, și-a ales, o dată în plus, ca mijloc de concurență faimosul său instrument, demagogia: a trecut de la „patria sovietică” la „patria americană”, readucând în administrația guvernamentală aproape tot aparatul birocratic care ar fi trebuit să se afle în boxa acuzațiilor pomenită ceva mai sus. Este dramatică discrepanța dintre tendința de integrare a Albaniei în UE și starea de spirit a înaltelor oficialități, însărcinate să

* Sigurimi (Directoratul sau Securitatea de stat), organism creat în 1943, avea drept principale misiuni prevenirea oricărei mișcări revoluționare și înlăturarea facțiunilor opuse regimului.

ducă până la capăt acest proces de integrare. Doi fii ai unor foști prim-secretari de district ai Partidului Muncii din Albania, în prezent ambasadori în SUA, precum și lungul șir de alți ambasadori și diplomați cu o carieră dinainte de 1990 influențează puternic aceste „eforturi de integrare” ale diplomației albaneze, eforturi despre care știm, fără a o spune vreodată fațiș, că sunt în impas. Este esențial ca orizonturile de gândire și aptitudinile necesare pentru atingerea standardelor de integrare să fie complet diferite de ale acestora. Reintegrați în funcțiile lor, după ce au vădit atâta josnicie între anii 1991 și 1996, o mare parte dintre diplomații dictaturii comuniste, împreună cu unii dintre foștii funcționari ai serviciilor secrete ale lui Hoxha, se ascund sub un dubios costum diplomatic și se folosesc de el ca să mascheze recrutarea unor elemente evident antialbaneze.

Surse demne de încredere afirmă că toate aceste rămășițe comuniste se vor uni cu partidele de stânga în jurul ideii și intenției de a cere în 2008 reabilitarea totală atât a lui Enver Hoxha, cât și a activității lui. În urma evenimentelor din anul 1997, furia comunistă din mass-media a lansat acuzații fără precedent și calomnii împotriva primelor încercări de guvernare democratică în Albania, intenționând astfel să ascundă și să treacă sub tăcere regimul criminal al lui Enver Hoxha care a azvârlit Albania în abis; iar ținta acestor atacuri politice este Berisha*, omul care a contribuit la prăbușirea regimului dictatorial. Oricare ar fi răspunderile unei guvernări de patru ani a Partidului Democrat care ar fi trebuit să conducă cinci ani, este absurd să se compare criticile aduse acestei guvernări cu acuzațiile împotriva dictaturii comuniste și a regimului criminal care a ruinat Albania timp de 45 de ani.

Dacă s-ar întreprinde o cercetare onestă, bazată pe date statistice, rezultatul ar evidenția o perioadă de aproape opt ani

* Sali Rame Berisha (n. 1944), în prezent prim-ministrul Albaniei (din 2005). Între 1992 și 1997 a fost președintele Albaniei, după ce vreme de patru ani a condus mișcarea anticomunistă din Albania.

de tăcere, un strat de talc așternut peste istoria regimului și a lui Hoxha însuși, pentru a ascunde crimele. Oricine poate constata că arhivele cu documente incriminatorii sunt „închise“, închise „prin lege“, astfel încât albanezii au rămas cel mai neinformați popor din Europa cu privire la propria-i istorie. Aceasta este, de fapt, cea mai recentă crimă a comunismului în Albania. Societății albaneze îi revine sarcina de a asigura forțele intelectuale pentru a rupe regimul de camuflaj informațional impus de „lege“, deoarece Albania și cetățenii săi sunt cei care suferă de această grozăvie, fără asemănare în nici o altă țară fostă comunistă. Vorbim despre albanezii de rând, neinstruiți în materie de politică, dar angajați în ceea ce privește interesul național. Dacă aspirațiile tuturor albanezilor spre Occident pot fi considerate clare și răspicat afirmate, realizarea unor asemenea aspirații poate fi împiedicată de un complicat mecanism guvernamental pus în mișcare de vechi alianțe estice și care merg până la rădăcinile fundamentalismului islamic. Necesitatea unui asemenea proces, încă nerealizat, este mai evidentă în lumina restaurării și re-restaurării „comunismului fără comuniști“ și este legată de atitudinea față de problema națională a albanezilor în Europa. Este deja un fapt bine cunoscut și dovedit că albanezii comuniști s-au aliat cu cei mai mari dușmani ai națiunii albaneze, Serbia și Rusia, ca să nu mai pomenim de legăturile cu organizațiile teroriste internaționale.

Nu trebuie însă să „uităm“ niciodată China, să nu uităm că, în istoria recentă a sistemului pluralist albanez, se insistă în sensul cotiturii naționaliste a Albaniei, lucru vădit cu ocazia demonstrației organizate în fața Ministerului Afacerilor Externe împotriva sosirii în țară a ministrului chinez de Externe. Demonstrația a avut loc în aprilie-martie 2005, când era programată vizita ministrului respectiv în Albania. Acțiunea se referea la un reprezentant al politicii care încă are simptomele unor „vechi legături amoroase“, ce i-au adus Albaniei numai rău. Astfel, un reprezentant al acestei politici nu a acceptat și nu acceptă

independența regiunii Kosovo. În timp ce întregul Occident a lansat atacuri împotriva călăului din Balcani, Slobodan Miloșevici, „Republica Populară” Chineză a continuat să pună la dispoziție sute de mii de dolari în sprijinul sistemului asasin al acestuia. Ambasada Chinei de la Belgrad, lovită „din greșeală” de avioanele NATO, a fost transformată în adăpost pentru generalii ucigași ai lui Miloșevici și chiar pentru forțele paramilitare, care au comis genocid în Kosovo. Spre nenorocul albanezilor, nimeni dintre oficialitățile statului nu i-a reamintit ministrului chinez aceste fapte revoltătoare și șocante pentru tot albanezul: ministrul venea să marcheze tocmai a 55-a aniversare a stabilirii „relației de afecțiune dintre China și Albania”.

Singurul mod de a găsi un sens pentru înlocuirea prieteniei albanezo-sârbe din anul 1945 cu prietenia albanezo-grecească din 1997 este de a vedea în ea o revenire la vechile strategii diplomatice cu o tendință constantă spre rău. Această nouă „prietenie”, care a avut rolul său în provocarea tragediei albaneze, a lăsat indiferent un întreg partid, închizând gura a zeci și sute de analiști, care nu trebuiau să observe cum piatra de temelie a politicii de corupție a stângii își consolida caracterul antinațional. Nu e târziu niciodată să protejezi națiunea de asemenea „legături amoroase”. Sunt rușinoase și învechite, fatale și blestemate îngenuncherea și servilismul guvernului albanez față de interesele grecești în Albania și Balcani.

În prezent, în secolul XXI, într-un context istoric foarte favorabil pentru Albania, când albanezii au în față un orizont plin de speranțe, nu se poate să nu remarci cum revenirea comuniștilor la putere sădește mlădițe în mințile albanezilor. Așa au ajuns să reintre în circulație lingăi din tagma jurnalismului sovietic de tip 1937, care abundă în emisiuni televizate și articole de presă unde prim-secretarului Partidului Muncii din Albania i se spune „domnul fost președinte”, atenuând aspectele conflictuale și diluând evenimentele prin mărturii ale unor foști înalți funcționari ai dictaturii comuniste. S-au făcut eforturi

pentru a stimula imaginația ziariștilor de un nivel atât de scăzut, încât pot fi comparați cu chelnerii fără pregătire de chelner, punând numai întrebări prefabricate care au un singur scop – să nu se descopere adevărul, mai ales cel referitor la viața lui Enver Hoxha, la soția lui sau la succesorul său desemnat, Ramiz Alia. Acești adoratori de duzină îi acuză de extremism pe cei câțiva care au calitățile ori priceperea necesare pentru a scoate la iveală adevărul istoric și de necombătut, necesar astăzi albanezilor ca să se rupă o dată pentru totdeauna de trecutul care i-a adus pe marginea prăpastiei.

S-au despărțit oare albanezii de trecutul lor, mai ales de perioada dictaturii comuniste? Albania nu face progrese și nici nu regresează, ceea ce transformă realitățile acelei dictaturi în „mari succese“, demonstrând de fapt că se fac eforturi pentru a reconstrui acest trecut, pentru a îndepărta cât de mult posibil soarta albanezilor de aceea a Occidentului și pentru a ține în loc memoria istorică a albanezilor. Societatea albaneză are nevoie de un proces istoric de despărțire definitivă față de trecutul dictatorial, pentru a fi liberă să progreseze printr-un adevărat catarsis, după ce va fi eliminat otrava adânc pătrunsă în sângele fiecărui albanez. E foarte dureros să constăți că așa-numita „societate civilă“, care ar trebui să fie un fel de pepinieră pentru organizațiile neguvernamentale, cu adevărat oxigenul societății albaneze, a fost luată în stăpânire de indivizi cu un trecut pătat de implicarea lor în serviciile secrete ale lui Hoxha sau în alte sectoare de activitate, care s-au remarcat prin contribuția lor decisivă la crimele dictaturii.

Acest tablou trist, care poate fi detaliat și descris cu tușe chiar mai accentuate decât cele de mai sus, reclamă denunțarea activității Sinistrei Doamne Nexhmije Hoxha, a caracterului lugubru al acesteia, care și-a pus în circulație scrierile, „memoriile“, „mărturiile“ pentru a-i acuza pe cei care au contribuit la transformările democratice din Albania de după 1990 și, în același timp, pentru a-i defăima, încă o dată, pe vechii rivali

ca să se ridice în slavă pe sine, pe Enver Hoxha și dictatura proletariatului; a făcut chiar apologia dictaturii pentru a acoperi, printre rânduri, urmele de sânge pe care ea însăși l-a făcut să curgă. Ultimele ei cărți – *Jeta ime me Enverin I (Viața mea cu Enver)*, Tirana, 2000, *Miqesi e tradhtuar (Prietenie trădată)*, Tirana, 2004 etc. – sunt o culme a genului în materie de nesinceritate și impertinență. Sunt, mai întâi de toate, texte ticsite de minciuni nerușinate, produse de o minte diabolică și în delir, care nu-și dă seama că, născocind și însăilând episoade și evenimente ce nu conțin nici măcar cele mai simple adevăruri, nu numai că nu reușește să-și acopere urmele, dar portretele persoanelor scot la iveală noi și noi vărsări de sânge.

Violentul asalt lansat prin asemenea „memorii” și „mărturii” ar fi trebuit să-i facă pe albanezi să se gândească bine și să-și aducă aminte că dictatura prin care am trecut seamănă cu acele boli teribile ce pot reveni și-l copleșesc definitiv pe suferind. Impertinența Sinistrei Doamne Nexhmije Hoxha, atât de fățișă și adusă la superlativ, nu numai că nu denotă nici un semn de căință sau scuză – știe oare ce înseamnă să te căiești și să-ți ceri iertare? –, dar nici măcar nu o oprește să atace cu extremă furie acea Primăvară a Libertății, acea floare firavă a democrației care a înflorit pentru câțiva ani ca o binecuvântată perioadă de ușurare; și aceasta, după lunga iarnă prin care a trecut națiunea albaneză, cu oameni uciși, întemnițați, condamnați la singurătate și izolare, cu trupurile din carne și sânge schingiuite în închisori și șanțuri, cu toți locuitorii înnebuniți de mania persecuției ce pornea din birourile statului dictatorial ca să se reverse până în stradă și în autobuzele care lucrau obligatoriu în „trei schimburi”.

*

În acest sens, Sinistra Doamnă nu este numai „doamna aceea în vârstă” ascunsă în spatele ușii întredeschise în fața unui reporter căruia nu i se permite să intre. NU! Și această femeie

în vârstă interesează societatea albaneză la fel ca oricare altă albaneză. Să se bucure de viață și de anii pe care îi mai are de trăit; să se bucure de nepoții și nepoatele ei, împreună cu restul familiei care mai este încă în viață! Sinistra Doamnă își va pune semnătura ca autor pe cărți care atacă atât de nedrept societatea albaneză de astăzi, iar societatea nu poate rămâne tăcută într-o asemenea situație. Cărțile ei sfidătoare, însângerate nu trebuie și nici nu vor fi lăsate fără replică. Să fie auzită și să se impună și părerea celorlalți! Generațiile care vin trebuie să aleagă adevărul confirmat de istorie și de bunul-simț. Numai acest adevăr va rămâne neschimbat în vremurile viitoare – e evident pentru toți oamenii care respectă cultul adevărului istoric.

Să vedem atunci cum putem deschide acel proces încă ne-realizat, care ar confirma în ochii tuturor trecutul criminal al bețivanilor politici ce și-au pus din nou decorațiile primite după ce i-au dat în vileag pe dușmani. Iată cum crește acum numărul decorațiilor în sălile Ambasadei ruse din Tirana, la fel cum se întâmpla în anii 1948, 1953 și 1960... „Decorație acordată unui fost participant la cel de-al Doilea Război Mondial“, se repetă în treacăt. Ce înseamnă de fapt această formulare? Nimeni nu o spune explicit. Nici măcar ziariștii aserviți nu sunt curioși să afle. La fel cum nu întreabă niciodată de ce acești foști partizani primesc decorații numai de la Moscova. Au luptat împreună cu Aliații sau nu? Vor primi decorații și de la Londra și de la Washington? Aici miza o reprezintă soarta Albaniei, a patriei noastre, și nu chestiunea unor plăcuțe colorate atârinate pe pieptul unor tovarăși-domni „veterani“. Discuțiile despre procesul care încă nu a avut loc nu influențează verdictul și nu țin loc de proces: pur și simplu oferă noi mărturii în sprijinul lui.

NEXHMIJE XHUGLINI s-a născut la 9 februarie 1921 în orașul Manastir, într-o familie care provenea din Dibra. Manastir a fost și este în continuare unul dintre orașele albaneze lăsate în afara frontierelor statului albanez și, totodată, un oraș cu o contribuție consistentă la cauza națională albaneză. Din acest motiv a fost una dintre principalele ținte ale atacurilor regatului iugoslav împotriva componentei albaneze. Toate puterile interesate în chestiunea balcanică au avut și poate că mai au un amestec aici: cu excepția foștilor otomani și a actualilor turci, aici s-au mai intersectat și greci, bulgari, sârbi, dar și francezi, austrieci, vlahi, evrei etc. Albanezii educați și cei cu o anumită pregătire culturală, mai ales cu poziții oficiale, erau sub supravegherea sistematică a statului; cu o anumită intensitate, în sferele așa-numitei elite a orașului își exercita influența și o invizibilă rețea francmasonică. În plus, serviciul secret al dinastiei Karageorgevici și al urmașilor s-a dovedit a fi foarte activ în acest oraș.

Nexhmije a locuit acolo până la vârsta de 7-8 ani, când, într-o bună zi, în 1928, tatăl ei, Tefik Xhuglini, s-a mutat de la Manastir la Tirana în „interes de serviciu“. Chiar admitând posibilitatea mutării în căutarea unui trai mai bun, trebuie să precizăm că atât țara pe care o părăsea, cât și țara unde era primit erau foarte atente la asemenea deplasări. Astăzi par incredibile scrupulozitatea față de asemenea mișcări de populație și atenția specială pe care un funcționar public al statului albanez din anul 1928 ar fi acordat-o la înregistrarea persoanelor respective. Era deja

al patrulea an de ostilitate fațișă dintre Zogu* și iugoslavi, iar fricțiunile dintre cele două administrații erau evidente; fiecare persoană se afla sub o atentă observație, dar mai ales iugoslavii erau urmăriți de oamenii lui Zogu.

Tefik Xhuglini și soția lui, Naxhije, au sosit în Albania, oprindu-se din loc în loc până când s-au stabilit în sfârșit la Tirana, deja capitala Albaniei în acea vreme. Nu era un simplu capriciu al capului familiei această mutare care avea să determine viitorul copiilor. Și tatăl, și mama erau originari din Dibra e Madhe (Dibra Mare), foarte probabil din satul Greva, de lângă Dibra. Tatăl știa că nu puține familii de vază din Dibra s-au mutat spre sud pentru a se stabili la Tirana, unde și-au asigurat un trai relativ bun. Cât despre Tefik, este greu să se speculeze pe marginea legăturilor sale cu statul iugoslav, întrucât era genul de om care se închidea în majoritatea timpului în moschee, în locul numit *mimbar*, unde credincioșii zeloși sunt absorbiți de citirea Coranului. Era greu să spui ceva precis despre el. Cu toate acestea, mai târziu, în perioada dictaturii, printre rudele sale apropiate care s-au văzut confruntate cu „lupta de clasă”, umbla zvonul că Tefik și fratele lui colaboraseră cu iugoslavii. Nici una dintre aceste acuzații nu poate fi verificată. Trebuie să spunem că de la cei din Dibra e greu să dezgropi nu numai întâmplări atât de îndepărtate, ci și altele mai dincoace. Trăind sub călcâiul autorității iugoslave, oamenii și-au elaborat un cod propriu de comunicare. Astfel, le vine greu să vorbească unii despre alții, deoarece, cu toată ostilitatea care ar putea exista, dușmanii slavi care pândesc deasupra capetelor lor constituie adevăratul pericol. Ei sunt gata să treacă cu vederea defectele celor din jur cu condiția să nu fie văzute de „dușmanul” comun. De aceea, investigațiile devin foarte dificile, implicând relațiile

* Zogu, dinastie europeană datând din secolul al XV-lea, al cărei faimos exponent rămâne Zog I, Skanderbeg al III-lea al Albaniei, rege din 1928 până în 1939, când a avut loc invazia italiană. Fost prim-ministru (1922–1924) și președinte al Albaniei (1925–1928).

reciproce, ramuri din arborele genealogic și relațiile de sânge, într-un tot atât de complicat, încât nu-i surprinzător să ceri informații despre propriul frate. Mai există și tendința religioasă islamică, folosită într-un timp ca frontieră de separare față de invadatorul slav, iar mai târziu pentru a-și ține în secret serviciile față de același invadator. Mulți dintre indivizii din regiune, ascunși în spatele acestor două ipostaze, nu au avut rețineri să coopereze cu invadatorii slavi și chiar să devină instrumentele lor. Cu toate acestea, oamenii din regiunea Dibra au reușit să construiască un puternic nucleu antiasimilare și să reziste sub toate administrațiile, fiind deseori implicați în niveluri înalte, birocratice sau intelectuale.

Tefik Xhuglini a făcut drum lung până să se stabilească nu în suburbii, ci chiar pe o stradă destul de importantă, Rruga e Saraçeve, unde a închiriat o casă; aici și-a început periplul tânăra Nexhmije, în statul albanez creat în anul 1913. Isteață fiind, deși la o vârstă atât de fragedă, a rămas din această călătorie, fără îndoială, cu o amintire deosebită privind modul în care arăta patria ei atunci. Dar în acel moment patria era slăbită, fragilă, un lucru pe care un copil nu-l putea, desigur, înțelege. Cu toate acestea, fata care a făcut drum lung călătorind zi și noapte într-o caravană, luând contact direct cu mizeria și sărăcia, precum și cu frumusețea și măreția regiunilor Albaniei, a rămas cu impresii de neșters.

La scurt timp după sosire, Tefik a preluat un post care era într-adevăr foarte căutat – a devenit membru al Crucii Roșii albaneze. Într-o fotografie a personalului, acesta nu arată diferit de ceilalți conducători ai organizației, nici prin stilul vestimentar, nici prin altceva. În cel mai rău caz, faptul că Tefik Xhuglini a fost numit într-un asemenea post poate fi privit drept „o directivă de la Manastir“, deși ar fi mai plauzibil să credem că a primit postul în baza relațiilor de rudenie care s-au dovedit a fi esențiale în activitatea politică și administrativă din acea perioadă. El era vărul lui Shefi Shatku care, chiar în anul 1928, când a

sosit Tefik la Tirana, era președintele tribunalului într-un proces politic, iar mai târziu, până la 7 aprilie 1939, a fost comandantul-șef al Jandarmeriei. Fratele acestuia, Faik Shatku, pe de altă parte, va deveni ministru al Educației, dar va deține și portofoliul Justiției, fiind totodată membru al Parlamentului, din partea orașului Elbasan, deci o persoană cu influență puternică în cercurile de la curtea regală. La diferite niveluri ale administrației de stat se mai aflau multe alte persoane din Dibra, care într-un mod sau altul puteau să-i ajute pe cei provenind din aceeași regiune. Unul era Fuat Dibra, rudă cu frații Shatku și cu Tefik Xhuglini. Așadar, venirea lui Tefik sau, mai precis, migrarea nu avea nici o legătură cu „mila Domnului“, ci, în condițiile din acea perioadă, lucrurile se rezolvau în principal pe bază de rudenie, parte constitutivă a sistemului politic-administrativ al regatului albanez.

Prin posibilitățile oferite de acest sistem de relații, bazate pe rudenie, familia Xhuglini, printre care și tânăra Nexhmije, a intrat în viața orașului Tirana. Spre deosebire de multe alte fete de vârsta ei și de aceeași condiție, care nu trecuseră niciodată podul Lana, ea se bucura de anumite avantaje, datorate tocmai provenienței sale din Manastir. Așa a crescut și a intrat la Institutul de Fete, reputată instituție de învățământ secundar din Tirana. Acest important eveniment din viața ei nu poate fi văzut decât ca rezultat al rolului și influenței relațiilor pomenite mai sus, reflectând în același timp condițiile financiare care îi permiteau să primească o asemenea educație. Din copilul de odinioară care traversase țara cu o caravană pornind de la Manastir, s-a transformat într-o fată frumoasă, cu trăsături oarecum orientale, o copilă extrem de studioasă și capabilă să se orienteze în familie și societate. Contemporanii ei și-o amintesc ca o fată aranjată fără cusur, întotdeauna ca scoasă din cutie. Nu-i puteau fi ghicite sentimentele; cei din jur îi admirau capacitatea de autocontrol și reținerea. Este evident că aceste calități și posibi-

litățile apărute au stârnit în ea ambiția de a duce un trai mai bun, cu o identitate socială și politică mai clară.

În acea perioadă, prietenele și prietenii lui Nexhmije nu erau puțini. Toți constituiau, dincolo de afinitățile lor, crema tinerețului din acea vreme. Relațiile dintre ei erau în general cele caracteristice vârstei și erau condiționate de aceasta, dar relațiile de rudenie, în special cele de semirudenie, își făceau și ele simțită prezența. Cel mai evident în relațiile lor era spiritul insuflat de bolșevism; printre prietenele ei se numărau Fiqireti Sanxhaktari*, Shyret Tyrkeshi, Naxhije Dume, Ramize Gjebrea etc. Pe lângă temperamentul ei pasional și atașamentul față de țară, aceasta din urmă se remarca și prin frumusețea excepțională. Veneau apoi surorile Baholli, care erau și vecinele lui Nexhmije. Tuturor, Nexhmije încerca să le impună o anumită superioritate printr-un comportament sofisticat, uneori capricios, alteori resentimentar. Prietenele ei nu-și puteau da seama cât de mult suferea Nexhmije pentru că ele erau dotate, iar ea nu. Avea o purtare voit „afabilă“, iar conștientizarea lipsurilor ei îi afecta secretele sentimentale de adolescență, simpatiile și antipatiile, discuțiile despre băieții la modă precum „Frumușelul Rinxhi“, facând-o uneori să nutrească gânduri de logodnă, care au rămas numai în fază de tentativă.

Una dintre aceste camarade/prietene ale ei era Shejnaze Juka, nepoata lui Musa Juka. Cu toate eforturile Sinistrei Doamne de a îngropa această perioadă împreună cu toate amănuntele ei, ea a avut relații strânse cu această stea a Tiranei din acea perioadă, ucisă, câțiva ani mai târziu, în împrejurări foarte dubioase. Colegele și prietenele ei relatează că Nexhmije a intrat în casa ministrului Afacerilor Interne din acea vreme, Musa Juka, un¹¹ apreciat patriot din orașul Shkodra, care publica un ziar în limba turcă, *Sadai Millet (Vocea Poporului)*, și care era

* Viitoarea soție a lui Mehmet Shehu, cel care avea să ocupe al doilea loc în ierarhia Albaniei comuniste.

confident al regelui în chestiuni publice, dar destul de frecvent și tenebroase.

Cât a studiat Nexhmije la Institutul de Fete, Regatul Albaniei înregistra succese și progrese. Pe de o parte, începuse să înflorească o viață intelectuală și luase un mare avânt publicarea de ziare, cărți și periodice etc. Pe de altă parte, s-a dezvoltat o „viață de curte“, cu spectacole, concerte, se organizau baluri și se țeseau și se destrămau intrigi, unde rivalizau aurul, gloria, puterea și averea. Să fi intrat vreodată Nexhmije în aceste cercuri? Sau a trecut tangențial pe lângă ele? Să admitem că nu a pătruns într-o asemenea lume. Dar oare își dorea? Nu s-a simțit geloasă și invidioasă pe tinerele doamne de la Institutul de Fete invitate să participe la balurile de la Palatul Regal? Să admitem din nou, așa cum afirmă ea însăși, că nu a făcut parte din aceste cercuri și nu a avut nici o legătură cu ele. Dar, mulți ani după aceea, furia ei împotriva cărții *Un nume în patru străzi* a lui Petro Marko este tocmai mărturia care o contrazice!

Cum, în acest roman, două tinere de la Institutul de Fete invitate la un „bal regal“ erau protagonistele unei bârfe potrivit căreia Institutul s-ar fi transformat într-o „pepinieră“ îngrijită de însăși Maiestatea Sa, Nexhmije Hoxha a izbucnit cu o furie nestăpânită, astfel încât cartea a fost interzisă și toate exemplarele date la topit. De ce a fost cuprinsă de frică Sinistra Doamnă la menționarea într-un roman a participării unor personaje la un bal de la curtea regală? Doar era o lucrare de ficțiune, la urma urmei! Reacția ei nervoasă față de carte și față de autor constituie o mărturie care sugerează ceva cu totul opus disprețului afișat de ea față de curtea regală. Nu putem decât să conchidem că ea și Fiqiretii Sanxhaktari, două eleve ale Institutului de Fete, aflate la putere în momentul apariției cărții, s-au arătat șocate și alarmate de un roman ca *Un nume în patru străzi* doar pentru că, pe un fond psihopatologic, se identificau cu personajele. Considerând că nu este suficient să îngropi romanul și să-l excluzi pe autor, la un timp după aceea s-a dat ordin să se

scrie un scenariu care să stea la baza unui film intitulat *Fetele cu panglică roșie*, unde să se nege, la modul artistic, ceea ce afirmase scriitorul Petro Marko. În acest film, fetele de la Institutul de Fete erau prezentate precum eroii lui Fadeev din *Tânăra Gardă*, cu deosebirea că, în timp ce Fadeev avea eroi și eroine, în filmul albanez era vorba despre „eroine fără eroi”... Cum se poate justifica această reacție violentă împotriva unei lucrări de ficțiune, care de fapt ataca moralitatea regelui? Poate că se arăta plină de compasiune față de regele Zogu? Nu, acest lucru este absolut imposibil. Atunci de ce?

Nu e nimic surprinzător dacă o tânără de 17 ani visează să ajungă în asemenea cercuri. Aici nu se pune problema moralității. Trebuie doar să vedem dacă o fată pe nume Xhuglini, cu rezultate foarte bune la școală, pasionată de lectură și cu o înclinație naturală pentru pictură, a fost sau nu amețită de dulcea mireasmă a puterii, de forța ei misterioasă, dacă a fost ispitită de aceasta și dacă astfel a început să se contureze viitoarea ei personalitate.

II

În toată istoriografia comunistă și în toate relatările despre Hoxha și Nexhmije lipsesc informațiile privind viața lor și legăturile cu regimul lui Zogu. De cele mai multe ori aceste informații sunt înlocuite de o definiție generală defăimătoare a lui Zogu și a regimului său, după care se dezbat ideile comuniste, mișcarea comunistă, pătrunderea fascismului și așa mai departe. De ce se întâmplă astfel? E un truc obișnuit, ca să se ascundă complet informațiile reale privind viața cuplului Hoxha sub „regimul Zogu“, privind legăturile lor, serviciile și relațiile lor cu regimul, precum și adevărul privind ideile comuniste și mișcarea comunistă. Astfel, nimeni nu va putea să aibă o vedere în profunzime asupra protagoniștilor și nici asupra „partidului“.

Este bine să se aibă în vedere înainte de toate o realitate evidentă: că, înainte de a ajunge ceea ce au ajuns, Nexhmije Xhuglini și Enver Hoxha erau cetățeni care mâncau, beau, se distrau etc. – erau, adică, ființe reale în țesătura puterii de stat și a sistemului din acele timpuri, administrația regală. Ei nu existau în afara acesteia, nu puteau să nu întrețină într-un fel sau altul legături cu ea și nu există dovezi că ar fi existat relații ostile; practic, rezultă că ei erau slujitorii și beneficiarii respectivei administrații.

În special între anii 1932 și 1939 regatul lui Ahmet Zogu părea a fi un stat puternic și prosper. În general, administrația era condusă de oameni capabili și accentul se punea, pe lângă alte domenii, pe asigurarea unei organizări și funcționări eficiente a Serviciului secret. Creat cu ajutorul unui general de

la un serviciu secret occidental, printre cele mai bune din lume, Serviciul secret al regatului albanez poate fi considerat printre cele mai eficiente din toată istoria Albaniei. Nu trebuie să uităm că misiunea de căpătâi a acestui serviciu era să protejeze și să apere puterea regală, dar nu se poate nega faptul că a desfășurat și o valoroasă activitate patriotică. Mărturiile unor foști șefi ai acestui serviciu, cum ar fi Haki Stermili, Abedin Hoxha, Zef Kadrija, Spiridon Kacarosi, Qazim Kraja, Harito Harito etc., ar putea clinti unele poziții fixe, dacă nu chiar fundamente din analiza făcută până acum regatului albanez; în plus, mărturiile lor ar duce la prăbușirea spectaculoasă a multor portrete contrafăcute și identități false ale unor personalități istorice, printre care și Enver Hoxha și Nexhmije Xhuglini.

Într-o familie care părea a fi una obișnuită, dar și ieșită din comun având în vedere legăturile ei politico-administrative, într-o curte cu mai multe locuințe, într-un mediu permeabil la bârfe, cu insistența și ambiția ei controlată, cu rare explozii de invidie, Nexhmije Xhuglini își ducea în mare parte traiul închisă în lumea ei limitată. Asculta în taină zgomotul trăsurilor care le duceau pe tinere de la Institutul de Fete la Palatul Regal; vedea cum apăreau din ce în ce mai multe trăsuri și automobile și se gândea la luxul impresionant; să mergi cu mașina însemna în acea vreme să ajungi în al nouălea cer al fericirii, bogăției, gloriei și puterii. Regatul se afla pe atunci în plină dezvoltare, prin fervoarea claselor de jos și prin splendoarea elitei. Existau mai bine de patruzeci de publicații, iar dezbaterea publică era aprinsă, popularizând scrieri, gusturi și tendințe dintre cele mai variate. Dar un văr al lui Nexhmije din Rusia Sovietică, un tip foarte bizar, precum și cărțile interzise de vogă comunistă care invadau Europa și neașteptata congruență dintre visul lui Lenin și elanurile adolescente au creat o nouă atmosferă în mintea decisă și calmă a tinerei Xhuglini.

Era o perioadă când versiunea comunismului de stepă rusească înghițise inimile și mințile studenților de la Oxford, ale

pictorilor și poeților de la Paris, ale scriitorilor și cercetătorilor din Italia, ale regizorilor și actorilor din Germania și își găsise chiar adăpost în îndepărtatele studiouri de la Hollywood, dincolo de ocean. Era o viziune de o forță vulcanică, la care tinerii aveau chiar cu prețul vieții. În prezent se știe și chiar se declară public că bine organizata activitate a Internaționalei Comuniste și secțiile sale naționale nu erau altceva decât parte din serviciile secrete sovietice, cu diverse nume cum ar fi CEKA (1917-1922), OGPU (1923-1934), GUGB (1934-1941) și NKGB (1941-1946); având fonduri nelimitate, acestea au stimulat luxul intelectual, casele de modă, tendințele avangardiste în literatură și artă și chiar șarmul societății mondene din marile centre ale Europei. Mii și milioane de tineri sânguincioși, cu remarcabile aptitudini intelectuale și sociale la nivelul țării lor, au căzut în plasa unor asemenea activități, uneori conștient, alteori fără să-și dea seama, marcând astfel cea mai mare subjugare istorică a intelectului uman de către o filozofie amăgitoare și criminală. Într-o măsură proporțională cu dezvoltarea societății albaneze, acest fenomen a copleșit și sufletele, și mințile unui număr destul de mare de tineri, care și-au investit energia în visul majorei schimbări politice și sociale din patria lor, după modelul „societății sovietice“.

Astfel în societatea albaneză, la fel ca în alte părți, a apărut și, cu timpul, a căpătat contur nucleul unui spirit de stângă, de multe ori chiar de extremă stângă, o orientare care într-o analiză finală și-ar vădi caracterul catastrofal pentru destinul țării. O mână de studenți albanezi care s-au dus în Uniunea Sovietică, începând cu „perioada lui Noli“*, și alții după aceea s-au întors acasă nu prea satisfăcuți de „socialismul real“ pe care l-au cunoscut acolo și cu mult mai puțin convinși că practica leninist-stalinistă va da roade bune în societatea lor. Pe de altă parte,

* Fan Stilian Noli (1882-1965), scriitor, cercetător, diplomat și politician albanez; prim-ministru al Albaniei în perioada iunie-decembrie 1924. După ce guvernul său revoluționar a fost răsturnat de Ahmet Zogu, în 1924, a fost exilat și a trăit până la sfârșitul vieții în Statele Unite.

centre de învățământ, cum ar fi Liceul Francez din Korçe, Școala Normală din Elbasan, Institutul de Fete din Tirana, Școala Tehnică Americană, care asimilaseră din cărți sensul istoric al Revoluției Franceze și creaseră în conștiința oamenilor modelele lui Robespierre sau Marat, apăreau ca niște „pepiniere“ gata pregătite pentru a prelua modelul leninist-stalinist prin literatura de proastă calitate a acestuia: relatarea neliterară intitulată „Mama“, pe care ulterior criticii literari sovietici au declarat-o roman, precum și anumite scrieri fără pretenții literare, cele mai multe aparținând unui romantism revoluționar întârziat. Acești tineri care s-au transformat în admiratori ai lui Gorki – scriitorul care se fălea că n-a urmat cursuri universitare și că „universitățile lui“ au fost viața nomadă, afacerile comerciale hazardate, ura față de mama lui și în special „dragostea față de partid“ –, acești admiratori care obișnuiau să țină la pieptul lor „romanul“ nu șiau că geamantanul cu care Gorki se întorsese din vacanța în Capri numită „internare“ și care conținea scrisorile trimise „scriitorului“ cu toată încrederea de intelectualii ruși disidenți a ajuns în mâinile lui Stalin, transformându-se într-o adevărată mină de aur; documentele au dus la sute de arestări, condamnări la închisoare și execuții rapide.

Adevărul este că arhetipul etnic și psihologic al albanezului, cu tradițiile sale sociale, politice și culturale, a fost și este împotriva comunismului. Respingerea era întărită de faptul că această plagă era destul de agreată de două popoare, inamici istorici ai albanezilor: grecii și sârbii. Dar tradiția de respingere nu a fost suficientă pentru a rezista asaltului îmbătător al „eroicului model comunist“. La rândul său, regatul nu a fost luat tocmai pe nepregătite de pătrunderea ideilor comuniste, de începerea organizării mișcării și crearea grupurilor comuniste. Se poate spune că faza de organizare a acestei mișcări și de trecere a ei la practica revoluționară, care constituia adevărata față a ideologiei, a implicat ariergarda luptei anticomuniste într-un stat fragil. Între timp, Regatul Albaniei își canaliza energia în politica

externă, în mod deosebit în relațiile cu Italia, care oscilau între prietenie și primejdia cuceririi.

Cu privire la confruntarea dintre puterea regală și mișcarea comunistă în curs de organizare, am putea spune că asemenea evoluții nu erau în afara controlului regatului. Doar atâta lucru n-ar fi putut declanșa alarma la „porțile cetății“. Mișcarea comunistă din Albania evolua în mare parte după modelul mișcării comuniste din Rusia țaristă. La fel ca Ohrana țaristă, serviciul secret al regatului albanez și-a infiltrat agenții în mediile în care circulau ideile comuniste și apoi chiar în rândurile mișcării, nu ca simpli informatori, ci ca factori cu influență. Zogu a organizat o spectaculoasă judecată, care avea mai mult caracteristicile unui spectacol decât ale unei proceduri democratice, dovedind astfel o atitudine relativ „tolerantă“ față de comuniști. Lui Qemal Stafa, cel mai periculos dintre comuniștii din acea vreme, după Zef Mala, i s-a acordat dispensă să plece din închisoare ca să ia parte la înmormântarea tatălui său. Pe de altă parte, nici grupările politice de la putere și nici grupările aflate în opoziție nu au dovedit maturitatea politică necesară ca să vadă pericolul ce amenința societatea albaneză și ca să ia măsurile de contracarare a acestuia. Apelurile unui oarecare Anton Harapi, în discursul său adresat intelectualilor din orașul Korçë, pe de o parte, și articolele lui Branko Merxhani, pe de altă parte, aveau un ecou mult prea slab față de agitația stângist-populistă a marxismului de rând din cafenele. Momentul era funest pentru viitorul Albaniei.

Aceasta rămâne ca o responsabilitate istorică a acelei clase politice, care nu numai că nu avea pregătirea necesară și voința de a preveni imergența comunismului în Albania, dar a demonstrat în diverse ocazii o nepăsare strigătoare la cer față de ideile bolșevice. Mai mult decât atât: copiii care se gândeau și visau să-și înlăture politic părinții veneau tocmai din rândurile acestei clase. Cu excepția unui oarecare Pilo Peristeri, care era fierar, aproape toți ceilalți protagoniști ai mișcării comuniste din Albania aveau o bună situație financiară, aveau legături cu clasa

politică și unii chiar cu guvernul regal. Cele două țări vecine, Serbia și Grecia, cunoscute ca având o faimă tristă în relațiile lor cu statul albanez, și-au exercitat activ influența în organizarea mișcării și formarea grupurilor comuniste și, ulterior, în crearea Partidului Comunist. Influența a fost de așa natură încât părea că încheiaseră un „acord secret” care rezistă probei timpului și astăzi. Comuniștii italieni au fost ținuti deoparte în timpurile în care „o mână blestemată” îi ținea pe comuniștii albanezi legați în cea mai mare măsură de Serbia. Dacă versiunea comunismului italian, practica acestuia, ar fi avut influența predominantă asupra inspirației și organizării comuniștilor albanezi, formula filozofică ar fi fost aceeași, dar din aceasta nu ar fi prins contur crimele monstruoase împotriva albanezilor, ruina, dezastrul Albaniei. Nu întâmplător rezultă din *Cartea neagră a comunismului* că forma de „comunism” pus în practică de cuplul Hoxha-Xhuglini a fost cea mai feroce, cea mai criminală și cea mai macabră, depășind cu mult până și „comunismul” lui Stalin. Problema este că plaga aceasta a fost impusă mult mai târziu decât în Rusia sovietică, pe o suprafață mult mai redusă și într-o societate mai puțin numeroasă decât cea rusească.

Pe de altă parte, se pare că grupurile comuniste albaneze și comuniștii albanezi în general, în activitatea lor revoluționară, erau speriați de atitudinea gravă a regelui. Fostul șef al poliției secrete a lui Zogu pentru Tirana, locotenentul Halil Biçaku, remarcă în rapoartele bazate pe informările de la simpatizanzii comuniști, printre care și Enver Hoxha, că ei nu reprezentau o amenințare serioasă pentru Coroană. Halil Biçaku și, mai târziu, Ndreke Kodheli vor fi executați fără judecată și îngropați în morminte pe care au trebuit să le sape cu mâinile lor, așa cum s-a aflat, din ordinul fostului lor informator Enver Hoxha, acum unicul deținător al puterii. Atât tânăra domnișoară Xhuglini, care obișnuia să evolueze într-un lung șir de prietenii, acțiuni de intermediere sau de caritate ale politicienilor regelui și ale anturajului acestuia, cât și tânărul Enver Hoxha, cumnat al lui Bahri

Omari, au avut deschise în fața lor destule uși ale clasei de sus și ale semiintellectualității, luând parte la numeroase prânzuri și dineuri. Este evident că, în asemenea medii eterogene, nimeni dintre cei prezenți nu putea remarca „o persoană cu misiune specială” care s-ar fi aflat printre ei. Acest om era „implicat” chiar și atunci când era angajat la liceul din Korçe, ca „profesor”, tot prin intervenția serviciului secret, deși nu avea nici o diplomă, ca și atunci când Zef Kadarja, pentru o vreme șeful serviciului secret și mai târziu prefect la Korçe îl va menține conectat la cercurile intelectuale. Își va păstra profilul când va fi trimis la Consulatul Albaniei din Belgia „în interes de serviciu”, adică secretar al consulului, acum ca funcționar al regimului „cu program normal”, făcând parte din contingentul „agenților secrete ale regatului”. Așa s-a ajuns la procesul-farsă în care Zef Kadarja a fost condamnat la moarte și în care Koçi Xoxe i s-a adresat astfel: „Spune-ne *numai* despre perioada dinainte de 1942, pe noi restul nu ne interesează.” Cum și Koçi însuși avusese, se pare, legături de „serviciu cu normă întreagă” cu Zef Kadarja, care știa mai multe despre Koçi decât știa Koçi despre sine, să nu mai vorbim despre ce știa în legătură cu Hoxha! Zef Kadarja, un prețios martor al istoriei, probabil unic în felul său, a fost lichidat la scurt timp după „eliberare”, fiind împușcat. În mod asemănător, toate persoanele care l-au cunoscut pe Hoxha în acei ani au fost împușcate sau și-au pierdut viața în închisoare; așa s-a întâmplat cu fostul ministru al Educației, Mirash Ivanaj, care i-a tăiat bursa lui Hoxha – solicitantul dorea să devină student – din cauza absențelor de la cursuri, sau Foto Bala, Dem Xhepa, Ali Qoralliu, Adem Beli, Isuf Hysenbegasi etc. etc., care l-au cunoscut pe Hoxha în anii tinereții sale. În cazul multora acuzațiile erau ridicole și absolut nefondate. Nefiind implicați în nici un fel de acțiuni criminale, aceștia au avut pur și simplu ghinionul de a fi martorii vieții lui Hoxha în adolescență și tinerețe, adică acea perioadă care pentru dictator trebuia să fie rescrisă complet, altfel decât fusese în realitate.

În ajunul ocupației militare italiene, mai precis în timpul pactului Ribbentrop-Molotov, Hoxha se simțea în egală măsură comunist și fascist, după cum mărturisesc oamenii din acea vreme. În cafenelele Kursal sau Bella Venezia și în general în jurul meselor de joc cu catifea verde, acesta va „preamări“ de multe ori acest „acord istoric“ dintre comuniști și fasciști. Erau anii în care Albania se găsea sub o presiune sporită; climatul crease tensiune în toată lumea. Ribbentrop, care semnase cu Molotov pactul în prezența lui Stalin, a declarat că se simte ca printre camarazii săi din partidul nazist, mărturisire care a emoționat și a entuziasmat celulele comuniste din întreaga lume. Aceste cuvinte au ajuns până în Albania și există nenumărate mărturii care confirmă că tocmai atunci Hoxha se afla în Korçe și locuia în casa lui Tefik Mborja, care urma să devină președintele Partidului Fascist din Albania. Un simplu raționament ne impune să conchidem că ori Tefik nu era sincer în angajamentul său față de fascism, ori Hoxha nu era sincer în legăturile sale cu comunismul, ori cei doi se păzeau unul pe celălalt. Ultima variantă este cea mai interesantă și ne întrebăm cum au ajuns cei doi prieteni să trăiască sub același acoperiș, vreme de șase-opt luni, un asemenea flirt politic spectaculos. Nu găsești însă vreo mențiune în acest sens în cărțile de istorie sau de „memorii“ care au asaltat de curând librăriile, pentru că i-ar dăuna imaginii lui Hoxha. Fie și numai acest fapt ar repune în discuție o mulțime de basme, cârpite, retușate, înfrumusețate și atât de dragi comuniștilor albanezi, în dorința lor de a-l prezenta pe acest om și epoca sa ca într-un afiș imens ce trebuie păstrat cât mai curat.

Este destul de plauzibilă ideea – și, de altfel, de ce n-ar fi fost așa? – că Institutul de Fete a făcut parte din corul bolșevismului. Dar în nici un caz nu era solistul, cu atât mai puțin în acele momente. Nu exista nici o altă variantă mai atrăgătoare și mai practică pentru Nexhmije decât bolșevismul. În acea perioadă, chit că voia să scape de privirea atentă a prietenilor

și a cunoscuților, a primit, inevitabil, o poreclă: un prieten i-a spus „Meduza“. Meduza? Probabil că, în ciuda eforturilor sale de a fi drăguță, spirituală, politicoasă și taciturnă, vorbind mai mult cu privirea decât prin viu grai, nu putea să nu dea dovadă uneori de invidie și a primit această poreclă. În acel moment, rolul Meduzei ca activistă în grupurile comuniste nu putea fi decât unul secundar. Adică nesemnificativ. Pe baza documentelor, se poate spune totuși că autoritățile guvernamentale trebuie să fi avut o părere foarte bună despre ea, iar prietenii de familie se poate să o fi ajutat să avanseze. Tocmai la 31 decembrie 1941, în *Monitorul oficial* al Regatului Albaniei, aflat deja sub control italian, apare numirea lui Nexhmije Xhuglini ca învățătoare în Tirana, iar prin aceeași decizie o absolventă atât de remarcabilă precum Naxhije Dume, de exemplu, a fost numită la Koplik: prin acest document au fost desemnate doar două persoane la Tirana, Nexhmije Xhuglini și Luçije Mirdita. Autoritățile italiene nu au avut nici o obiecție față de această numire. Era evident că, în termeni de „periculozitate“ sau „activitate militantă“, această tânără atrăgătoare era anonimă. Era în vogă pe atunci ideologia bolșevică stupidă care bântuia probabil și în mintea ei, protejată cum era de relațiile apropiate ale rudelor cu guvernul și, respectiv, cu politica oficială.

Când „Maiestatea Sa“ Zogu I era pe cale să-și abandoneze tronul și să ia drumul exilului în țări aliate deja împotriva Axei, acesta a lăsat în urmă o sumbră profeție despre sine și despre țara pe care o părăsea. Iar o asemenea profeție depășea evenimentul abdicării de la tron. Reprezentantul tronului lăsa în urmă sămânța comunismului, un factor activ în alianță cu dușmanii tronului său, Grecia și Iugoslavia, ceea ce făcea imposibilă reactivarea sau – să folosim un termen modern – reciclarea personalității sale. Cu siguranță, a regretat că arătase toleranță față de organizații precum spionajul iugoslav din Vlora sau înțelegere față de Murat Terbaçi și Abaz Shehu; regreta de asemenea unele sentințe exagerat de blânde date la procesul

comuniștilor, în mod special atitudinea, atât de permisivă, pe care o arătase față de omul ce avea să acționeze întru totul după modelul bolșevic al celor care și-au început cariera ca informatori ai Ohranei țariste și au terminat-o ca generali roșii la Smolnîi.

Ahmet Zogu, acum deja fost rege, a intuit că activiștii cu opinii bolșevice, copiii prietenilor și apropiaților lui, vor sta la originea unei istorii sângeroase pentru albanezi și pentru el personal. Iar una dintre aceste persoane implicate a fost Nexhmije Xhuglini, căreia îi lipsea nu numai zâmbetul neprefacut al prietenei sale Shejnaze Juka, ci și aptitudinile și potențialul acesteia.

III

S-ar putea spune deci că viața lui Nexhmije Xhuglini curgea liniștită, netulburată, întrucât rolul ei social era deocamdată nesemnificativ. Având porniri adolescente și nefiind în pericolul de a intra în anumite legături, își menținea profilul de „fată drăguță“, dintr-o familie „care își vedea de treabă“. De mișcarea comunistă pare să se fi atașat dintr-o anumită încăpățănare, care era la modă în rândurile tinerei generații, inspirând acțiuni și atitudini combative. Din acest punct de vedere, chiar așa-numiții comuniști de nivel înalt erau cam în aceeași situație precum Zogu însuși, întrucât comportamentul liberal și occidental a fost într-un fel abandonat, iar înclinarea spre o anumită vogă bolșevică a pătruns în întreaga Europă. Regele a achitat din datoriile comuniștilor albanezi care fuseseră în Uniunea Sovietică și i-a numit în funcții corespunzătoare cu diplomele lor – cum a fost cazul lui Selim Shpuza și al altor câțiva*. Regele a constituit chiar un „fond special“ în sprijinul lui Ali Kelmendi, ca să-și îngrijească sănătatea, întrucât suferea de plămâni și nu numai. Toate aceste acțiuni n-au făcut decât să sprijine pătrunderea și mai adâncă a otrăvii ideologiei în circumvoluțiunile creierelor albaneze.

* Politica sovietică față de Albania a fost, până în 1941, foarte puțin activă. Totuși, câțiva albanezi au petrecut o perioadă de timp în URSS, pentru îndoctrinare. Interesant este că aproape nici unul nu va mai activa și deci nu va face parte din conducerea comunistă albaneză din timpul războiului și de după război.

Oarecum la fel a reacționat, mai mult sau mai puțin, și guvernul fascist, care inițial considera „mișcarea comunistă” ca fiind nesemnificativă și socotea că poate fi ușor infiltrată. Deși au fost arestați oameni, precum Ramiz Alia și Zeqî Agolli, au fost repede puși în libertate. Fără îndoială, „Imperiul” italian se concentra asupra unor acțiuni strategice și militare de nivel superior în Europa, mai importante decât celulele comuniste din Tirana, Vlora și Korçe. Mulți dintre cei care vor deveni mai târziu comuniști importanți puteau fi găsiți în acea perioadă ca funcționari, chiar funcționari superiori în structurile noului imperiu. În mod special îmbunătățirea nivelului de trai după intrarea trupelor italiene a făcut ca albanezii, mai puțin de jumătate de milion la acea dată, să nu aibă nici un motiv efectiv de nemulțumire ca să cheme de îndată la luptă.

Spiritul antifascist era totuși în ascensiune, ceea ce întărea mișcarea comunistă. Când, în 1939, la Korçe, Abaz Ermenji a format un batalion de luptă din 400 de liceeni pentru a opune rezistență unei posibile invazii italiene, Enver Hoxha l-a luat în râs în fața cinematografului Majestik: „Bravo, bravo, domnule profesor ofițer!” Hoxha savura în continuare legătura amoroasă recent anunțată prin pactul Ribbentrop-Molotov.

Este de înțeles de ce istoricii vor avea păreri diferite cu privire la analiza acestei situații, exagerând sau subestimând importanța unui factor sau a altuia. Cert e însă că, dată fiind îndochinarea extremă a istoriografiei albaneze oficiale, nu avem nici până astăzi o viziune realistă asupra evoluțiilor și situațiilor despre care vorbim. Iar sarcina de a le examina și prezenta într-un mod nerealist – așa cum Enver Hoxha și soția lui au impus cu forța – a fost acum asumată de Sinistra Doamnă, care continuă să susțină neadevăruri fluturând flamura unor memorii „istorice”. Modelul elaborat de acești oameni pentru explorarea și studierea realităților istorice, mai ales a celor economice și sociale – care de multe ori nu au cap și nici coadă indiferent dacă e vorba despre Bulgaria, Ungaria, Rusia etc. –, este aceeași

grilă uzată și demodată, însă dragă lor, a marxism-leninismului. Nu este aici locul pentru a critica acest model, specialiștii din domeniu au făcut-o deja oricum, o critică profundă începând cu colapsul spectaculos și respingerea sistemului în întreaga lume; merită totuși să subliniem că tocmai tratarea lucrurilor exclusiv în alb și negru, ca tehnică proprie acestui model, îi permite și azi lui Nexhmije, așa cum i-a permis și soțului ei, să născocască crase neadevăruri, dintre cele mai frapante, cu privire la evenimentele istorice.

Nici un alt cuplu politic nu s-a străduit mai mult să creeze un monstruos mecanism instituțional, dur și vigilent, de spălare a creierelor albanezilor, așa cum a reușit cuplul Hoxha, făcându-i pe oameni să creadă nu numai că Hoxha a fost fondatorul și organizatorul „Albaniei noi“, ci și că tot războiul antifascist al poporului albanez a fost dominat de „glorioasa figură“ a lui Hoxha. Fidelă acestei misiuni, istoriografia marxist-leninistă albaneză nu a avut niciodată curajul să rostească adevărul istoric cu privire la perioada 1941–1944. Sute și mii de documente au fost falsificate, măsluite și prelucrate, inclusiv „operele“ lui Hoxha, cu un dublu rol: de falsificare a faptelor reale și apoi de falsificare a manifestelor sau discursurilor din timpul războiului scrise în dialectul gheg al limbii albaneze. Pentru a conferi autenticitate acestor falsuri, a fost pus în funcțiune un adevărat mecanism și s-au cheltuit sume imense de bani pentru a crea studioul de filme „Albania nouă“; acesta lucra cu scenarii ce împrumutau, pe de o parte, modelul iugoslav și, pe de altă parte, pe cel sovietic, pentru a le combina într-un „război de eliberare națională“ conform cu standardele impuse de amplul sistem de spălare a creierelor. La mijlocul anilor '90 numai două culegeri de materiale documentare, ambele intitulate *Politica antinațională a lui Enver Hoxha* (Tirana, 1996) și elaborate de Luan Malltezi și Ndreçi Plasari, au fost suficiente pentru a da o reală lovitură modelului impus de cuplul Hoxha pentru istoria Partidului Muncii din Albania și a „Războiului de Elibe-

rare Națională“. Sutele de pagini din cele două culegeri documentare dezvăluie tragicul adevăr pe care l-au trăit Albania și poporul albanez, în care comuniștii înșiși se acuză reciproc de cele mai abominabile crime, în care partidul însuși a fost numit „partid terorist“ chiar de către comuniști. Cititorul s-ar fi așteptat ca, după publicarea acelor materiale, mărturie unică, Nexhmije Hoxha să se retragă într-o tăcere vinovată sau măcar să confirme unele adevăruri din toată acea istorie tragică. Dar nici pome-neală: Sinistra Doamnă s-a așezat la masa de scris pentru a-și așterne „memoriile“ și „realitățile“, umplând volume întregi cu apologia dictaturii comuniste, falsificând fără oprire adevărul istoric, girând funcționarea mecanismului pe care îl crezuserăm scos din funcțiune.

Ca și cum opinia publică albaneză nu era deja saturată de minciunile „comisarilor“, a apărut o nevoie stringentă de a astupa, a cârpi găurile care puteau stârni șiruri întregi de îndoieli privind rolul albanezilor în mișcarea comunistă, precum și în războiul antifascist; această nevoie a împins-o pe Sinistra Doamnă să producă, împreună cu echipa sa editorială, voluminoasele scrieri intitulate *Viața mea cu Enver I* (Tirana, 2000), *Viața mea cu Enver II* (Tirana, 2002) și *Prietenie trădată* (Tirana, 2004) sau „studii“ de tipul celor pe care nu putea să le efectueze în faimosul institut condus de ea, cum ar fi volumul pseudo-istoric *Enver despre Kosovo* (Tirana, 2002). Iar dacă Enver nu le recunoaște nici un fel de merite oamenilor și comuniștilor care au participat la mișcarea comunistă și la război, Nexhmije le calomniază acum în cărțile sale pe aproape toate femeile care, îndeplinind sarcini importante în cadrul participării lor la aceste evenimente, și-au dat chiar, în unele cazuri, viața pentru eliberarea patriei.

La 50–60 de ani de la evenimente, Nexhmije Xhuglini consideră că este suficient să recurgă la un șuvoi de vorbe și fraze banale într-un soi de spectacol învechit, cu scopul de a obține parcă noi decorații pentru familia Hoxha. Fata deosebit de

timidă, fără pic de îndrăzneală pe atunci, reticentă față de atracțiile vremii și față de cele specifice vârstei, se poziționează în scrierile sale de acum printre protagoniștii evenimentelor din 28 octombrie 1941*, menționându-și chiar numele în protocolul încheiat cu acea ocazie. La fel cum în anii puterii comuniste se urca pe podium la ședințe, luând loc în prezidiu, tot așa se cocoată acum în memoriile sale în vârful întregii manifestații din acea zi, pretinzând chiar că i s-a opus lui Sadik Premte, care – susține Nexhmije – nici n-ar fi fost în favoarea demonstrației. Întrucât Sadik Premte va căpăta mai târziu eticheta de dușman, este clar că trebuie menționat aici ca fiind împotriva demonstrației. Dar să vedem unde stătea domnișoara Nexhmije Xhuglini și cine fugea mâncând pământul spre piața orașului, fără a lua în seamă cuvintele dușmanului! Unde era ea și unde se afla Sadik Premte în acel moment?! La demonstrația din 28 octombrie 1941, cel care a vorbit poporului era Sadik Premte în persoană, fapt confirmat de participanți și de unele fotografii care au fost ținute ascunse până acum. Nefiind de ajuns eliminarea lui Sadik Premte din demonstrație, așa cum a fost scos din fotografii cu un mic retuș după modelul chinezesc, este fabricată o altă dovadă pentru a-l declara pe Enver Hoxha protagonist, deși nu el a fost liderul aceluia eveniment, și cu atât mai puțin organizatorul. Pentru prima dată, versiunea falsă a fost oferită consumului public într-o relatare a unui reporter de la organul partidului *Zeri i Popullit*, care a făcut din Enver Hoxha conducătorul demonstrației; s-au măsluit până și fotografiile facute cu acea ocazie astfel încât Enver să apară în prim-plan.

În demonstrația despre care vorbim, Nexhmije Xhuglini îi menționează și pe fratele ei combatant, și pe vechiul prieten de familie Zeqi Agolli; chiar ne povestește cum l-a admirat pe bărbatul înalt, bine bronzat, care se numea Enver Hoxha și care fusese exmatriculat din școală pentru că desfașura activități

* În acea zi a avut loc la Tirana o amplă demonstrație antifascistă.

deosebite – și alte basme la fel de lipsite de sens. Scriitorul personal al lui Nexhmije, care îi confecționează asemenea scene „emoționante“, după modelul romanului *Mama* de Gorki, a scăpat totuși o frază despre faptul că Hoxha vindea țigări... De fapt, fotografia făcută la magazinul Flora, unde apărea cu o țigară atârnând în colțul gurii, în stilul actorilor mexicani, șomeri și care se străduiesc să câștige bani cântând la chitară, a fost modificată, iar țigara a dispărut din variantele puse ulterior în circulație, probabil pentru a șterge orice urmă care ar dovedi că „tovarășul“ Enver făcea pe atunci contrabandă cu țigări.

Să ne concentrăm atenția asupra acestei demonstrații. Dacă într-adevăr Nexhmije a ajuns în Piața Primăriei (în prezent Piața Skanderbeg) și a văzut demonstrația sau s-a dus să-l ia de acolo pe fratele ei, care se întâmpla să fie în compania unui băiat de încredere pe nume Piro Kondi, ea ar fi trebuit să observe unul dintre cele mai remarcabile aspecte ale demonstrației, la fel ca „prieteni“ ei, care fuseseră deja martori la acel eveniment: Ramize Gjebrea a ieșit în evidență în timpul demonstrației atacând și doborând la pământ un soldat călare. Tocmai acțiunea ei inflamasă spiritele și întărise impactul demonstrației. Autoritățile și forțele armate trebuiau să rămână și să supravegheze demonstrația până la sfârșit. Dar, așa cum se întâmplă întotdeauna în contraacțiunile îndreptate împotriva mulțimii, indivizii curajoși și oratorii pătimași trezesc valuri de resentimente și ură, iar în scurt timp mulțimea e cuprinsă de un elan înălțător și de spirit de sacrificiu; apoi acționează ca o singură forță. Nu există o listă oficială cu participanții la demonstrație, dar prezența lui Enver Hoxha acolo nu poate fi negată; foarte probabil și el, asemenea autorităților și trupelor armate, a stat să vadă cum evoluează lucrurile, poate chiar cu chiștocul în colțul gurii. Dar însușirea meritelor pentru această demonstrație, ștergerea numelor tuturor protagoniștilor, chiar furtul flagrant al acestui moment istoric din mișcarea antifascistă a poporului albanez pe care Nexhmije Hoxha îl comite intenționat, în văzul tuturor, în aceste

aşa-numite „memorii“, reprezintă o insultă: ea îi nesocoteşte atât pe participanţii din perioada respectivă, cât şi pe „spectatorii“ de astăzi. E un fapt arhicunoscut că dictatorii, fie ei bărbaţi sau femei, îşi însuşesc averi, aur şi argint, dar trebuie să conchidem că e extrem de originală ideea tiranilor noştri de a confisca, graţie puterii de care dispuneau, demonstraţii şi alte acţiuni, conferinţe sau şedinţe plenare.

La sfârşitul anului 1941, date fiind creşterea atracţiei exercitate de curentul bolşevic şi fuziunea grupurilor comuniste, Nexhmije Xhuglini s-a străduit foarte mult să găsească o direcţie şi să se plaseze în interiorul acestor structuri. Între timp l-a cunoscut pe Qemal Stafa*, a cărui monografie a fost scrisă mai târziu sub „patronajul“ ei, după ideile sale directoare. Prin urmare, astăzi avem două feţe ale aceluiaşi Qemal: un „Qemal al Partidului“, împodobit şi proslăvit în monografia menţionată şi anexele ei, precum şi un Qemal real, aşa cum era de fapt, pe care cititorul de astăzi îl poate trece uşor cu vederea. În ciuda acestei dualităţi, cu siguranţă ochiului unui observator atent nu-i va scăpa un lucru, şi anume că Nexhmije l-a adorat pe Qemal Stafa şi are pentru el o slăbiciune undeva între devotament şi spirit de opoziţie. Pare să fie una dintre acele slăbiciuni declanşate, de exemplu, în urma unei jigniri care, într-o asemenea ocazie şi într-un suflet aparte cum este acela al „eroinei“ noastre, nu poate să nu pună în mişcare, instantaneu, atât mecanismul adoraţiei absolute, cât şi pe cel al urii nestăpânite.

Totuşi, pe Nexhmije o leagă de Qemal Stafa nu numai întâmplări disparate, ci şi o parte a vieţii ei intime. Această concluzie nu se poate trage doar din preocuparea ei de a fi prezentă la festivităţile de comemorare a asasinării lui, organizate de către liceul „Qemal Stafa“ din Tirana. Qemal i-a dat până şi pseu-

* Qemal Stafa (1920–1942), membru fondator al Partidului Comunist din Albania, luptător în mişcarea albaneză de eliberare naţională din timpul celui de-al Doilea Război Mondial. A fost ucis lângă Tirana de forţele italiene fasciste invadatoare.

donimul din cadrul „mișcării“, numele de „război“, *Delicata*, ceea ce arată că tânărul nutrea un interes special pentru Nexhmije Xhuglini. Alintând-o *cea delicată*, pare să dea în vileag slăbiciunea pe care o avea pentru ea. Ca unul ce se distingea printre contemporanii săi prin cunoașterea limbilor străine, Qemal știa că *delicată* trimitea la o persoană deosebită, gîngășă și plină de tact... Qemal a fost descris ca un om extrem de sensibil. I s-a creat portretul unei persoane de o inteligență scilipitoare, cu un caracter ireproșabil, un om foarte instruit și cu o cultură vastă. La Universitatea din Florența a promovat într-un an examenele aferente a doi ani de studiu. Dacă n-ar fi fost asasinat, ar fi avut soarta nenumăraților comuniști dezamăgiți mai târziu în viață de atașamentul arătat în tinerețe față de mișcarea comunistă. Dar o figură ca a lui reprezenta pe atunci numitorul comun al încrederii și elanului tineresc al generației sale, calități distruse în mare parte de mișcarea bolșevică. Cei care l-au cunoscut îndeaproape îl descriu ca pe un individ de o sinceritate și o transparență aproape izbitoare. Asemenea oameni dau dovadă de curaj, iar ceilalți spun despre ei că „moartea îi caută și-n gaură de șarpe“. E de la sine înțeles și că el a stârnit mari invidii printre acei asociați sau „tovarăși comuniști“ care au intrat în mișcarea comunistă pe căi diferite sau care vedeau un caracter depravat în viața de zi cu zi. Cei mai neiertători dușmani ai personalităților proeminente precum Qemal Stafa sunt oamenii banali, mediocri, neinteresanți: carieriștii și ariviștii care identifică persoana invidiată cu inamicul din fața lor și nu-și pot continua lupta înainte de a-l elimina pe „tovarășul“ lor.

Dacă și-ar propune cineva să-i judece pe cei uciși în războiul antifascist doar după imaginea lor, după privire, dacă apoi le-ar studia în amănunt viețile, descoperindu-le trăsăturile umane și valorile sociale, ar avea viziunea – din ochii lui Shejnaze Juka sau ai minunatei Ramize Gjebrea, din trăsăturile lui Qemal Stafa, ale lui Reshit Çollaku sau ale altora asemenea – unui singur lucru: relația onestă dintre combatant și pămîntul natal.

Toți aceștia sunt oameni despre care n-ai crede vreodată că pot fi împușcați pe la spate. Ei știu că lumea e bună, își doresc să fie bună și apoi cad victime răutății ei.

La fel cum Enver îi descrie lui Nexhmije flirturile sale din Franța, Nexhmije se simte datoră să-i vorbească lui Enver despre viața ei. Dar viața ei intimă este săracă în evenimente, de fapt aproape inexistentă. Nici înainte și nici acum, Sinistra Doamnă nu a avut vreodată curajul să vorbească despre viața personală. Vorbește despre un „soț“ pe care i l-a repartizat partidul, împreună cu toate constrângerile ce decurg dintr-o căsătorie „în alb“. Dat fiind că Partidul Comunist activa în ilegalitate, în interiorul grupurilor de comuniști „căsătoria“ dintre membri, legalizată prin documente, era o practică obișnuită, justificată de nevoia de a se ascunde și a se mișca mai ușor; iată de ce nu puține erau comunistele care primeau „soți de partid“. Cum se desfășura viața lor? Nu e locul aici să răspundem la această întrebare, dar trebuie să afirmăm clar măcar un lucru: „soțul de partid“ al lui Nexhmije Xhuglini, pe nume Sojli sau ceva asemănător, a avut mult de suferit din cauza aceasta, deși nu făcuse nimic rău. Cine dorește poate citi și reciti paginile „memoriilor“ ei ca să observe cu câtă artă a fost retușată figura acelei persoane. Singurul fragment din „memorii“ în care se simte o oarecare tandrețe, deși ascunsă cu grijă, este cel în care doamna Hoxha vorbește despre Qemal Stafa aproape cu venerație. Oare această legătură sentimentală a domnișoarei Xhuglini nu era deja destul pentru ca „învățătorul“ venit din Franța să aibă un motiv în plus ca să-l împiedice pe Qemal să-l pună în umbră? Mai bine spus, să împiedice pe oricine să-l mai pună în umbră? Nexhmije însăși își trădează slăbiciunea pentru Qemal atunci când, asumându-și rolul de bârfitoare împătimită, povestește cum, după părerea ei, Drita Kosturi tânjește atât de mult după Qemal, încât îl forțează „să fie logodit“ cu ea! Dar de unde cunoaște Nexhmije asemenea detalii? L-a spionat și l-a păzit cumva? Sau poate pe Drita? Asemenea bârfe pe seama

unui om precum Qemal sună absolut incredibil, fiindcă el își respectă sentimentele și nu le scoate la mezat așa cum face, de exemplu, Enver Hoxha. Nu vom mai pomeni aici atitudinea ei de mai târziu, pe parcursul întregii vieți, față de Drita Kosturi, atitudine care probează atât ura imensă nutrită de Nexhmije, cât și grija lui Enver ca nu cumva această femeie să stârnească bănuieli în legătură cu asasinarea lui Qemal Stafa.

Pe de altă parte, suspiecții pentru asasinarea lui Qemal Stafa, încă din clipa când ea s-a înfaptuit, au fost prietenii apropiați ai lui Nexhmije și chiar colaboratorii ei de încredere, de-o viață întreagă. Cum este posibil așa ceva? Să mai adăugăm aici încă un fapt, necunoscut până astăzi și legat tot de asasinarea lui Qemal. Casa în care s-a adăpostit în ultima lui noapte fusese închiriată cu o zi înainte de asasinat tocmai prin intermediul agenției a două prietene de-ale lui Nexhmije. (După toate probabilitățile, el s-ar fi sinucis într-un moment de mare disperare, conform unei decizii luate în sânul partidului, ca să nu cadă în mâinile fasciștilor.) În ziua aceea, unul dintre ofițerii albanezi care activau în cadrul serviciului carabinierilor italieni, Sadik Zekthi, a afirmat că Qemal a fost ucis chiar de comuniști, deoarece informațiile despre locul unde se găsește veniseră din casa lui Bahri Omari. În mod destul de surprinzător, sau, de fapt, deloc surprinzător, șapte zile mai târziu Partidul Comunist a luat decizia ca Sadik Zekthi să fie omorât pentru că este „agent fascist”; după alte șapte zile era asasinat. Cu siguranță nicidecum pentru că era „agent fascist”. Nu el, un combatant albanez oarecare, punea în pericol Albania sau poporul albanez. Și-a pierdut viața din cauza sincerității cu care a scos la lumină o informație ce strica planuri importante, rupea plasa de intrigi țesută chiar de comuniști.

Încă un fapt ascuns cu extremă precauție de către Enver Hoxha și Nexhmije Hoxha se referă la asasinarea lui Qemal Stafa. Procesul-verbal al ședinței de constituire a Partidului Comunist, precum și alte documente care fac parte din „arhiva partidului”

și care, după afirmațiile celor doi, au fost confiscate în aprilie, ca urmare a trădării lui Zef Ndoja și Ludovik Nika, au fost de fapt descoperite și confiscate pe 4 mai 1942. Ce semnificație are această dată? Autoritățile fasciste au confiscat documentele menționate mai sus cu exact o zi înaintea asasinării lui Qemal. Se ridică în mod firesc o întrebare: în aceste arhive apărea doar numele lui Qemal, și de aceea a fost torturat până când a murit? Dar ce s-a întâmplat cu numele celorlalți participanți? Cine sunt cei care au încheiat un acord de lichidare a celui Neprefacut și Neînfricat? Înălțându-se neclintit, ca o stâncă în mijlocul drumului, Qemal Stafa bloca în același timp căile lui Enver Hoxha și, după cum se pare, stătea în drumul *Delicatei* înseși.

Este tipic pentru teroarea de tip comunist ca planurile de asasinat să fie însoțite de o serie de crime comise în moduri foarte variate, reprezentând însă de fiecare dată punerea în practică a unui plan, a unei programări strategice. E de înțeles de ce Nexhmije a fost șocată de asasinarea lui Qemal, chiar dacă ea avea deja legături cu Enver. Trebuie să fi fost pentru Nexhmije clar ca lumina zilei că uciderea lui Qemal ridică o serie de întrebări. Poate că ea, mai mult decât oricine altcineva, a știut să intuiască adevărul pornind de la amănuntele acelor zile și ale acelor ore: de exemplu, plecarea lui Kristo Themelko, care îl lăsase astfel singur pe Qemal, lucru interzis în contextul regulilor de conduită din grupul activiștilor din ilegalitate, aceștia având datoria de a-și proteja tovarășii chiar cu prețul vieții dacă era necesar. Acel moment trebuie să fi fost de maximă importanță pentru viitorul *Delicatei*; de atunci încolo personalitatea ei n-a mai fost aceeași. A încetat să mai fie *Delicata*. Dacă întâlnirea și legătura ei cu Enver Hoxha au însemnat din multe privințe un punct de cotitură în viața ei, situația dificilă creată prin asasinarea lui Qemal Stafa a fost cea în care destinele lor s-au unit cu adevărat. S-a trezit legată de Enver Hoxha din clipa în care a ales să păstreze tăcerea în legătură cu moartea lui Qemal Stafa. Lui Enver asemenea despărțiri nu-i provocau niciodată

suferință, lucru confirmat mai târziu de multe alte cazuri similare asasinării lui Qemal. Iată de ce uciderea lui Qemal Stafa și împrejurările în care s-a produs aceasta vor rămâne în continuare în memoria lui Nexhmije ca o amintire obsedantă, ucigătoare. De la moartea lui Qemal și până astăzi, familia, surorile lui, nu l-au acceptat niciodată pe Enver Hoxha, afirmând mereu adevărul că fratele lor a fost spionat, trădat și ucis pentru că era un tânăr intelectual de clasă, un albanez cu aspirații europene moderne. În eforturile disperate de a șterge din memoria colectivă adevărul legat de asasinarea lui Qemal Stafa, asasinii au persecutat-o întreaga viață pe logodnica acestuia, Drita Kosturi, care în anii '80 a fost interogată chiar de prim-secretarul Partidului pe regiunea Vlora, cât a fost închisă la Narte. A fost ținută sub presiune zi și noapte ca să nu scape vreo vorbă despre asasinarea lui Stafa. Drita Kosturi nu numai că știa adevărul despre uciderea prin trădare a lui Qemal Stafa, nu numai că a înțeles că relațiile dintre Miladin Popovic* și Qemal nu semănau deloc cu cele dintre Miladin și Enver. Ea știa totodată părerea lui Qemal cu privire la Enver Hoxha. Qemal spunea adesea că Enver e mereu gata să se lase călcat în picioare de Miladin. Iată de ce femeia care, potrivit bârfelor și calomniilor născocite de Nexhmije, „se lipise“ de Qemal a trebuit să îndure un adevărat coșmar în închisoare ca „logodnică a lui Qemal“.

Nu întâmplător că, în anii când Nexhmije era atotputernica soție a Dictatorului, vioara lui Qemal descoperită într-un muzeu din Tirana i-a fost adusă chiar lui Nexhmije. Când a luat vioara în mână, spre mirarea tuturor, ea, femeia cu voință de fier și inimă de gheață, de o răceală care le dădea fiori de moarte albanezilor, a plâns cu lacrimi de crocodil. Mâinile i-au tremurat pe vioară și apoi a leșinat. În perioada scursă între dispariția

* Miladin Popovic (1910–1945), emisarul lui Tito pe lângă conducerea comunistă albaneză. Avea să fie ucis în 1945 de un naționalist albanez, Haki Tafa, susținător al apartenenței regiunii Kosovo de Albania, și nu de Iugoslavia.

și reapariția acelei viori, Nexhmije și-a pierdut aura de *Delicată* și a început să fie poreclită în popor *Pantera Neagră*, *Lady Macbeth* sau pur și simplu *Ea*.

Enver Hoxha nu greșise în ceea ce o privea: legătura care s-a creat imediat între ei demonstra că mecanismele lor sufletești, elementele acelea de adâncime ale subconștientului, s-au potrivit și s-au completat perfect chiar dacă la suprafață se puteau distinge deosebiri. Relația dintre Dictator și „soția“ lui a fost fatală pentru sute de oameni fără apărare, pentru soarta întregii țări. Oricum, nimeni nu poate ști cu precizie ce luptă crâncenă s-a dus în sufletul lui Nexhmije, astfel încât să se supună legilor nescrise ale terorii din sânul partidului, adică din rândurile „tovarășilor“ săi. Este absolut uluitoare viteza cu care omul devine capabil de crimă atunci când drumul îi stă deschis în față. Și totul cu zbatere, cu chin și cu dorința de a ține piept încercărilor, care pot frânge voința. Iar atunci când răul nu triumfa, omul poate ajunge la sinucidere sau nebunie. Un lucru rămâne totuși adevărat: Nexhmije este în continuare logodnica lui Enver Hoxha și-l urmează chiar și atunci când e „ilegalistă“ și umblă deghizată.

Curând după aceea au fost descoperiți, încercuiți și uciși, în zona unde locuia Nexhmije Xhuglini, cei care au primit denumirea de „eroii de la *Kodra e Kuqe*“; unul era Sadik Stavaleci, un albanez din Kosovo, care se evidenția prin excepționalele aptitudini de organizare și sporire a numărului de luptători antifasciști. Tot acolo au fost uciși Xhoxhi Martini și Vojo Kushi. Acest eveniment a ridicat la rândul-i o mulțime de semne de întrebare. Ultima persoană care pusese piciorul „pe același petec de pământ“ fusese Enver Hoxha. Se spune că Bije Vokshi ar fi avut unele suspiciuni care ar fi dus la ipoteza implicării lui Enver în acest caz. Dar să luăm în considerare aici un alt element: toată lumea știe astăzi că au fost „trei eroi la *Kodra e Kuke*“, dar de ce s-a făcut un secret din faptul că au fost patru, și nu trei? Pe al patrulea îl chema Muharrem Llanaj, nume

niciodată evidențiat în rememorările războiului sau cu alte prilejuri, de fapt nici măcar o dată menționat. Ce știa acest om, care a trăit complet necunoscut undeva prin regiunea Lushnje? Doar odată cu prăbușirea comunismului a ieșit numele lui deodată la lumină, după aproximativ 50 de ani, iar oamenii au început să-i repete cuvintele: „Am fost patru, nu trei.“ Iată încă un exemplu în care mecanismul comunist de propagandă a închis rapid un episod cu un om ce-i putea crea probleme.

Nexhmije a acceptat legătura matrimonială propusă de Enver. Departe de a urmări să-i construim un alibi mai complex, să presupunem că a fost de acord, că s-a hotărât în cele din urmă deoarece își imagina că drumul ei, în acele momente și după aceea, se confunda cu al lui Enver. În ultimă instanță, toate circumstanțele necesare luării unei asemenea decizii, pe lângă cele anterior enumerate, erau de așa natură încât o făceau să conchidă că trebuie să devină *dvojnica*, „perechea“ lui Enver. Orgoliul său, conjugat cu neputința de a-și îndeplini ambițiile, se pare că a stârnit o flacără în sufletul ei. „El“ era înalt, chipeș, umblat prin Franța, neîndoielnic un tip interesant, avea cunoștințe și își făcuse relații în elita societății din acea vreme, unele în virtutea rudeniei, altele în urma frecventării anumitor cercuri și, în sfârșit, altele clădite în mod misterios, de neînțeles; pe scurt, era întruchiparea unui adevărat dandy, cu gusturi rafinate și planuri de viitor ambițioase. Cam așa pare să-l fi privit tânăra Nexhmije Xhuglini. După aceea, ea se va motiva și mai mult, înlăturând tot ce nu intra în tiparul imaginat despre viitoarea lor viață împreună. Prin această legătură cu Enver Hoxha, ea s-a ridicat într-un fel deasupra prietenilor. Deja știa mai multe despre război, despre tovarăși, deținea chiar anumite „secrete“.

La început, Enver Hoxha nu a fost secretar general, ci, în timpul ședinței de înființare a partidului – la care nu a participat cu atribuții de organizator, ca delegat al grupurilor de comuniști, ci convocat de Koço Tashko –, a fost numit responsabil cu cotizațiile membrilor. În martie–aprilie 1942 însă, odată cu

înlăturarea lui Halim Petrela din postul de secretar politic pe Tirana, el a preluat acest post. A fost clar de la bun început că Miladin Popovic și Dusan Mugosa, cei doi delegați iugoslavi și factorii de decizie în această schimbare politică, l-au susținut pe Enver Hoxha în carieră. Miladin și Dusan nu o cunoșteau pe Nexhmije, logodnica lui. Se pare că i-a apropiat ceva relativ fără însemnătate. Dusan era un sârb printre albanezi, Nexhmije fusese o albaneză printre sârbi; ea le cunoștea limba totuși și, printr-o rețea de înrudiri mai apropiate sau mai îndepărtate, s-au găsit elemente care să-i apropie; ea a primit astfel, pe filieră sârbă, un plus de forță. Într-un fel sau altul, legătura dintre Enver și Nexhmije – care n-a vrut sau n-a putut să se distanțeze nici față de Miladin, nici față de Dusan – trebuie să-i fi fost destul de utilă lui Enver. În această privință Nexhmije Xhuglini se deosebea mult de Shejnaze Juka sau chiar de Ramize Gjebrea. Diferență cu atât mai mare cu cât aceasta din urmă era din Kosovo. Nexhmije știa prea bine cum e să fii sub jugul violențului regim sârb – sau să-i spunem mai curând iugoslav. Știa să-i ocolească și să-și vadă de viața ei evitând conflictele. De aceea recunoaște ea însăși că în sfârșit i s-a deschis calea spre împlinirea visurilor! N-avea nici o șansă să participe la Conferința de la Peza fără aprobarea lui Miladin și a lui Dusan. Între timp, în mintea ei, pătrundea treptat în culisele politicii și în arena din spatele reflectoarelor, începea să învețe ce trebuie spus și ce nu, să deosebească prezentul de viitor.

De la 8 noiembrie 1941 și până în septembrie 1943, și chiar după capitularea Italiei fasciste, așa-numita mișcare comunistă, deja organizată în grupuri, nu era singura de pe scena politică albaneză care desfășura activități antifasciste. Dar atât obiectivele acestei mișcări, cât și proiectele de viitor îi erau mult mai clare într-un moment în care celelalte două forțe politice, *Balli Kombetar*, Frontul Național, și *Legaliteti*, Legalitatea, deși cooperau cu comuniștii și erau incluse în Frontul de Eliberare Națională, nu aveau nici un proiect clar pentru viitor. Ambele

forțe ezitau între două sarcini istorice majore: eliberarea țării și lupta împotriva comunismului. Erau caracterizate în general prin acțiuni și atitudini directe, sincere, dar terminau întotdeauna în poziția de învinși față de mișcarea comunistă din timpul războiului, care avea obiective atât de bine precizate. Independent de acest fapt, chiar în interiorul grupării comuniste a epocii respective, care avea o bună răspândire în teritoriu și a cărei influență devenise evidentă, se desfășura o dramă majoră.

Nu înseamnă că regimul fascist din acea vreme a fost prea crunt lovit de forțele care au luptat împotriva lui în Albania. Departe de noi ideea de a nega valoarea și semnificația ideologiei și acțiunii antifasciste albaneze pentru Albania, dar capitularea Italiei a depins de circumstanțe care nu au fost direct legate de țara aceasta sau de mișcările politice din interiorul ei. Prin urmare, efectul acțiunilor militare, evenimentelor și luptelor la care facem referire și care s-au desfășurat preponderent în sânul societății albaneze a fost similar cu efectul unui război civil. Lupta cu mișcarea comunistă însăși a fost și mai detestată. Miladin și Dusan erau doi indivizi care numeau și demiteau pe alții din funcții, conduceau operațiuni militare și politice în interiorul forțelor partidului și în afara lor. Astfel, ei au văzut în întâlnirea de la Mukje* singura șansă pentru o coaliție non-partizană antifascistă reală și, ca dovadă, au condus sângeroasa campanie de purificare a comuniștilor albanezi care, în ceea ce privește problema Kosovo și concepția internaționalistă, nu excludea unirea teritoriilor albaneze după încheierea războiului.

De exemplu, Sadik Premte a fost un comunist care scria versuri despre Kosovo. Iată de ce Miladin și Dusan, printr-un proiect clar, au folosit întreaga viclenie a lui Enver punând în scenă conflictul din „Comitetul districtului Vlora“, precum și

* La Mukje s-au întâlnit și au convenit demararea unor acțiuni comune reprezentanți ai forțelor antifasciste din Albania, inclusiv comuniștii și grupurile naționaliste. După aceasta comuniștii vor căuta să-i elimine pe naționaliști.

din alte centre ale mișcării. Exista atâta adevăr în acțiunea lor, încât facțiunea din Vlora număra 46 de persoane dintre cei 52 de membri câți erau în total. Deci partidul a fost numit facțiune, iar adevărata facțiune, de șase persoane, a fost considerată partid. Tot așa, a fost lansată o campanie pentru a-i segrega ca antinaționali și, implicit, contrarevoluționari pe șefii unor grupuri comuniste, nume ca Zef Mala, Koço Tashko, Niko Xoxi, Hasan Reçi, Mustafa Gjinushi, Selim Shpuza, Aristidh Qendro etc. Aceste persoane, precum și altele au fost cercetate pe rând de Consiliul General Antifascist de Eliberare Națională care a fost înființat după Conferința de la Peza. N-au lipsit nici tentativele de asasinat îndreptate tocmai împotriva participanților la această conferință. Nu mai este un mister că Enver Hoxha și Hysni Kapo sunt responsabili de arestările și asasinatele de la Qafa e Koshovices, precum și de cele ale liderilor din districtul Vlora sau de multe altele. Persecutarea neconținută a lui Anastas Lulo și Sadik Premte venea în urma unui ordin irevocabil dat de Dusan Mugosa, care a numit el însuși vicecomisarii, care, la rândul lor, au creat rețeaua de servicii secrete, transformându-se în secret în judecătorii propriilor tovarăși. Aceste evenimente sunt cu mult mai dramatice decât „faptul istoric” potrivit căruia Enver Hoxha și Nexhmije îi păcălesc pe soldații italieni dându-le mită o sticlă de rachiu și reușesc să-i convingă să-i permită trecerea lui Enver în districtul Elbasan! Ce să zic, mare trebuie să fi fost teroarea exercitată de fasciștii italieni asupra liderului și soției lui, așa de mare, încât au reușit să prostescă Poliția secretă fascistă cu o sticlă de rachiu! Scene de felul ăsta merită să apară în filmele pentru copii.

Iată cum chestiuni importante de pe agenda societății albaneze, de fapt însăși soarta întregului popor, pot încâpea pe mâna unor oameni absolut banali, aduși la conducerea țării ca rezultat al mișcării browniene a hazardului sau, poate, de o voință sinistă care i-a ales ca pe niște pieze-rele, aducătoare de nenorociri. În ceea ce privește căsătoria dintre Nexhmije și Enver, singura

pretenție emisă de familia ei era să se mărite cu un „musulman“, profetie sumbră la adresa acelor oameni demodați și necivilizați, bântuiți de tot felul de temeri întunecate, care o vor urma pe această doamnă/camaradă ca niște câini credincioși. Așa au stat lucrurile și atunci când, împreună cu „soțul“ ei, a dărâmat moscheile. Așa avea să acționeze voința sinistă și crudă în toate structurile mișcării comuniste, care a secerat mai multe vieți decât chiar invadatorii. Cum zice o vorbă din popor, Doamna cu Coasa îi alege pe cei mai buni dintre noi. În mod surprinzător, începând cu Kodra e Kuqe, Pojska din Reshit, Gjinar din Elbasan și până la Ramice din Vlora, doar cei mai buni, eroii Războiului Antifascist, au fost uciși. Vor apărea, pentru fiecare în parte, dosarele conținând interogatoriile luate în timpul marelui proces, precum și informații conexe, ca, de altfel, și în cazul lui Tomor Sinani din Elbasan, Ramiz Aranitasi sau al Margaritei Tutulani.

Să ne concentrăm asupra trioului Shejnaze Juka, Margarita Tutulani și Ramize Gjebrea. Nici un stat important nu a luat vreodată în seamă ideea investigării crimelor de război, în interiorul și în afara țării, considerând-o o pierdere de vreme. Dacă ar fi să înființăm propriul nostru Tribunal de la Haga care să cerceteze cazurile de crimă și să identifice victimele comunismului, probabil numărul lor l-ar depăși pe cel al victimelor din Roma epocii lui Nero. Tot așa, având în vedere dimensiunile țării noastre, am depăși, proporțional, toate popoarele în privința comploturilor și a activităților teroriste. Margarita este o victimă a geloziei și un adevărat simbol al demnității. Să facem investigații în legătură cu arestarea ei și vom da de numele unor indivizi plasați la cele mai înalte niveluri în Partidul Muncii din Albania! Să facem cercetări și să vedem disperarea și frustrarea prin care a trecut Shejnaze Juka. Să trecem fără întârziere la cea mai mare crimă, la asasinarea lui Ramize Gjebrea. Deja s-a scris despre cum a fost omorâtă, chiar dacă această dezvăluire a venit prea târziu în viața persoanei care se face vinovată de această crimă atroce și care era un om extrem de

important în „politica slavă“ din Albania. Acuzația falsă care i s-a adus, și anume că ar fi „făcut dragoste“ cu tovarășul de luptă pe nume Zaho Koka, este pe cât de absurdă, pe atât de cinică și de aceea se cere o investigație serioasă a motivelor reale ale execuției ei. Se pare că, odată cu moartea ei, perechea Hoxha-Xhuglini s-a decis pe viață ca, prin tacticile și uneltirile lor, să respingă dragostea, un sentiment pe care nu păreau a fi capabili să-l încerce asemenea altor oameni. Sufletele lor nu erau în stare să aibă asemenea trăiri înălțătoare în fața cărora orice ființă umană se recunoaște înfrântă. Și *nota bene*: ei au fost cei care l-au împins pe Nako Spiru* la sinucidere/crimă pe motiv că fuseseră prea îngrijorați când s-a despărțit de logodnică! Iar Nako însuși a scris: „Voi mi-ați omorât dragostea, voi!“

Dincolo de această „poveste de dragoste“, problema pare să fie chiar mai gravă. Ramize era din Kosovo. De ce a fost ignorat atât de mult și atât de frecvent acest fapt, când este practic esențial pentru definirea comportamentului politic al unui naționalist albanez? Ramize afirmase că anularea înțelegerii de la Mukje i-ar face mare plăcere lui Dusan. Ea nu voia ca Miladin și Dusan să se învârtă prin preajma unităților de luptă și iubea toate orașele la fel, Vlora ca și Gjakova, Prizren ca și Priștina, Tetova și Filat, Saranda și Gjirokastra. Aproape toți cei care au cunoscut-o personal și i-au cântărit îndeaproape opiniile au depus mărturie în acest sens. Iată cu ce merite era încununată, iată care-i era crima! Dusan Mugosa n-a putut să uite și să ierte purtarea ei și a dat ordin să fie împușcată. Apoi a pus la cale o întreagă șaradă, o farsă prin care să demonstreze că Statul-Major nu trebuia acuzat de nimic întrucât, uite, el anulasе ordinul de execuție, dar scrisoarea a întârziat pe drum

* Nako Spiru, principalul economist al regimului comunist albanez, a fost acuzat în 1947 de atitudine antiugoslavă și se pare că s-a sinucis. După conflictul cu Tito a fost înmormântat în Cimitirul Martirilor, de unde avea să fie strămutat în 1981, după ce fusese declarat „dușman al poporului“.

și n-a ajuns la timp! Când a fost ucisă, Ramize Gjebrea era mai frumoasă decât florile primăvara. Viața i-a fost retezată tocmai când înfloreau mai frumos, retezată chiar de mâna prietenilor. La primele împușcături a fost nedumerită și a strigat: „Ce s-a întâmplat, camarazi, ce faceți?!“ Între timp, Nexhmije Xhuglini era în libertate și se cățara prin munți, acolo unde își găsise adăpost Enver Hoxha, un loc de neatins pentru dușmani, unde ducea un trai tihnit și fără lipsuri.

Uciderea lui Ramize Gjebrea a fost una dintre ultimele picături în acest adevărat ghiveci sârbesc, și nu tocmai în talerul care să se aplece spre construirea Albaniei fără trădare. Ramize s-a prăbușit la pământ ciuruită de gloanțe și a fost îngropată în pământul rece udat de zăpezile abia topite; apoi partizanii albanezi au fost siliți să aștepte de la Miladin Popovic o scrisoare unde prevedea cât de mult, în ce mod și în ce condiții aveau voie să iubească partizanii de rând. Unde avea să conducă societatea albaneză un asemenea război, un război în care tovarășii de luptă îndreptau împotriva propriilor camarazi arma care ar fi trebuit să țintească spre dușman? Mult mai sinistru decât starea de teamă indusă de autoritatea imperială, arma letală, lama dictaturii care începea să se instaureze în Albania, lovea ici și colo, curma o viață sau alta, în așa fel încât într-o zi să-i culce pe toți laolaltă într-o imensă groapă comună.

Rândurile cunoștințelor și prietenelor lui Nexhmije de la Institutul de Fete deveneau din ce în ce mai rare. Dar ea nici măcar nu se oprea să se uite la șirurile de morminte din calea ei. Fără oprire, pătrundea alături de Enver tot mai adânc în tunelul lor comun, acoperindu-și urechile ca să nu mai audă strigătele victimelor. O energie comună malefică, mortală, va împinge acest cuplu de cobe să adauge noi și noi nume pe lista lor de crime. Nenumăratele victime lăsate în urmă, jos, la poalele munților, sunt acum considerate o amenințare – iar șirul nu se va sfârși aici, se pregătesc altele și altele, le va veni și lor rândul. De sus, de la înălțime, ca de pe muntele Olimp, Sinistra

Doamnă o ucide astăzi, pentru a doua oară, cu sânge rece pe Ramize Gjebrea ștergându-i numele de pe lista demonstranților. Păstrează tăcerea în ceea ce-o privește pe Shejnaze Juka sau altele ca ea, aruncă peste ele, ca un lințoliu de gheață, ziua de 5 Mai, ziua comemorării. Și oferă, o dată la doi ani, pe rație, ca recunoștință pentru „Martirii Patriei“, câte două kilograme de mere, două pachete a câte 50 de grame de cafea boabe și un litru de rachiu.

Era imposibil ca, pentru proaspăt logodita Nexhmije, plecarea lui Enver Hoxha pe 6 decembrie 1942, la fel ca șederea lui de 13 luni în regiunile Shmil și Biza, să nu aducă probleme, de fapt acel tip de probleme specifice unui cuplu care, îndată după logodnă, arde de nerăbdare și de dorința de a sta împreună. Așa cum din clipa despărțirii începe să ți se facă dor de celălalt, odată cu trecerea timpului încep să apară și ghimpii îndoielii. Cu atât mai mult dacă e vorba despre un bărbat ca Enver, despre care, după ce fusese prezentat familiei miresei, rudele auziseră și aflaseră destul de puține lucruri. Desigur, Enver nu a întâmpinat o prea mare împotrivire din partea familiei. E puțin probabil ca în cazul celor doi să fi fost vorba de „dragoste nebună“, care s-o fi lăsat pe Nexhmije indiferentă la bârfele pe seama lui. Totuși, existau unele sentimente care îi făceau dependenți unul de celălalt și arătau că legătura dintre ei era reală. Iar timpul avea să demonstreze că această legătură era atât de potrivită, încât nimeni nu avea cum s-o mai considere o „căsătorie aranjată“ sau „din interes“.

În timpul șederii lui Enver în regiunile Shmil și Biza, „logodnica“ lui mergea destul de des să-l vadă. Martorii povestesc că a fost văzută în vila familiei Bahollis, în Labinot, acolo unde Enver Hoxha își câștigase, ca să zic așa, dreptul de a o chema ca să coabiteze, adică să împartă același pat, exact în locul de unde se zvonea că era condus „Războiul de Eliberare Națională“. De fapt, șederea lui Enver Hoxha în Labinot s-a făcut într-o ambianță plăcută, în condițiile de trai și în confortul cu

care era obișnuit. Oamenii care au trăit în preajma lui și au colaborat cu el și-au dat seama de asta și au ținut să sublinieze că el nu prea voia să plece de acolo. Astfel s-a creat o situație cam ciudată pentru un „comandant-șef”, iar ea a trebuit să fie camuflată și înfrumusețată prin formula „Sediul Cartierului General”. Totul nu era de fapt decât o aventură pentru Enver. Mintea lui vicleană, care-l făcea capabil să-și ascundă nu numai incompetența ca militar, ci și dorința de a nu-și abandona *confortul*, îl va aduce în poziția de a suporta remarcile răutăcioase ale celor din misiunea engleză*. Să fi fost vorba de frică? Negreșit, fiindcă tot ea îi făcea dispoziția atât de schimbătoare și-l silea pe „comandantul-șef” să doarmă cu pistolul sub pernă.

În perioada în care Enver Hoxha s-a mutat în diverse locuri din Tirana, Nexhmije a fost foarte fericită, fiindcă „logodnicul” ei era în siguranță, beneficiind și de susținerea lui Bahri Omari, care avea o asemenea familie și un asemenea cerc de cunoștințe printre oficialități, încât n-ar fi permis nimănui să clinească măcar un fir de păr de pe capul cumnatului său. Se dovedește că și Qazim Mulleti i-a fost protector și susținător lui Enver, dar, desigur, el susținea de regulă cauza „tinerilor luptători”. Printre persoanele desemnate mai târziu prin termenul „colaboraționiști” erau destui care aveau să pună bețe în roate mașinăriei militare fasciste. (Odată cu instaurarea regimului *de eliberare*, ei aveau să fie pedepsiți crunt, fără să se țină seama de numeroasele servicii pe care le aduseseră luptătorilor din spatele baricadelor.) Intelectualii albanezi clocoteau de spirit antifascist, dar la fel se întâmpla și cu pătura înstărită. O mare parte dintre reprezentanții păturii sociale bogate, deși angajați în administrație la vremea respectivă, aduceau în același timp stipendii consistente pentru mișcarea de eliberare, poate începând chiar cu Qazim Mulleti, care trimitea din Rruga (Strada) e Kavajes

* Englezii, din dorința de a urmări și stimula acțiunile îndreptate împotriva puterilor Axei, au trimis misiuni la grupările de partizani din Iugoslavia, Grecia și Albania.

pâine la Peza sau expedia „la munte“ făină din Rruga e Dibres. Dat fiind că Albania e o țară mică, legăturile tradiționale de familie și de rudenie au întreținut la scară națională atitudinea față de Italia fascistă. Dintre albanezii care au colaborat cu fasciștii s-a dovedit că foarte puțini au fost cu adevărat convinși de doctrina fascistă; ideea e că doreau să profite de pe urma fascismului și a Italiei. Tot puțini au fost și cei care doreau să-și satisfacă pornirile antimonarhiste (antizogiste) trecând de partea fascismului. Dar toate aceste realități au fost șterse din cărțile și din memoriile scrise despre regimul comunist sau de către comuniști, contribuția Albaniei la cel de-al Doilea Război Mondial a fost relatată și interpretată, „analizată părtinitor“, în conformitate cu instrucțiunile date de „Partidul lui Enver“, la care s-a adăugat excesul de zel al autorilor de cărți, al scenariștilor, regizorilor, pictorilor și sculptorilor din epoca realismului socialist. Este perfect adevărat că nici Enver Hoxha, nici oamenii din jurul lui nu au avut necazuri în anii aceia. Nexhmije însăși recunoaște că în timpul „ocupației“ a fost condamnată la „13 ani în contumacie“. Se pare însă că nu reușește să găsească vreun document care să-i susțină afirmația.

Oricum, ajutată de intuiția feminină și de instinctul de auto-apărare, Nexhmije era foarte atentă la reacțiile lui Hoxha. Ea încerca într-un fel sau altul să descopere lumea care îl înconjura. Dar nu era ușor. Uneori îi era de-a dreptul imposibil. Rămânea în anticameră, unde o treceau fiori reci, și nu putea înainta pe calea aceea întunecată pe unde umbla omul de care fusese legată, îi era cu neputință să afle ceva despre el, și cu atât mai puțin să-l controleze. Cât despre Enver, nu i se cunoaște nici o pasiune și, de altfel, trebuie să fi avut destulă experiență care să-i permită atât să-și deschidă cu greu sufletul, cât și să-și creeze o imagine, un mit în contrapondere a zvonurilor răuvoitoare la adresa lui. Nexhmije a înaintat șovăind pe acest drum nesigur, a încercat să-și pună în valoare trăsăturile pozitive, mai ales pentru ca prezența ei să nu fie percepută ca o povară, într-o

perioadă când Enver se putea descotorosi de ea cu cea mai mare ușurință. Nu degeaba a încercat să-l calmeze pe Enver prin prezența ei, nu degeaba s-a trudit să-i inducă o stare de siguranță și împăcare. Lui, pe de altă parte, îi plăcea la nebunie să joace rolul bărbatului care poartă pe umeri poveri extrem de grele, dar care, în același timp, găsește răgaz ca să cântărească, să evalueze devotamentul „logodnicei“.

Relația dintre Nexhmije și Enver nu este descrisă ca o „dragoste pasională“, ca un tumult de sentimente, cu atât mai puțin ca o stare de extaz. Din punct de vedere sentimental, pur și simplu au rămas fideli codului de conduită stabilit la începutul relației. Descriind relația ei cu Enver, domnișoara Nexhmije însăși folosește cuvinte atât de nepotrivite, de neinspirat alese, încât nici nu pare să scrie despre „perechea“ ei, ci despre „un altul“. Cea mai remarcabilă expresie pe care Nexhmije o folosește ca să caracterizeze legătura lor este una extrem de comună, lipsită de umor, cea mai nefericită pe care o putea găsi, și anume că Enver o atrage „ca un magnet“. Acest mod de exprimare nu sugerează absolut deloc intensitatea momentelor petrecute împreună sau nevoia de intimitate. Dacă, din contră, Enver și-ar pune în minte să se certe sau să se despartă de Nexhmije, el ar putea simți efectul reacției ei, absolut imprezvizibilă și surprinzătoare. Forța ei este în stare latentă, ca un vulcan temporar inactiv. De altfel, Enver a putut simți asta pe pielea lui câțiva ani mai târziu, când s-au auzit bârfe despre legătura pe care ar fi avut-o cu o balerină de la Opera din Belgrad. Acest vulcan adormit avea să fie și să rămână singura forță în stare să-l domine pe Enver Hoxha și mai târziu în viață.

Ca să ascundă adevărul despre relația dintre ei, superficialitatea emoțională a legăturii, Nexhmije încearcă să vorbească despre anumite „scrisori de dragoste“ pe care, vezi doamne, Enver le-ar fi pierdut după ce ea le păstrase până și în vremurile de teroare, când țara gema sub călcâiul regimului fascisto-nazist! Asocierea dintre scrisorile de dragoste și teroarea fascisto-nazistă este ridicolă când știm că prim-ministrul „nazist“

Ibrahim Biçaku era o rudă apropiată a lui Esat Dishnica, în a cărei mașină facea escapade chiar Enver, alături de alți șefi ai „mișcării antifasciste“. Mai mult, trebuie remarcat că atât Nexhmije, cât și Enver n-au fost niciodată foarte emotivi. Spre tristețea actualei Sinistre Doamne, relația lor nu avea atât dulceață, atât poezie, încât să-i inspire să compună scrisori în care să-și dezvăluie adâncul sufletelor mistuite de pasiune arzătoare. Nici unul dintre ei nu și-a exteriorizat dragostea, și asta dintr-o mie de motive. Nu și-au spus niciodată, slavă Domnului, nici măcar în intimitate vorbe tandre. Asta e partea care i-a chinuit și i-a lăsat descoperiți în fața opiniei publice. De aceea au încercat să păstreze comunicarea dintre ei în interiorul limitelor, al granițelor stabilite de „datorie“. Descifrarea relației dintre ei prin modul în care Nexhmije i se adresează lui Enver în scris și direct sau prin felul în care i se răspunde ar putea constitui un valoros studiu de psihanaliză. Dacă un psihiatrist ar putea pătrunde în textul real și ar înțelege contextul relației lor intime, ar uimi publicul, ba chiar l-ar șoca, fiindcă ar descoperi doi indivizi între care există o legătură maladivă, alienantă.

Nexhmije Xhuglini s-a trezit în fața unei necunoscute nu numai în ceea ce privește trecutul lui Enver, ci și prezentul lui. Dacă din trecutul lui Enver nu avea cum să cunoască legătura lui extrem de strânsă cu consulul iugoslav Stojan Simic din Korçe, tot așa nu putea nici să știe în ce stadiu ajunsese acea legătură, în ce se transformase ea. În anii '30, în Korçe, comuniștii aveau conexiuni și relații printre sârbii comuniști; martorii acelei perioade vorbesc, de asemenea, despre muncitori emigranți sârbi stabiliți în Korçe. Comunicările treceau în mod obișnuit prin consulul din Korçe al Regatului Iugoslav, Stojan Simic, care făcea de asemenea parte din rețeaua social-democrată și a comuniștilor iugoslavi și care mai târziu a intrat în „Armata de Eliberare Națională“ din Iugoslavia, fiind cel care l-a „recomandat“ pe Enver Hoxha în fața comandantului-șef Josip Broz Tito. Având în vedere toate acestea, s-ar putea crede nu că Miladin l-a descoperit și l-a preferat pe Enver, ci că de

fapt Miladin primise anumite instrucțiuni în acest sens. Astfel, postul și poziția lui Enver Hoxha ar fi fost alese ca urmare a unei acțiuni comune de colaborare a intelectualilor. În acest context, este evident că și subordonații săi aveau să cadă victime nebuniei internaționaliste și visurilor de înfrățire a comuniștilor sârbi cu cei albanezi, ducând la abandonarea completă a cauzei naționale, și în primul rând a problemei provinciei Kosovo.

Pe atunci, Nexhmije Xhuglini nu putea pătrunde în esența acestor lucruri. Dar neputința ei de a aduna toate piesele acestui puzzle, de a rezolva necunoscuta de care pomeneam mai sus, o făcea să acționeze oarecum nesigur. Pe de altă parte, Enver, care până la întâlnirea de la Mukje urma o anumită linie (chiar dacă nepotrivită în raport cu ceea ce s-a întâmplat în interiorul Coaliției împotriva Axei, unde de Gaulle, spre exemplu, coopera cu comuniștii francezi), a început să se gândească numai la puterea pe care avea să o acapareze în totalitate, mai ales când a primit de la iugoslavi informația că puterea îi poate aparține integral dacă se opune celor convenite la întâlnirea de la Mukje. La Mukje, Enver a dat, plin de zel, o lovitură deosebită, fiindcă sursele de același nivel din jurul lui i-au trasat un tablou clar al situației care avea să survină trei sau patru ani mai târziu. Anglo-americanii susținuseră în fața lui Tito că el și partidul său vor fi singurii din Iugoslavia care vor deține puterea. Drept rezultat, Tito și, respectiv, Iugoslavia aveau să dețină control deplin asupra Albaniei și să înlăture numeroasele tulburări naționaliste legate de provincia Kosovo. Se pare că tocmai aici găsim clipa decisivă, momentul de cotitură din viața lui Enver Hoxha care, de fapt, a fost „îndurerat” când Tito, „dușmanul său de moarte”, a murit. În plus, Enver Hoxha își face griji pentru Iugoslavia, care riscă să se dezintegreze, în loc să se bucure, din moment ce și Kosovo ar trage folos de pe urma acestei dezintegrări. Dar lui i-a fost mereu teribil de frică de o provincie Kosovo eliberată, de un Kosovo devenit republică independentă, fiindcă ar reprezenta un model progresist pentru Tirana, pentru nebunia enveristă.

În perioada în care Nexhmije s-a dus să-l întâlnească pe Enver în Labinot, erau momente în care acesta, surprinzător, se plimba singur prin pădure, ceea ce l-a uluit și pe Kadri Hoxha, cel care, după cum spune mai târziu în memoriile lui, i-a fost gardă de corp timp de 13 luni. Acolo, în pădure, Enver făcea exerciții de dicție declamându-și discursurile.

„Ce faci?“ l-a întrebat o dată Kadri Hoxha uimit. „Exersezi ca să ții discursuri în fața unui public. Trebuie să ținem discursuri, Kadri, așa că trebuie să ne obișnuim să nu ne trădăm emoția, să vorbim minunat. Și tu ar trebui să te pregătești pentru asta fiindcă și tu o să le vorbești...“, i-a replicat Enver, uimindu-l și mai tare. „Bine, omule, e-n regulă, dar fii atent să nu te vadă țărani, să nu creadă că ești țăcănit“, i-a răspuns în doi peri Kadri Hoxha.

De fapt, în toată situația asta „țăcănitul“ era Kadri. La momentul acela el nu știa că fusese deja sortit pieirii, că i se scrisese deja condamnarea la moarte. Celălalt bărbat, pe nume Enver Hoxha, știa dinainte ce avea să se întâmple, din moment ce ajunsese la faza pregătirii discursurilor. Iată de ce a început să-și asume, una după alta, noi responsabilități, pe când Nexhmije vedea totul ca pe un progres normal, ca urmare a meritelor și devotamentului lui Enver. Și totul se întâmpla după voia lui. Preluând noi responsabilități, Enver devine oarecum indiferent la ce se întâmplă cu logodnica lui, iar la Congresul Femeilor desfășurat la Berat nu observă că Liri Gega preluase de fapt conducerea. În plus, cu ceva timp înainte el chiar adusese critici la adresa delegatelor.

Liri Gega și Naxhije Dume nici măcar n-o invitaseră pe Nexhmije la Congres și n-au recunoscut autenticitatea documentelor emise de Enver pe numele ei. În plus, alături de Fiqireti Sanxhaktari, ele s-au comportat în acele zile la Berat, pe toată durata lucrărilor Congresului, ca niște lideri și au manifestat o nețărmurită admirație pentru delegația iugoslavă și pentru fetițele-ofițeri venite din Iugoslavia și îmbrăcate în uniforme militare împopoțonate. Mai mult, deși Nexhmije întocmise, cu ajutorul lui Fiqireti, o scrisoare către Dusan Mugosa

cu ocazia plecării acestuia, nu știa că Miladin plecase deja și fusese înlocuit de altcineva. Enver primește aceste lovituri exact în plenul Congresului de la Berat, așa că mintea nu-i stă la Nexhmije sau la felul în care alții se poartă cu ea. Cât despre scrisoarea lui Nexhmije Hoxha către Dusan Mugosa, ea este și va continua să fie una dintre sursele de otravă și sânge. Dusan Mugosa, strategul organizării serviciilor secrete în rândurile comuniștilor albanezi, servicii care făceau parte din serviciile secrete iugoslave, era un criminal sută la sută, un asasin de partizani albanezi, un om care se folosea de tortură și de ura de rasă provocată de legendarele ciocniri dintre sârbi și albanezi. Mugosa era stăpânul absolut, îi trata ca stăpânii de sclavi pe toți comuniștii care conduceau brigăzile, batalioanele, ba chiar și partidul. Scrisoarea este o dovadă a adevăratului aluat din care era făcută Nexhmije, a identității ei autentice. Acest Dusan, tocmai omul care emisese mai multe ordine de execuție a membrilor partidului, acest maestru țesător de intrigi, care înjunghia pe la spate partizani și comuniști deopotrivă, era oficial, legal, călăul partizanilor, omul care se deda la acte de tortură în fața soldaților, precum în Devoll, în Surrel și în Tirana. Printre partizani numele lui suna tăios ca o lamă de cuțit, dar nu putea fi niciodată șoptit pe la colțuri, nu i te puteai opune. Și iată că tocmai lui i-a scris Nexhmije Xhuglini o scrisoare emoționantă. Iată în cele ce urmează textul complet preluat din manuscrisul original, obținut de la Arhivele Partidului Comunist din Iugoslavia de către istoricul Vladimir Dedijer:

7 mai 1944

Stimate camarad Dusan,

Am fost realmente mâhnită de vestea că ai părăsit Albania. Mi-a părut rău în special pentru că nu ne-am putut întâlni înainte de plecarea dumată. Deși am petrecut puțin timp împreună, mi-e dor de acele clipe și sunt sigură că și camarazii noștri cei mai apropiați simt același lucru.

Desigur, îți vei aminti nu numai de acești ultimi doi ani în care ai locuit aici și ai colaborat cu mine, ci îți va fi dor și de munți

și câmpiile Albaniei, locul pe care l-ai stropit cu sudoare și de unde ți-ai potolit setea, nu-i așa?!

Nu numai noi, ci și toți albanezii vor avea în dumneata un prieten drag, iar când se va ivi ocazia să te întorci în țara noastră, vei vedea că am muncit cu tot mai mare avânt ca să-i dăm contur, să ridicăm Partidul și să punem puterea în mâinile poporului. Acesta este unicul mod în care îți putem răsplăti prețioasele eforturi. Dusan, spune-le camarazilor iugoslavi că tovarășii din Albania le calcă pe urme plini de încredere și că noi facem tot ce ne stă în putință să le urmăm exemplul eroic. Spune-le că întregul popor albanez simte o mare dragoste pentru oamenii din Iugoslavia și pentru lupta lor.

Transmite tuturor salutările noastre prietenești. Nu ne uita niciodată. Amintește-ți de noi și, dacă poți, pune pe hârtie câteva rânduri. Îți urez o călătorie fără primejdii și fie ca într-o zi să ne întâlnim într-o lume liberă.

Cu prietenie, Nexhmije.

Pe scrisoare nu e trecută adresa destinatarului. Nu mai e nevoie de nici un comentariu. „Filozofia“ lui Dusan, a acestui criminal sadic, după cum relatează foștii săi tovarăși de luptă, era lupta fratricidă între albanezi. Foarte des, dacă nu cumva mereu, Miladin însuși se supunea comenzilor sau, ca s-o spunem mai pe șleau, cruzimii feroce a acestui psihopat. Iar această scrisoare nenorocită, pe care a scris-o și semnat-o cu propria-i mână, Nexhmije încearcă s-o pună acum, după 50–60 de ani, în cârca lui Koçi Xoxe! Desigur, crimele lui Koçi, în postura sa de comunist și de lider, au ieșit deja la iveală. Dar să spui că i-a îndrumat mâna „camaradei Nexhmije“ în timp ce ea îi scria lui Dusan această misivă e de tot râsul; e pur și simplu mai mult decât o minciună. Dar oare e prima?

Din perspectiva moralității, Enver, logodnicul lui Nexhmije, era un adevărat Casanova. Cu această opinie în minte, mama lui Alqi Kondi, Kristina, care locuia în Sheper, în regiunea Zagoria, ne-a dezvăluit cum o scenă surprinsă de ea în propria casă l-a avertizat pe fiul ei că manieratul lider al partidului nu

e de fapt decât un porc și un mârlan care abuzează de albanezele aflate în poziții de conducere fie prin promisiuni, fie sub presiunea amenințărilor. Kristina întruchipa emblema integrității familiei: își trimisese fiii să lupte împotriva invadatorilor doar pentru a constata apoi că mulți dintre cei aflați în fruntea acestor „fii” ai patriei erau oameni pentru care cea mai justă răsplată ar fi fost un glonț în cap. Asemenea situații trebuie să fi fost greu de suportat pentru Nexhmije Xhuglini. Ea nu reușește să facă diferența între ce se întâmplă în jurul lui Enver și ce se întâmplă în relația dintre ei, în legătură cu care, în așa-zisele ei „memorii”, încearcă să-l impresioneze pe cititor folosind expresia „o corespondență susținută cu Enver” – o corespondență pentru care are ca probă... zero scrisori! Oare să se fi produs și aici acel fenomen al „născocirii de scrisori către împărăteasă”, ca în una dintre monografiile lui Zweig? Oricum, Enver nu-și ține logodnica în Berat, ci îi cere să plece la Tirana. Și o pornește la drum într-acolo. Împreună cu cine? Cu Fiqireti Sanxhaktari.

Și iată că prima doamnă a țării ajunge la Tirana, Tirana eliberată. Dar nici aici lucrurile nu par clare pentru ea. Se pare că-l are tot timpul în minte pe „El”, cel rămas în urmă... Ar vrea să ne spună câte ceva despre Tirana eliberată, dar ce? Povestește despre o pictură comună, a unui pictor oarecare, în care este zugrăvit minaretul prăbușit al moscheii! Pare să resimtă o mare tristețe pentru această „distrugere nemaipomenită” provocată de război, în timp ce la subsolul hotelului Bristol avea loc un masacru înfiorător în care mai mulți „intelectuali și burghezi” fuseseră ciuruiți de gloante fără să fi existat în prealabil măcar un simulacru de proces; totul era un fel de baie de sânge simbolică pentru teroarea comunistă, iar printre morți se numărau și cei doi frați ai lui Musine Kokalari*. Pe lista morților se găseau ambele nume ale cunoscuților naționaliști antifasciști și democrați, astfel încât să fie satisfăcută nepotolita,

* Musine Kokalari, mult timp unica scriitoare albaneză, a fost în anii 1944–1945 apropiată Partidului Social-Democrat.

atrocea sete de sânge a celui „*Bashto* din Gjirokastra“, cum îl numea pe Enver, într-una dintre scrisorile sale profetice, frațele mai mare al lui Musine. În Gjirokastra, regionalismul *bashto* înseamnă lepădătură, nemernic.

Ca urmare a repetițiilor teatrale de *discursuri* pe care le făcuse în pădurile din Shmil și Labinot, Enver luase hotărârea de a-i elimina pe toți cei care nu-și însușiseră comunismul de tip Tito. Așadar, își asumase sarcina de a-i șterge de pe fața pământului, chiar din memoria colectivă, pe toți acei antifasciști care avuseseră domiciliu forțat sau fuseseră închiși, începând cu Porto Romano și până la Ventoteue, dar care nu acceptau formula „unificare-fraternizare“ cu popoarele din Iugoslavia. În aceeași idee, el va șterge cu buretele toate contribuțiile și pe toți cei care au luat parte la lupta pentru eliberarea țării, doar pentru că ei nu au acceptat voioși eforturile iugoslavilor de a le răpi italienilor Trieste. Dar încercarea lui Enver de eradicare se va confrunta cu o vehementă opoziție din partea celor care au avut nenorocul să-i cunoască adevărata natură, cea de băiat de bani gata și de crai indiferent la soarta țării, pe acel Enver care frecventa cazinourile din Montpellier și mesele de joc din Kursal sau de la „Bella Venezia“, din Tirana.

Dar ce simțea Nexhmije în mijlocul acestui șuvoi de lovituri din exterior și de ciondăneli interne, de ordine de execuție și de expropriere, de sechestrări și de manipulări? Evident, tresărea, copleșită când de teamă, când de bucurie. Enver, și nu altcineva, decidea aproape în orice privință. Dar, oricum ar fi, se pare că Nexhmije n-a fost asemenea sensibilei și înțeleptei Josephine de Beauharnais, care a încercat din răspuțeri să-i oprească mâna lui Napoleon când a ordonat să fie executați descendenții nevinovați ai dinastiei Bourbon; când a văzut că nu are succes, l-a avertizat profetic: „Ticăloșia asta va aduce nenorocire: nenorocire asupra ta, nenorocire asupra mea pentru că nu te-am oprit și nenorocire asupra tuturor celor care au luat parte la această crimă!“

VI

Pe 31 decembrie 1945, Nexhmije Xhuglini avea să se mărite cu Enver Hoxha. 31 decembrie pare să fie ziua ei „norocită“, de vreme ce, în urmă cu câțiva ani, pe aceeași dată primise din regat decretul de numire. Se pare că „tânărul cuplu“ a mers pe ideea să „împuște doi iepuri dintr-odată“ serbând Revelionul odată cu nunta. Nexhmije numește această ceremonie „nunta noastră de partizani“, dar nu face decât să pervertească însuși termenul de „partizan“ fiindcă respectiva nuntă nu pare să fi avut nici o legătură cu „partizanii“. Și, în plus, ea nu binevoiește să-l invite la nuntă pe vărul ei, Zija Dibra, fratele legendarului Fuat Dibra. În ciuda culorilor în care ea descrie sosirea lui Zija Dibra la nuntă, sunt de remarcat două lucruri: în primul rând, atât frații Shatku, cât și frații Dibra îi protejaseră pe cei din familia Xhuglini în momente mai bune sau mai grele. Datorită poziției de autoritate, precum și averii, ei se conformaseră codului obișnuit, moralei tradiționale albaneze referitoare la obligațiile clanului față de cei mai vulnerabili membri din interiorul său. Totul ține, pentru Nexhmije, de perioada mai puțin fastă când era numai logodnica lui Enver, drept care încearcă, pe cât posibil, să treacă peste ea, să o ignore. Totuși, asta nu-l împiedică pe Zija Dibra să fie prezent la nunta prim-ministrului Enver Hoxha. În al doilea rând, Nexhmije consideră rolul lui Fuat Dibra secundar și-l descrie totdeauna ca „bolnav“. Iar misiunea de a-l convinge pe Fuat Dibra să se retragă din funcția de regent i-a revenit lui Nexhmije, care s-a dus acasă la el pe la mijlocul lui februarie 1944. Ea încearcă să încurce datele

afirmând că, după o săptămână, Fuat Dibra a murit. Politicianul a murit pe 22 februarie 1944, așa că pe 15 februarie trebuie să fi fost în Tirana. E prea greu de aflat care este adevărul, cât a stat el în Tirana și când a plecat de acolo. În general, în privința datelor, lunilor și evenimentelor, manipularea este la ordinea zilei.

Astfel, deși Părintele Anton Harapi a fost și el unul dintre regenți, când a renunțat la funcție, ceva mai târziu, demisia lui a fost considerată nulă și neavenită. Ca să nu pară părtinitoare în atitudinea ei față de celălalt coleg al lui Anton Harapi, Nexhmije îl susține deoarece este ea însăși implicată în toate acestea. În acest caz, remarcăm încă o dată, cuplul Hoxha – în ciuda faptului că folosește termeni precum „teroarea fascistă/nazistă/balistă*“, „iarna lui 1944“, „teatru de război“ – nu numai că n-a trecut vreodată printr-un pericol real, dar nici măcar nu s-a îmbolnăvit vreodată pe toată durata războiului. Măcar o afecțiune acolo... Într-adevăr, în fiecare episod urmat de moartea unor prieteni sau de lupte soldate cu pierderi de vieți, Enver reușește să fugă cu cel puțin 20 de minute înainte. Acest fapt merită studiat și cercetat cu deosebită grijă fiindcă dovedește ceva foarte interesant. Un alt detaliu care îi demască pe cei doi ca pe un cuplu de criminali este că Fahrie, soția lui Bahri Omari, omul care în zilele acelea va fi aruncat în închisoare fără a mai ieși vreodată viu de acolo, este cea desemnată ca s-o ducă pe Nexhmije la mirele ei. Și de aceea execuția lui Bahri Omari nu este legată pur și simplu doar de intenția lor de a lămurii lucrurile cu toată lumea, de a le băga bine în cap oamenilor că în lupta de clasă nu se va face nici o concesie. Astfel, această crimă nu era doar un avertisment că la putere vine un regim criminal.

Bahri Omari era omul care îl ajutase pe Enver să ajungă pe culmi. Îl găzduise în casa lui și, practic, știa absolut totul despre

* Balli Kombetar (Frontul Național), formațiune politică antifascistă, dar necomunistă.

Enver. Bahri Omari este primul pe lista celor trimiși la moarte de Enver doar pentru că știa prea multe despre viața lui dinainte de momentul când fusese proclamat conducătorul țării. În ziua când Bahri Omari a fost judecat, prim-ministrul Enver Hoxha era la birou și distribuia, cu un calm îngrozitor, invitații în sala de judecată. El a înmănat asemenea invitații colegilor de birou, bărbați și femei laolaltă, spunându-le: „Mergeți să-l vedeți pe criminal.“ I-a dat o invitație și soției lui Kadri Hoxha, ba chiar a făcut-o ca pe un fel de onoare și simbol al aprecierii din partea partidului.

Dar Enver și-a dus fapta la bun sfârșit – și asta-i tot. Cât despre Nexhmije, ea interpretează și evaluează într-un asemenea fel întâmplarea, încât să ne convingă că Bahri Omari nu a fost trimis în chinurile iadului, ci undeva într-o misiune! Face mare caz de faptul că Enver s-a dus acasă la Fahrie, adică la sora lui! Nexhmije mută datele mai târziu în timp, din 1946 în 1968, când Fahrie a intrat din nou în casa lui Enver. Vorbește despre boala care o macină pe Fahrie Hoxha-Omari, cancerul, fără să amintească drama absolut de nedescris, a cărei povară biata văduvă a fost obligată să o poarte pe umeri: bărbatul i-a fost executat din ordinul fratelui ei, care se scuza spunând că nu voia ca opozanții din partid sau ceilalți membri să-l considere prea „milos“!

Dar câte asemenea evenimente de o cruzime inumană au rămas în întuneric până în noaptea nunții lui Nexhmije, femeia care după mai bine de 60 de ani scrie că n-a vrut o nuntă grandioasă fiindcă prea mulți camarazi fuseseră uciși în război! Dar câți alții urmau să moară... Iar Nexhmije găsește nimerit să ne descrie cum un nefericit era aruncat afară din casă în același timp în care ea primea de la mirele ei rufarie de olandă, fără să spună că probabil fusese furată din dulapurile unei familii bogate, de intelectuali. Exact în ziua în care Enver îi aduce lui Nexhmije „lenjerie intimă“, o ziaristă născută în Austria, pe nume Bianka Balliçi, este aruncată în închisoarea de lângă Selvia și

i se fracturează coloana vertebrală... Așadar, în preajma nunții albanezii mureau pe capete, și aveau să mai moară încă mulți. Nexhmije înaintează șovăitoare în rochia ei de mireasă, și zice că era iarnă, dar că de fapt pentru Albania era primăvară. Ce mai primăvară trebuie să fi fost... Tinerii care crescuseră și se cultivaseră la Viena, Graz, Roma, Paris sau Berlin gemeau sub ghilotina comunistă, cădeau la pământ ciuruiți de gloanțele plutoanelor de execuție, scoteau urlete îngrozitoare sub tortura atroce. Iar sute de familii preferau să se refugieze din cauza deznădejzii la gândul că-n cele din urmă vor cădea într-o capcană mortală. Iar ei toate astea i se păreau o adevărată primăvară! Nici măcar în Nürnberg, acolo unde nazismul era condamnat în urma acuzațiilor venite din lumea întreagă, nu se simțea atâta sete de sânge, atâta zel în slujba crimei precum cel care s-a răspândit în Tirana lovind pretutindeni: acuzațiile nu mai erau tratate cu profesionalism, documentele nu erau verificate, avocații apărării nu voiau să pledeze cazurile, totul începea cu „nu“... Nimic nu era cum trebuie! Acuzații erau aduși în boxă și apoi trimiși la locul execuției. Prin asemenea procese Enver Hoxha și comuniștii păreau să demonstreze că, de fapt, nu le păsa prea tare de naziști și fasciști, aveau nevoie de ei ca pretext pentru a introduce un nou cap de acuzare. Iar toată ura lor a izbucnit, revărsându-se ca o lavă fierbinte, împotriva patrioților naționaliști și a intelectualilor. Un val de gelozie monstruoasă i-a copleșit și înecat mai ales pe cei ale căror nume erau legate de Kosovo, în timp ce Comitetul Central al Partidului organiza demonstrații publice în care era susținută ideea sârbilor, anume că Trieste îi aparține Iugoslaviei – și nimeni nu avea curajul să vorbească despre Kosovo.

Regimul care venise la putere în Albania, după maniera de comportare, părea să nu fi purtat un război de eliberare de sub jugul invadatorilor, ci să fi înfăptuit o revoluție marxist-leninisto-stalinistă extremistă, care nega toate valorile naționale și distrugea orice structură, fracțiune, cronică, individ, grupare,

pe oricine lupta pentru binele acestei țări, și de aceea era privit ca ostil și de neiertat. Intelectualii și clasele înstărite constituiau ținta preferată. De asemenea, faptul de a fi fost ballist legalist sau de a fi lucrat în perioada 1934–1944 în administrația de stat constituia o crimă a cărei pedeapsă era moartea prin împușcare, deși nici măcar în timpul războiului, între 1939 și 1944, în Albania pedepsele nu fuseseră atât de drastice. Există sute de mii de documente care dovedesc cum oamenii cinstiți și patrioți au muncit și au luptat împotriva fascismului și nazismului. Funcționarii regimului la fel s-au comportat. Înseamnă că administrația era împotriva regimului de ocupație și chiar, putem afirma asta, sabota în totalitate activitatea partidului fascist. Dar iată că povestea cu mama vitregă începe să se aplice și aici. Din motive adesea de neînțeles și cam stângaci ascunse, acuzațiile aduse împotriva celor care, în numeroase procese politice, au fost achitați au venit numai pentru ca alte persoane să fie condamnate la moarte. Și totuși, în mijlocul acestui măcel, în valul de crime și sânge, când numai în Shkodra existau zeci de închișori, iată că, lucru aproape incredibil de groaznic și de cinic, proaspăta doamnă Hoxha, deși divinizează „principiile proletariatului“, găsește timp să-l ironizeze și să-l disprețuiască pe Koçi Xoxe*, simplu muncitor, în vreme ce ea, firește, nu provine dintr-o clasă socială atât de umilă! Acestea sunt adevăratele ei trăiri. Și, de parcă ar vrea să „pună lucrurile la punct“, Nexhmije încearcă să împartă scena în două părți: una pentru Koçi și alta pentru Enver!

În perioada aceea, când se confiscau masiv proprietăți de familie și bijuterii vechi din aur și argint, Nexhmije vorbește despre leafa mică și dificultățile prin care trecea familia Hoxha ca să le întrețină și pe celelalte rude ale lui Enver. Enver arde

* Koçi Xoxe, de profesie tinichigiu, comandant al partizanilor, ministru de Interne după 1944. Executat ca „agent iugoslav“ după ce organizase represiunile împotriva opoziției necomuniste și a Bisericii Catolice. Vorbea, printre altele, și româna.

titlurile de proprietate pe care tatăl lui le avea pentru niște terenuri, iar Nexhmije scrie că ele dau o „flacăra frumoasă“. Ține morțiș să ne descrie cuiele scoase de unchiul Halil din cufarul de lemn și progresele facute de Sano, care, deși nu absolvise decât patru clase primare, este primită în partid în perioada când Mirash Ivanaj, fostul ministru al Educației, un patriot reformator, era aruncat într-o celulă de închisoare! Cazul lui Mirash Ivanaj este doar unul dintre zeci sau poate sute de alte cazuri asemănătoare ce stau mărturie despre caracterul răzbunător și mârșav al lui Enver Hoxha, care și-a ridicat interesele personale la rangul de valori politice și ideologice și le-a camuflat sub denumirea de „luptă de clasă“.

Dar vremea trece... anii se scurg...

Ce tablou monstruos, ce nenorocire pentru poporul albanez că bazele statului comunist se sprijineau pe aceste sacrificii barbare, primitive, puse la cale de o minte diabolică și criminală! În ciuda tuturor acestor lucruri, Nexhmije păstrează un calm ieșit din comun. Ea vede lucrurile din ambele perspective, studiază intenționat ambele fațete ale situației. Ce fac ea și tovarășii ei pentru albanezi și ce pun la cale în interiorul partidului? Nexhmije a devenit conștientă că, între partide, grupuri sau clanuri, precum și la conducerea Partidului Comunist, nu se va instaura un spirit de pace și cooperare decât când vor apăsa împreună pe trăgaciul armelor sau când vor strânge lațul spânzurătorilor în care atârnă reprezentanții clasei politice „adversare“. Nu e nevoie să fi făcut ceva rău, să se fi atins de popor. NU! Ajunge doar că ei sunt diferiți față de comuniști. Indivizii trebuie să fie făcuți din același material, ca monedele! Așa e pe placul celor care consideră că oricine nu le seamănă le este dușman, și atunci încep o adevărată cursă în care, unul mai grăbit și mai zelos decât celălalt, se întrec în crime cărora le cad victime uneori chiar membrii propriei familii.

Nexhmije însăși relatează că trebuia să stea de pază în timpul ședințelor prelungite ale Biroului Politic. De fapt, nu era un

paznic oarecare, era un supraveghetor: ea monitoriza totul. Era deja soția liderului țării, a prim-ministrului Albaniei. Capetelor înfierbântate ale tovarășilor ei de luptă le lipsesc la momentul respectiv și perspicacitatea, și calmul ca să observe că s-a petrecut o mare schimbare cu Nexhmije: nu mai este *delicata*, a pornit pe fâgașul nou spre o altă poreclă, spre un alt pseudonim.

Ea stă acum de veghe să vadă cine țipă mai tare în Biroul Politic. Iar această sarcină îndeplinită la ședințele organizate în casa prim-secretarului conține o semnificație deosebită. Biroul Politic este al lui. Statul îi aparține. El este acum proprietarul acestei țări și al acestui popor. El decide cine să fie ucis și cine să fie lăsat în viață, cine să fie scos la lumină și cine să dispară; el deține puterea. Mai sunt și alții, ajunși temporar la putere, care gravitează în jurul zonei unde începe să se înalțe *Bllok-ul** – care astăzi nu mai reprezintă decât o acuzație veche de 50 de ani. Încă de pe vremea când ședințele Biroului Politic se țineau acasă la Hoxha, se putea vedea clar și s-a hotărât o dată pentru totdeauna că birourile guvernului nu vor mai fi niciodată locul de unde politicienii să conducă țara și să acționeze în folosul ei, pentru bunăstarea poporului. Avea să existe un singur birou, cel din care să se dea verdictele. Acest birou începuse să-și urzească plasa trimițând la moarte sute de oameni. Iar „deciziile judecătorești“ date în spatele ușilor închise veneau din reședința dictatorului. Aceasta se dovedește a fi unicul, supremul birou al dictaturii. Este un semn că pentru popor nimic nu se decide în public, că orice altceva este de prisos în afară de o porțiune de câțiva metri pătrați unde dictatorul se poate odihni și trezi. Cum ridicarea *Bllok-ului*, loc interzis pentru restul albanezilor, a reprezentat încă un act criminal, o nouă insultă, unul

* Așa se numea cartierul exclusivist din Tirana, unde locuiau membrii clasei conducătoare comuniste din Albania. Vreme de 45 de ani, zona a fost păzită de forțe armate, iar albanezii de rând nu au avut acces acolo. Autorul folosește aici termenul și pentru a-i desemna generic pe cei din cercurile comuniste aflate la putere în Albania.

dintre numeroasele cazuri de îngrădire a libertății albanezilor, Nexhmije se lansează într-o explicație cu adevărat dezgustătoare cu privire la necesitatea de a crea un asemenea ansamblu. *Bllok*-ul a fost ridicat, zice ea, pentru că un ofițer s-ar fi încăierat în împrejurimi cu un șofer de taxi care și-ar fi bătut joc de arma lui, fiind, drept urmare, împușcat! Normal că omul a murit – tot după afirmația lui Nexhmije –, dar iată cum comentează ea fapta criminalului: „Ce poți să spui despre un tânăr nesăbuit și viteaz, care intrase în război așa de fraged și se îndrăgostise de arma lui așa de tare, încât nu putea suporta să audă cum e batjocorită «iubita» pe care o dezmierda și-o mângâia, risipind fumul ce-i ieșea pe gura țevii după ce omorâse degeaba un om! Cu siguranță că nu mângâiasse încă nici o fată până atunci?!“ Tot acest paragraf arată în esență afecțiunea ei adâncă față de criminali, atașamentul scandalos față de armele mortale. Cât despre balivernele ei, cum că abia după acest incident li s-a interzis oamenilor să treacă pe acolo, nici măcar copiii nu s-ar lăsa amăgiți de asemenea basme. Ce va rămâne în memoria oamenilor este paragraful unde îl slăvește, îl divinizează pe criminal și îi oferă, desigur, motive reale pentru comiterea crimei. Dar dacă pui la temelia *Bllok*-ului acest incident tragicomic, dacă pretinzi că Enver Hoxha nu voia să se înconjoare de un zid și folosești ambele povești ca să înșeli oamenii înseamnă că nu te deosebește cu nimic de acel ucigaș.

VII

Există o mulțime de semne care – zice folclorul, zic legende, miturile și poemele epice – prevestesc vremuri grele. Un întreg arsenal fantezist și apocaliptic aduce în atenția oamenilor evenimente stranii care anunță cutremure, războaie, holeră și alte cataclisme. Odată cu nunta din 31 decembrie 1945, se prevestea o altă urgie de nedescris, nemaiîntâlnită până atunci, cunoscută însă doar în linii mari. Pe atunci, Nexhmije deținea o funcție pe care mulți ar considera-o ne semnificativă. Enver reușea astfel, cu prudență, să evite instalarea și escaladarea geloziei într-o perioadă în care cultul unui individ nu prezenta încă o structură bine stabilită. Astfel, în timp ce se ocupa de problemele expuse în toată goliciunea lor de Nako Spiru în timpul consfătuirii de la Berat*, legate de sectorul ideologic și organizația de femei, soția dictatorului părea mai mult ocupată cu munca ei, fără a fi condusă de mari ambiții de carierism. Această relație dintre funcțiile de rutină și rolul său real o va urmări pe întregul parcurs al vieții.

De fapt, nu avea nevoie de funcții și atribuții cu pretenții care i-ar fi putut crea noi probleme lui Enver Hoxha în demersurile lui de subjugare definitivă a partidului și a societății albaneze. Dar nu însemna nicidecum că Nexhmije nu se va fi regăsit în situațiile-cheie, care îi confereau cadrul și importanța politică a momentului. Este de ajuns să examinăm activitatea așa-numitei Asociații pentru Relațiile Culturale dintre Albania și

* Consfătuirea de la Berat a avut loc în octombrie 1944; cu această ocazie s-a format guvernul provizoriu condus de Enver Hoxha.

Iugoslavia, activitate pentru care s-au depus eforturi deosebite în anii următori ca să fie acoperită de un văl dens de discreție. În această asociație se distingeau două perechi de cadre. Cei doi președinți ai săi erau Ramadan Çitaku și Hysni Kapo. Dar cei mai dedicați activiști au fost Nexhmije Hoxha și Ramiz Alia. Trebuie studiată cum se cuvine activitatea respectivei asociații dacă vrem să vedem cum anume se derula viața secretă a acestor personaje, precum și jocurile politice ale lui Enver. De fapt, misiunea politică a Asociației pentru Relațiile Culturale dintre Albania și Iugoslavia era să se asigure că persoane importante din regimul comunist participă la activitățile sale, la programe, călătorii și întruniri. În acea „asociație culturală” Nexhmije răspundea de unul dintre cele mai rușinoase și dezagreabile aspecte ale „prieteniei albanezo-iugoslave”: cursurile de limba sârbă și introducerea culturii sârbești în Albania. Asociația a fost înființată la 24 martie 1946 în Belgrad, în campusul universității locale. Sârbii l-au ales președinte pe Dimitri Vlahov, iar ministrul de Finanțe, Ante Vrkljan, avea și el o funcție de conducere, fără a mai menționa implicarea lui Milovan Djilas* ca membru al comitetului de conducere. La 1 aprilie 1946 a avut loc la Tirana, în sala de cinema „Kosova”, adunarea asociației. Cuvântarea a fost ținută de Selim Shpuza, care a avut grijă să declare printre altele că poporul albanez „sprijină cererea poporului iugoslav de unificare a regiunilor Trieste, Juliska Krajina și litoralul sloven cu Iugoslavia lui Tito”. După ce vorbitorul a adus diverse acuzații la adresa Italiei, restul cuvântării a fost numai lapte și miere cu privire la „dragostea dintre cele două popoare, albanez și sârb”. Omer Nishani a fost ales președinte de onoare, după care a urmat o serie de nume importante cum

* Milovan Djilas (1911–1995), cunoscut disident iugoslav. După ce, decenii la rând, a desfășurat o intensă activitate în cadrul conducerii comuniste iugoslave, multă vreme chiar ca mâna dreaptă a lui Tito, la mijlocul deceniului șase Djilas începe să pledeze pentru deschiderea și democratizarea autentică a societății iugoslave. Avea să fie aruncat în închisoare pentru mulți ani.

ar fi Kristo Themelko, ca vicepreședinte, apoi Myslym Pezes, Haxhi Lleshi, Manol Konomit și ultima, dar nu cea din urmă, o femeie, și anume Nexhmije Hoxha, care nu putea lipsi de lângă Ramiz Alia.

La 23 martie 1946, activiști de frunte precum Gogo Nushi, Naxhije Dume, Hysni Kapo, Bedri Spahiu, Beqir Balluku, Nesti Kërenxhi, Ramiz Alia și Nexhmije Hoxha au participat la Adunarea generală a acestei organizații, iar concluziile coincid cu cele din declarația a 200 de mii de oameni din Trieste: „Vrem să fim uniți cu Iugoslavia!“ Astfel, asociația se face purtătoarea unei lozinci legate de visul realizabil al lui Tito și, în același timp, repetă murdăriile iugoslave față de Kosovo... Cu aceeași ocazie Hysni Kapo „intonează“ un elogiu lui Tito și Iugoslaviei. Un anumit tovarăș din Iugoslavia se alătură elogiilor, iar concluzia este că cel mai important rol și cea mai importantă sarcină a asociației trebuie să rămână învățarea limbii sârbe în școlile din Albania.

Revista *Iugoslavia-Albania* ce apărea atunci cu un titlu semnificativ, titlu ținut apoi cu strictețe secret în următorii 40 de ani, dezvăluie implicarea lui Nexhmije Hoxha și a lui Ramiz Alia într-o activitate nu tocmai curată și nevinovată. Astfel, articolul intitulat „Importanța învățării limbii sârbo-croate“ menționa că în trecut, pe vremea regatului lui Zogu, dacă cineva vorbea sârbește, agenții poliției secrete îl persecutau ca pe un dușman al regimului; omul avea să-și sfârșească zilele într-un lagăr sau în temniță. În prezent, trebuie să remarcați acest fapt, oamenii sunt dornici să învețe limba sârbo-croată! „Studierea limbii sârbo-croate nu se poate realiza în același mod ca studiul oricărei alte limbi. În munca noastră de zi cu zi limba sârbo-croată va fi o cheie deschizătoare de noi orizonturi. Noi toți, funcționari ai statului sau muncitori de rând, trebuie să stăpânim limba iugoslavă*...“

* Nu există limba iugoslavă; în Iugoslavia lui Tito erau trei limbi oficiale: sârbo-croata, slovena și macedoneana.

Din colecția acestei reviste câteva numere au dispărut: dintre ele este de remarcat primul număr, unde a apărut un editorial dezgustător de slugarnic al lui Enver Hoxha. Din numerele respective, cel puțin până la participarea la Congresul Femeilor din Iugoslavia din 1948, rezultă că Nexhmije a avut la „asociație“ un loc de muncă și a desfășurat o activitate care punea în umbră celelalte sarcini, pentru a aduce cele două țări, cele două popoare și cele două culturi cât mai aproape cu putință etc. În ceea ce o privește pe Ollga Plumbi*, președinta Uniunii Femeilor din Albania, cum ea nu reprezenta mare lucru în ochii publicului, Nexhmije Hoxha i-a luat locul, începând cu 30 iunie 1946. Enver plecase într-o vizită la Belgrad. Dat fiind că soția lui Omer Nishani era o figură complet nouă, iar Omer era doar o marionetă, Nexhmije a lăsat tuturor de înțeles că ea era acum Prima Doamnă a țării.

Congresul Femeilor s-a desfășurat sub uralele „Enver-Koçi!“, iar cititorii din ziua de azi nu trebuie să fie deloc mirați de faptul că acest congres al femeilor a avut drept una dintre problemele principale „problema Triestului“. Din 25 până în 27 ianuarie 1948, Nexhmije a prezentat salutul său Congresului Femeilor din Iugoslavia. Evenimentul a fost descris integral în mai multe ziare și la radio, unde s-a vorbit despre suferința și condiția femeilor din Iugoslavia (ca și cum albanezele ar fi dus-o pe roze!). Acest lucru a făcut ca ziua de 8 martie să fie sărbătorită cu efuziune albanezo-iugoslavă de albanezele „conduse“ de Nexhmije. Tot cu acel prilej Ramiz Alia a fost reales de iugoslavi în schema de fraternizare albanezo-iugoslavă. Fiind prezent la ceremonia de comemorare a războiului purtat de armata iugoslavă, la care lua parte și Josip Georgija, Ramiz a fost desem-

* Ollga Plumbi era sora lui Omer Nishani. În mai 1944 Omer Nishani era președintele Consiliului Antifascist de Salvare Națională. După formarea Republicii în 12 ianuarie 1946, a fost președinte al Prezidiului până în 1953. A murit în 1954.

nat să țină discursul de deschidere, fapt marcat prin decorația acordată de iugoslavi militarilor albanezi din lupta de eliberare, care au traversat regiunea Kosovo. În discursul său, Ramiz însuși declara că „totul ne aduce laolaltă și ne unește, nimic nu ne desparte de popoarele vecine din Iugoslavia“.

Belgradul era extrem de interesat de rolul activ al lui Nexhmije și Ramiz în relațiile albanezo-iugoslave. Nexhmije provenea dintr-o regiune albaneză rămasă sub dominație iugoslavă. Părinții săi erau din Dibra e Madhe, ea se născuse în Manastir și, atunci când oamenii de dincolo de graniță au remarcat marea ei dragoste pentru Tito și Iugoslavia, le-a tremurat inima și au trebuit să-i accepte situația sau să meargă la închisoare! În majoritatea lor, oamenii nu mai puteau să se gândească, puteau numai să se supună. Ramiz, care încă era clasificat la „un nivel foarte jos“ în conducerea Albaniei, a făcut același lucru. Originea lui poate fi plasată la Shkoder, Podgorica* sau oriunde. De aceea, punctul de contact dintre Nexhmije și Ramiz a fost supunerea față de dominația iugoslavă.

Atitudinea servilă a lui Nexhmije față de biograful lui Tito, Vladimir Dedijer, și profilul făcut de ea acestuia nu are nici o legătură cu vreun scop intelectual sau episod inventat de ea. Cert este că acest scriitor, cunoscut ca fiind biograful oficial al lui Tito, a avut acces la arhivele albanezo-iugoslave și se număra printre confidenții Mareșalului. El a descoperit și a publicat scrisorile lui Nexhmije către Dusan Mugosa. De aceea ei i-a fost frică presimțind că acest om va ajunge departe. Dedijer considera că liderii albanezi de dinainte și de după război ar fi fost pro-iugoslavi. În calitatea sa de istoric, a ajuns la această concluzie nu pe baza bârfelor, ci pe baza dosarelor din arhive.

* Podgorica (fost Titograd), capitala Muntenegrului, într-o zonă cu o prezență puternică a minorității albaneze.

Teama de documentele din arhive a fost și va fi unul dintre cele mai profunde coșmaruri care îi bântuie pe cei vinovați de crime. Fără îndoială, fie cât mai trăiește vinovatul, fie după moartea lui, acele documente vor fi scoase într-o zi la lumină în toată „splendoarea” lor criminală și vor fi chemate să spună adevărul despre evenimentele din Albania. Dar de obicei adevărurile se întrezăresc înainte de apariția documentelor. Adevărul e ca o zeitate: răzbate fațiș sau în taină în toți oamenii și se revelează în diverse forme. Trebuie să fii răbdător și înțelept ca să afli adevărul, care de cele mai multe ori e în locuri greu de imaginat.

VIII

În viața politică de zi cu zi, Nexhmije Hoxha a devenit deja un factor, chiar dacă nu o remarcă încă nimeni. Ea însăși a trăit momente de incertitudine, dar a încercat să nu profite într-un mod prea evident de poziția sa ca soție a șefului statului, făcându-și totodată simțită prezența în mediile unde s-a desfășurat. Nici chiar Enver nu era atent la parcursul lui Nexhmije deoarece programul său era încărcat. El trudea pe deciziile legate de crimele împotriva „dușmanilor“, de investigații, procese, acțiuni de răzbunare, confiscări, de luptele intestinale pentru acapararea puterii, de intrigi. Și tocmai când acesta se pregătea pentru Conferința de Pace de la Paris, Nexhmije se afla la Pogradec. Indiferent cum avea să-l descrie ea, acest episod dovedește că avea încă un rol limitat, iar munca ei nu era deosebit de apreciată. Nexhmije a încercat să facă în așa fel încât Conferința de Pace să pară a fi meritul soțului ei și a profitat de un factor exclusiv tehnic și nesemnificativ, pornind de la ideea că el ar fi vorbit foarte bine limba franceză. Dar la acea conferință regula spunea că fiecare participant putea vorbi în limba lui: succesul nu a depins de acest lucru. Problema ducerii războiului antifascist a fost amestecată de Enver cu prezentarea îndoctrinată a activității Partidului Muncii din Albania. Arhivele antifasciste albaneze nu aveau nevoie de hiperbole de propagandă sau expresii în stilul ideologului sovietic Jdanov cu privire la rolul poporului albanez în lupta împotriva nazismului și fascismului. Enver a slăbit forța prezentării platformei sale astfel încât Tsaldaris, inamicul albanezilor și al Albaniei, a încercat să evidențieze figura lui Enver Hoxha și activitatea lui din Franța.

Acest măgar șovinist a confundat persoana cu poporul. Tsaldaris a crezut că îl poate privatiza pe Enver Hoxha la fel ca în cazul lui Niko Zaharadis.

Dar a confundat poarta către Londra cu cea către Moscova. Sovieticii erau cei care includeau întotdeauna Albania în peisajul iugoslav și în lupta popoarelor iugoslave împotriva fascismului. Dreptul de membru, adică dreptul Albaniei de a deveni membră a Națiunilor Unite, și invitația de a participa la Conferința de Pace i se cuveneau de drept; dar apărarea comunistă monocromatică a subminat acest drept. De fapt, era vorba despre înțelegerile de la Ialta, unde se prevedea extinderea rușilor până la Durres. Iar lumea continua să vadă Albania ca pe o parte din Iugoslavia. Propunerea grecilor de împărțire a Albaniei între ei și Iugoslavia era o idioțenie, întrucât cărțile erau deja facute. Și apoi, de vreme ce o puteau avea pe de-a-ntregul, de ce ar fi împărțit-o cu alții? Deci așa-numitul complot privind intențiile grecilor, denunțat de fruntașul comunist iugoslav Mosa Pijade, a fost o farsă de propagandă pentru a spori dependența Albaniei față de Iugoslavia. Vigilența lui Molotov la Conferința de Pace a adus în cele din urmă verdictul pentru destinul țării conduse de comuniști.

Exploatarea fabuloasă a desfașurării Conferinței de Pace e parte din aura legendară care învăluia talentele lui Enver și ale Partidului Muncii din Albania. Enver Hoxha a luptat cu adevărat nu împotriva străinilor. Enver Hoxha nu s-a luptat cu „imperialismul“, acesta este adevărul. Luptele pe care le susținea Enver erau cele din interiorul partidului. Pentru el însemna să-și asigure astfel supraviețuirea și deținerea cu orice preț a frâielor țării. Cine i se va împotrivi și cine îl va ajuta? Aceasta reprezintă chintesența așa-numitelor „lupte“. În acele momente, în 1947-1948, istoria grupării teroriste reprezentate de Partidul Comunist*

* Partidul Comunist din Albania a fost fondat în 8 noiembrie 1941, dar în 1948 denumirea i s-a schimbat în Partidul Muncii din Albania. În 1991, a fost reformat, transformându-se în Partidul Socialist din Albania.

înregistrează o altă crimă împotriva propriilor tovarăși, crimă legată intrinsec de moartea lui Nako Spiru, despre care s-a spus că s-ar fi sinucis. Această crimă constituie o schemă de eliminare a oponentilor interni după un model prestabilit. Procesul a început în timpul războiului, cu momente și episoade similare sau cu trădări directe și etichetarea tovarășilor drept „dușmani”. Memoriile lui Enver și Nexhmije sunt elocvente pentru analiza și revizuirea acestor episoade.

Nako Spiru a reprezentat o valoare intelectuală evidentă. Era înrudit în concepții cu Qemal Stafa, era un adept al acestei remarcabile personalități albaneze, având însă un cadru de referință mai practic. Cu toate acestea, și-a trădat clasa în favoarea idealului comunist și, deși era slăbit fizic, a luptat, nu fără egoism și ambiție, pentru a sluji interesul național. Era un om cu capacități excepționale și se familiarizase mai bine decât oricine cu sistemul occidental de orientare de stânga. Iar atunci când alții se comportau ciudat cu el, în mod arogant și susținând vederi înguste, era capabil să-i înfrângă cu cultura sa excepțională și cu aptitudinile sale. Dar prudența însușită în război și contribuția sa fără egal în termeni de abilități, departe de cele ale lui Enver Hoxha, îl confirmau ca om de stat care nu respecta întocmai schema iugoslavă. Foarte tânăr fiind, a fost ales președinte al Comisiei de Stat a Planului; economist cu sentimente naționaliste, a văzut că Iugoslavia lua din Albania boii cu tot cu car și ajungea să posede întreaga țară după o procedură colonială clasică. Se poate să fi avut iluziile sale, să fi făcut anumite compromisuri; dar cu fiecare zi care trecea după 1946 se simțea tot mai tentat să refuze să se plece în fața iugoslavilor și era nerăbdător să pună întrebări, să descopere motive și explicații, căutând căile de salvare a situației din Albania. La un moment dat acest om va răbufni. Atunci ceilalți lideri ai partidului se vor lăsa pătrunși de spiritul lui Miladin și-l vor condamna pe Nako Spiru. Nako nu era singur în partid, ci era înconjurat de un grup de lideri care îl simpatizau și îl susțineau. El reprezenta

o stare de spirit venită dinspre Qemal și dinspre mulți alții, exterminați în război, majoritatea nu de gloanțele inamicilor, ci de cele trase de propriii tovarăși.

În această situație se afla el în septembrie 1947, când în Polonia a avut loc o întrunire a partidelor comuniste și muncitorești din Europa și s-a hotărât înființarea Biroului informativ al partidelor comuniste și muncitorești. La întrunire au participat mai multe partide, printre care și cel din Iugoslavia, reprezentat de Kardelj și Djilas, și cel din URSS, reprezentat de Jdanov și Malenkov. Au mai participat partidele comuniste (unele aveau deja denumirea de „partide muncitorești“) din Bulgaria, România, Cehoslovacia, Franța și Italia. Singurul partid comunist aflat la putere care nu a participat la acea întrunire a fost Partidul Comunist din Albania, socotit ca făcând parte din Partidul Comunist din Iugoslavia. Nexhmije nu menționează nicăieri toate acestea și în general uciderea lui Spiru este manipulată astfel încât el este perceput ca fiind proiugoslav sau pro-rus, arhitect al unei așa-zise conspirații într-o perioadă când, după cum reiese din destinul istoric al liderilor albanezi, cei cu personalități asemănătoare celei a lui Qemal și Nako, cu înclinațiile și mentalitatea lor, sfârșesc în fața plutonului de execuție. Scenariul rămâne similar, regizorul filmului criminal se conformează Serviciului secret iugoslav, oamenii sunt trădați, vânduți, exploatați și uciși. Alături de Nako Spiru se va număra și Koçi, despre care vom discuta la momentul potrivit.

Oficial, scopul Biroului informativ era acela de a coordona acțiunile partidelor comuniste. Sediul acestui Birou era la Belgrad și, cu toate că acolo s-a adoptat o rezoluție în 5 puncte, presa albaneză a păstrat tăcerea timp de două săptămâni. Abia în septembrie 1947 Comitetul Central al Partidului Muncii din Albania a publicat în ziarul *Bashkimi* o declarație privind crearea organului menționat. Nako Spiru tocmai se opusese înțelegerii privind unirea Albaniei cu Iugoslavia, considerând-o o încălcare a drepturilor Albaniei. Totuși, întâlnirea Biroului Politic

din 1947 a decis înfăptuirea unirii. Nako Spiru și-a exprimat opoziția față de acest proiect, iar Zlatic*, remarcă pe bună dreptate că în cadrul Partidului Muncii din Albania există o linie antiugoslavă. Ca adept al acestei linii antiugoslave a fost numit și atacat Nako, dar au fost menționate și numele altor fruntași comuniști precum Kiço Ngjela și Fadil Paçrami. Presiunea asupra lor și asupra lui Mehmet Shehu și Liri Belishova a crescut. Între timp, Enver Hoxha era în așteptare: aștepta ca aceste personalități să-i fie înlăturate din cale de Koçi și Zlatic. Izolat fiind și incapabil să înțeleagă strategia iugoslavă, a cărei susținere se afla în mâinile lui Enver și Koçi, Nako Spiru i-a cerut ajutor lui Enver. Nexhmije povestește cum el obișnuia să sune ca să ia prânzul alături de soții Hoxha. Dar ea uită să adauge că mesele și discuțiile cu Enver nu i-au sporit lui Nako siguranța privind propria-i viață. Au dus însă la creșterea siguranței lui Enver deoarece Nako era un om periculos pentru el în conducerea țării.

La 20 noiembrie 1947, Nako Spiru a fost ucis, după cum îl vor ucide din nou după moarte, ba înmormântându-l la Cimitirul Martirilor Patriei, ba scoțându-l de acolo. Martori precum Nesti Kerenxi ar putea spune adevărul în acest sens. Dar dictatorul l-a lăsat în viață în schimbul tăcerii asupra cazului Nako. În jurul biroului lui Spiru era în plină desfășurare o activitate teroristă a Serviciilor secrete albanezo-iugoslave, iar în locul cunoscut astăzi sub numele de „INIMA“ activa în vremurile de demult Lefter Lakrori, omul însărcinat cu asemenea acțiuni. Prin executarea lui Nako, spiritul comunist de înclinație ușor non-teroristă va primi lovituri amare și antinaționale. La 7 decembrie 1948 Enver Hoxha a prezentat problema „fraternizării cu iugoslavii“, obiectul principal fiind unirea federală a Albaniei cu Iugoslavia. Enver Hoxha a insistat ca problema să fie rezolvată pe această cale. La 23 decembrie 1947 s-a întâlnit cu Tito

* Ambasadorul Iugoslaviei la Tirana.

și tot atunci a fost elaborat memorandumul privind unificarea armatelor albaneză și iugoslavă, avându-l pe Mareșalul Tito drept comandant suprem. În acea zi Nako Spiru a fost numit „trădător”. Mehmet Shehu a fost la rândul-i considerat trădător și înlocuit cu Beqir Balluku. Întâlnirea Biroului Politic al partidului a continuat pe 5 ianuarie 1948. Enver Hoxha declara: „Problema partidului se rezolvă așa cum sunt toate problemele examinate pe o bază federală; și problemele partidului sunt de o asemenea natură. Nu trebuie să facem greșeli. Această perioadă nu îngăduie greșeli, nu eu sunt Secretar General, ci Mareșalul Tito. Suntem un partid la fel ca partidele altor republici [iugoslave], cu secretarii lor, la același nivel cu toate celelalte. Aceasta este ideea, trebuie să concepem partidul în acest cadru.”

Dacă s-a considerat că Nako s-a sinucis, de ce Biroul Politic a decis să-și continue activitatea analizând „Frațiunea lui Nako Spiru”? S-a sinucis, iar acest lucru are o semnificație, a făcut-o pentru că era „trădător”, „capitulant”, toate acestea sunt schema vânătorii pe care o vom vedea repetându-se în cei 30 de ani bizari care urmează. Vânătoarea urma să fie declanșată odată cu demisia lui Mehmet Shehu după ce Kristo Themelko l-ar fi acuzat că „nu-i plac” iugoslavii. Numai că Kristo a murit atunci când a ales el să moară, Mehmet a amânat-o. Iată cum este respectată și urmată linia iugoslavă. Și tocmai în acest context Enver era speriat și gelos. Printre altele, îl numește pe Nako Spiru șovin, burghez și declară că acum înțelege altfel relația cu iugoslavii, ca o uniune, și mai puțin ca o simplă legătură strânsă*.

Cruzimea care marchează uciderea lui Nako Spiru – anihilat de două ori, o dată în propriul birou și o dată în spitalul militar,

* Nako Spiru a denunțat cel dintâi exploatarea de către Iugoslavia a bogățiilor Albaniei, printre altele prin intermediul întreprinderilor mixte iugoslavo-albaneze, de tipul Sovromurilor. Pentru aceasta a fost condamnat de Hoxha, care peste numai câteva luni va folosi în „demascarea” lui Tito tot ceea ce afirmase Nako Spiru.

unde era înconjurat și izolat de Sigurimi, „Securitatea Statului” — demonstrează clar că instrucțiunile Belgradului erau obligatorii și că fruntașii comuniști albanezi puneau toate cele necesare la dispoziția călăilor. Iar astfel linia „pro-iugoslavi” funcționa cu orice preț. Adil Çarçani și Manush l-au acuzat și ei pe Nako și și-au cumpărat viitorul cu prețul nimicirii de către partid a tovarășului lor. La fel au făcut și Hysni Kapo, Gogo Nushi, Beqir Balluku, care au declarat că Nako este „agent” descendent al „clasei burgheze”, așadar fără nici o legătură cu comuniștii. Infamia, imoralitatea, iresponsabilitatea națională și spiritul antialbanez al acestor lideri a mers atât de departe, încât l-au acuzat pe Nako pentru că dorea independența țării. Pe acest spirit, împotriva lui Nako și a grupării sale, își vor construi viitorul și carierele. La fel Kristo Themelko, căruia nu i-a păsat câtuși de puțin de afirmațiile lui Teki Kolaneci potrivit cărora Miladin era încurcat cu logodnica lui Kristo. Și Liri Gega a urmat același curs. Tot ceea ce conta pentru ei era ca nu cumva să se producă separarea de Iugoslavia; de aceea a fost permisă căsătoria lui Nesti Kerenxi cu Naxhije Dume, după ce Dizdarevic îi făcuse vânt. Acesta este unul dintre cele mai incredibile aspecte și cu siguranță Biroul Politic s-a îmbogățit cu figuri noi precum Nesti Kerenxi și Xhorxhi Blushi.

Cel ucis a fost băgat în pământ. El, tovarășul de arme, oratorul și comisarul înflăcărat al broșurilor și manifestelor antifasciste. Mulți militari și funcționari publici care îl simpatizau au fost concediați și arestați și apoi împușcați, fiind acuzați mai mult sau mai puțin fățiș că ar fi fost oamenii lui. Totuși, Liga Comunistă din Iugoslavia nu-și poate atinge scopul. Aceasta convoacă serii întregi de întâlniri pentru a-și vedea țelul atins, iar la 14 martie 1948, Enver Hoxha se declară mândru că iugoslavii au mobilizat, la mitingul în cinstea lui, 9.000 de oameni; în data de 22 martie îi trimite lui Tito o scrisoare în care vorbește despre uniunea federativă a celor două țări, subliniind că poporul albanez este „foarte legat spiritual și economic de popoarele

iugoslave mai mult decât de oricare altele“ și că „nu există nimic neclar în această unificare“ etc. etc.

La 28 martie 1948, Liri Belishova, Sejfulla Maleshova, Ymer Dishnica și chiar Qamil Buxheli au fost excluși din partid, tot atunci fiind condamnate acțiunile dușmănoase ale lui Nako. Datoria partidului era, după cum s-a spus, fraternizarea cu popoarele din Iugoslavia federativă. Mehmet Shehu a fost și el acuzat că ar fi avut legături cu Fultz, iar dosarul său pentru proces era pregătit; a fost ținut însă în așteptare cât să-i înșele vigilența lui Shehu, care avea să aibă aceeași soartă precum Nako. În acest context Enver Hoxha obișnuia să se întâlnească cu Zlatic și să pună la cale unificarea federativă la care urma să ia parte și Bulgaria.

Nako Spiru primise indicii că avea să fie ucis, dar cine să creadă și să înțeleagă semnalele stranii emise de logica teroristă și antinațională a conducerii albaneze, dirijată de sârbi? Uciderea lui Qemal Stafa ar fi trebuit să-l pună pe gânduri pe Nako. Era inteligent și ar fi trebuit să bănuiască măcar că era foarte probabil să fie ucis, dar, ca toți comuniștii, era mulțumit de cariera și ambițiile sale. În acea perioadă ghinionul îl va urmări mai mult decât ar fi crezut vreodată. În plus, Nako a mai primit un avertisment atunci când a fost ucisă Ramize Gjebrea. Acesta a fost clopoțelul ce anunța uciderea lui Spiru. Iugoslavii nu l-au putut ierta că și-a ales ca soție o kosovară. Gândiți-vă cum ar fi tratat un asemenea caz un sârb din Peja, ca Dusan Mugosa.

Dar, normal, după atâția ani se pot emite multe ipoteze. Este foarte probabil ca vina să fie pusă în mod eronat atât în sarcina făptașilor, cât și a victimelor. Dar, din fericire, protagoniștii crimei nu pot să nu fie acuzați întrucât nu le putem tolera pofta animalică de a distruge această țară. În cazul uciderii lui Nako Spiru, rolul lui Nexhmije a fost diferit de rolul jucat în cazul uciderii lui Mehmet. Totuși, urmărind cazul lui Nako Spiru, Nexhmije a înțeles pe deplin legea fundamentală în deținerea puterii. Ea, care a rămas tăcută toată viața, ne relatează acum

despre importanțele „confidențe“ pe care le-ar fi împărtășit cu Nako Spiru. Până la prietenie și dragoste. Chiar s-a „consultat“ cu ea în alegerea soției și, exact ca în cazul lui Qemal, îl lasă să se îndrepte spre mormânt, fără a mișca nici măcar un deget pentru a-l apăra, ci aducându-i mormântul și mai aproape. Chiar și atunci când Sinistra Doamnă își amintește de șovăiala lui Nako în povestea lui de dragoste cu Ramize Gjebrea, caracterul ei cinic iese la iveală: Nako nu ar fi simțit o dragoste puternică pentru aleasa lui!

În aceleași memorii, doar cinci rânduri mai jos, ca să-și ascundă caracterul cinic, Nexhmije scrie: „I-au ucis dragostea lui Nako!“ Sunt cuvintele lui Nako, iar ea a citat lucrarea unde el scrie „Mi-ați ucis dragostea!“. Nu are nimic curat în întregul delir trivial pe care ea îl numește „memorii“. Se vede doar efortul ei, efortul voluntar și sistematic de a ascunde mâna sârbească, ucigașa albanezilor. Adorarea cu înflăcărare a Belgradului s-a dezvoltat în ea și a legat-o de partidul care era la conducere acolo; în acest punct trebuie să punem punctul pe „i“. Acum ea este dispusă să navigheze pe sinistrul ocean al evenimentelor acelei conduceri politice care, în timp ce pregătea dezastrul, formele de luptă, odată cu sărăcirea și izolarea popoului, ascutea și ghilotina ca să-și decapiteze oamenii din propriile rânduri.

Nexhmije Hoxha era copleșită de impresiile tot mai puternice și de strălucitele victorii asupra adversarilor săi, care vor pleca fără a se mai întoarce vreodată. O situație îmbucurătoare și ispititoare, care îi inspiră pe cei ce profită de ea și curând simt că au devenit mai puternici, că provoacă mai multă frică, dar și aclamații mai puternice, stare din ce în ce mai plăcută pentru ei. În acel moment devii logodit cu crima, te identifici cu ea!

Și-au ucis „tovarășii oponenți“ și apoi și-au scris povestea vieții. Știm doar cu toții că morții au gura pecetluită. Acum, Nexhmije și „soțul“ ei se pregăteau să plece la Moscova și să lanseze artificii în onoarea iugoslavilor; era mai ușor pentru

ei, ajungeau în țara-mamă a lui Dusan, Miladin, Zlatic și Miloșevici: Rusia. Ajungeau la Stalin, care, ca toți țarii, trăia cu Serbia în inimă și în suflet și s-ar fi făcut protectorul intereselor lor în orice aspect, în orice domeniu și cu orice preț. În acest fel cuplul Hoxha nu trăda Belgradul. Dimpotrivă, amândoi căutau adevăratul Belgrad pe care îl înțelegeau și îl iubeau la fel ca sârbii, care îi amintiseră lui Tito că este croat, iar mama lui slovenă. Ținând cont de trecutul lui Nexhmije și de psihologia sa, acesta ar fi fost singurul defect al lui Tito din punctul ei de vedere: ar fi trebuit să fie sârb autentic.

În privința acestor adevăruri, Sinistra Doamnă se simte liberă astăzi să vorbească în modul cel mai convenabil și eficient pentru ea. Cei uciși nu se pot ridica din morminte să zică: „Oameni buni, sunteți cu totul altfel decât spuneți sau dați impresia!“ Nu avem ce să facem dacă fantoma tatălui nu poate ieși la lumină să-i explice fiului său Hamlet cum i-au ucis pe Nako Spiru, Qemal Stafa, Ramize Gjebrea și Mehmet Shehu. Lui Nexhmije îi este cu atât mai greu să-și dea seama cum au ucis strălucitoarea elită a tineretului albanez, copiii acestei patrii. Se poate oare ca oamenii să știe atât de puțin despre ce li s-a întâmplat...? Atunci, cu atât mai rău pentru viitorul lor!

IX

Am putea spune că în toată viața ei, cu excepția copilăriei, Nexhmije Hoxha nu s-a simțit niciodată legată de națiunea albaneză. E ca și cum înăuntrul ei această țară nici nu exista.

Comunismul plantat în Albania cu mari investiții din partea vecinilor ei ar fi arma cea mai rodnică și de succes pentru a ține țara între granițele stabilite la Londra și pentru a-i împărți pe albanezi în două categorii: albanezi de dincolo de graniță (Kosovo) și albanezi propriu-ziși. Acesta era marele scop urmărit de Serbia și Grecia. Dar lansarea și dimensiunile acestei acțiuni și misiuni istorice erau dirijate de sârbi. Lunga carieră a lui Enver Hoxha s-a bucurat de sprijin, i s-au asigurat câștigul și triumful deoarece a slujit cu un devotament inimaginabil ideea de a uita totul despre granițele trasate la Londra pe pământul albanez. Iar el a mers atât de departe, încât nu mai există în istorie un alt exemplu care să-i egaleze faptele, nici un alt exemplu să-l egaleze în analele trădării naționale. Așadar, în timp ce masakra regiunea Kosovo*, în timp ce martiriza regiunea istorică Çameria, a continuat cu împărțirea și mai profundă a Albaniei, o ură nedeclarată față de nordul Albaniei în special. Încă mai există oameni nebuni, ignoranți – există un mecanism uriaș, susținut de resurse financiare consistente care vor să ascundă adevărul, să împiedice scoaterea la lumină a adevăratei poziții a lui Enver Hoxha în această privință. Având în vedere

* La sfârșitul războiului, Hoxha a trimis în Kosovo două divizii pentru pacificare a regiunii în favoarea lui Tito.

rolul lui de agent, se poate spune că avem aici de-a face cu exemplul clasic de inducere în rândurile opiniei publice a unei imagini convergente: ca și cum, în problema Kosovo, Enver ar fi fost în cel mai rău caz naiv și pus într-o situație imposibilă. Generațiile următoare vor fi foarte mulțumite să vadă cum Serbia, după ce reușește să obțină în sfârșit emanciparea și aderă la democrația euro-atlantică, va pune la dispoziția umanității arhivele servitului comunismului enverist față de atitudinea medievală și șovină a sârbilor. Serbia însăși ar fi dus-o de șapte ori mai bine decât astăzi dacă banii investiți în acțiunile inumane s-ar fi folosit în scopul dezvoltării sale.

Referitor la acest subiect, în așa-zisele „studii“ ale sale, Nexhmije se erijează în victimă a propriei persoane. Alibiurile sale din capitoarele despre Kosovo se referă la baza crimelor cuplului Hoxha. În același timp par a fi legate de fundamentul puterii lui Nexhmije Hoxha, al forței sale, al activității și al personalității sale, mai degrabă decât de baza puterii lui Enver Hoxha. Înfricoșător de rece, ea scrie lucruri înfiorătoare, cum ar fi: „Știm că de-a lungul istoriei s-au produs conflicte sângeroase între Albania și Serbia, conflicte desfășurate dinainte de război timp de aproape un secol.“ Sigur? Oare „conflictele“ acestea le impun comuniștilor albanezi, de pe poziții frățești, să se lege într-o „prietenie invincibilă“ cu comuniștii iugoslavi?

Chiar și astăzi, după mai bine de 60 de ani de când evenimentele au arătat că activiștii comuniști iugoslavi nu și-au schimbat câtuși de puțin melodia de la cetnicii lui Karageorgievi, Sinistra Doamnă consideră că-i poate orbi în continuare pe albanezii de rând. Și aceasta într-o perioadă în care trebuie spus deschis, cu toată puterea, că statul lui Karageorgievi, regatul iugoslav dinaintea războiului și Iugoslavia nu au realizat nici a mia parte din misiunea pe care grupul antialbanez al lui Miladin Popovic, Dusan Mugosa, Nexhmije Xhuglini și Enver Hoxha a dus-o până la capăt. Iugoslavia de dinainte de război este răspunzătoare pentru punerea bazelor planului antialbanez,

al cărui adevărat geniu a fost Ivo Andric. Vasa Čubrilo¹* a fost un elev marginal al acestuia, dar în general ei nu au făcut nimic pentru a ascunde grupul de agenți care-și avea baza la Vlora, sub comanda lui Murat Terbaçi, Abaz Shehu și a acoliților. Ahmet Zogu, care s-a folosit de Iugoslavia pentru a recăștiga puterea, a adus totuși grupul de la Vlora în fața justiției, permițându-i o judecată bine pusă la punct, în ceea ce privește procedurile legale, de anchetă și operative, fiind până la urmă un proces deschis, corect juridic, despre care s-a scris în presa timpului. În arhivele Serviciului secret al lui Zogu apare lista completă a rețelei de spioni din Iugoslavia, care au acționat relativ la vedere pe tot teritoriul Albaniei. Doar câțiva membri ai acestei rețele, care aveau să devină comuniști albanezi „de bază”, au fost exploatați mai târziu în cele mai diverse combinații. Unul dintre ei a fost Peza. Nexhmije Hoxha îl cunoaște cât se poate de bine, și pe el, și pe alți trei-patru oameni, contemporani cu ea, aflați încă în viață. De ce tocmai Peza – și de ce așa?

Dar să aruncăm mai întâi o privire asupra unei serii de întâmplări petrecute la început, ca apoi să ajungem la vremuri mai recente. Mișcarea comunistă din Kosovo era scăzută întrucât kosovarii vedeau în comuniști cei mai mari susținători ai teoriilor șoviniste ale regatului iugoslav. În vara anului 1944, la ordinul lui Enver Hoxha, forțele comuniste au întreprins primul marș spre nord. La 2 august, forțele brigăzilor 1 și 4 macedonene au luat cu asalt Dibra, iar la 2 septembrie 1944 au pus stăpânire pe oraș. Brigada macedoneană a răspândit teroarea în rândurile populației albaneze de acolo, așa cum s-a întâmplat și în Kosovo. Misiunea iugoslavă care a venit în Albania în 1944 a ordonat brigăzilor 5 și 3 să se îndrepte spre regiunile muntoase din Gjakova și Peja. Ce s-a întâmplat pe

* Naționalist sârb, ministru în primul guvern al lui Tito în 1945, s-a pronunțat pentru deportarea albanezilor și vlahilor din Iugoslavia.

teren nu a fost o luptă împotriva „ocupantului“, scopul era să se slăbească poziția albanezilor și să se întărească poziția sârbilor. La rândul său, Enver Hoxha a comandat statului-major al Corpului I de armată să se îndrepte spre Mitrovica. S-a creat Divizia a 5-a, care avea ca misiune să lupte împotriva elementului albanez din Kosovo, cunoscut ca fiind „reacționar“. Pe unde trecea această divizie se stabilea o nouă formă de conducere care era transferată minorității sârbo-muntenegrene. Există vreo tragedie a lui Eschil, Shakespeare, Schiller sau a vreunei alte minți înțelepte care să întreacă în imaginație această trădare murdară?

Trupele albaneze au ajuns în regiunea Drenica, unde i-au arestat pe cei mai cunoscuți patrioți albanezi, au dezarmat locuitorii, în timp ce trupele germane, împreună cu ce mai rămăsese din Batalionul „Skanderbeg“, se retrăgeau spre Bosnia. Nemții au părăsit orașele fără să întâmpine rezistență și ceea ce s-a numit libertate a însemnat, până la urmă, invadarea de către forțele comuniste combatante. Bine-cunoscutul istoric englez Noel Malcolm a scos în evidență acest fapt. În timp ce în Kosovo albanezii rezistau atacului militarilor comuniști sârbi, pe partizanii albanezi îi puteai găsi stând la aceeași masă cu sârbii. De atunci, această acțiune a rămas în istorie drept una dintre cele mai mari crime naționale. Oare de un asemenea comunism, în care îți ucizi propriii frați, au nevoie oamenii? Kosovarii au încercat să opună rezistență la Ferizaj, Prizren, Gjilan și Drenica. Dar a izbucnit o teroare sârbă fără precedent, urmată de ciocniri armate care au durat două luni; Shaban Polluzha s-a remarcat prin rezistența de care a dat dovadă. Acest om memorabil a activat alături de partizanii albanezi, a refuzat să plece pe frontul din Srem* și a luptat pentru oameni și pentru Kosovo. Marea crimă de a-i pune pe albanezi să lupte împotriva

* Srem, regiune din Iugoslavia vecină cu Banatul sârbesc, făcând parte din Voivodina.

albanezilor în Kosovo a fost redusă la detestabila interpretare potrivit căreia „ai noștri“ s-au dus, cică, să „elibereze“ popoarele Iugoslaviei! Această explicație josnică e dezgustătoare!

Armata iugoslavă era una dintre cele mai mari armate ale timpului. N-a avut nevoie de nici un ajutor, în special în acea perioadă. Și este cu totul absurd să spui că ai fost ajutat de unul dintre cele mai insignifiante partide și de una dintre cele mai neînsemnate armate din cel de-al Doilea Război Mondial. Prin proiectul sârb, Tito și iugoslavii doreau ca partizanii albanezi să intre în regiunile albaneze, să-i subjuge pe albanezi și să-i supună regimului iugoslav. Acesta este unul dintre cele mai mari acte de trădare din istoria Albaniei și, din nefericire, unul necunoscut lumii și necondamnat. Intrarea partizanilor albanezi în Kosovo nu a avut vreo semnificație militară, ci era serviciul pe care stăpânul sclavului îl așteaptă de la supusul său, serviciul așteptat de recrutorii de spioni dinspre agenții lor, o crimă aproape necunoscută în cel de-al Doilea Război Mondial. Când sârbii au îndeplinit această misiune prin intermediul liderilor comuniști Hysni Kapo, Ramiz Alia, Shefqet Peci etc., acei „ai noștri“ și-au continuat discret marșul către Vișegrad, fără a spune cine sunt și cine-i invitate. Kosovo s-a unit iarăși cu Iugoslavia, iar guvernarea sârbă s-a impus în maniera cea mai agresivă posibil, incluzând regiunea Kosovo în Iugoslavia și lăsând-o în afara granițelor Albaniei. Kosovo a fost lăsat în mâinile noului regim sârb de către brigăzile comuniste albaneze și, în timp ce orice kosovar era considerat un „trădător“, un „asasin“, un „inamic“, cei de teapa lui Adil Çarçani, Ramiz Alia și Hysni cădeau în admirație față de „*druze* Mihajlo“ sau „*druze* Vlado“*.

Pentru toți aceștia, istoria ar trebui să-și țină în continuare ochii închiși! Dar, acolo unde justiția e neputincioasă, Dumnezeu are un cuvânt de spus. Iar El a știut cum să pedepsească

* „Druze“ în limba sârbă înseamnă „tovarăș“. „Vlado“ și „Mihajlo“ diminutive sârbești pentru Vladimir și Mihail.

această federație care impusese un regim sclavagist, numai că nu a reușit să aplice până la capăt pedeapsa pentru care nu există prescriere; Dumnezeu știe când și cum va face dreptate, dreptate la care trădătorii nu subscriu.

Și chiar în acel timp, în Iugoslavia se vedeau apărând semnele clare ale cooperării dintre comuniștii lui Tito și cetnicii sârbi. De aceea merită să menționăm că printre iugoslavi nu a existat nici o schimbare cu privire la atitudinea lor față de albanezi. În iunie 1944 s-au purtat discuții între guvernul regal iugoslav și Tito. La data de 2 noiembrie 1944, Tito a încheiat tratativele cu premierul Subasic și s-a ajuns la un compromis pentru a institui o formă de guvernământ stabilă. O regență formată din trei membri a înlocuit stăpânirea regală. În conformitate cu tratatul semnat la data de 7 martie 1945, guvernul regal și Comitetul Eliberării Naționale, condus de Tito, au demisionat, lăsând loc pentru coaliția guvernamentală. În același timp, contrariul se petrecea în Albania: comuniștii au interzis întoarcerea regelui Zogu și au început să-i tortureze pe toți patrioții care doreau ca Albania să fie unită cu Kosovo și cu toate regiunile cunoscute ca fiind albaneze, numindu-i pe aceștia colaboratori ai fascismului. Toată povestea luptei împotriva organizației *Balli Kombetar* avusese în esență un singur motiv – discursul acestei organizații despre Kosovo. Dacă nu s-ar fi întâmplat așa, oare lui Enver Hoxha nu i-ar fi păsat prea mult dacă membrii organizației colaboraseră sau nu cu naștii ori cu fasciștii? În toată literatura istorică, documentară, literară, orală sau în orice tip de literatură scrisă, nici o ierarhie periculoasă, nazistă sau fascistă, nu a fost demascată, nici un nume al vreunuia dintre participanți nu a fost făcut cunoscut și nici un atentat la viața lor nu a fost amintit. Totul îi avusese ca țintă numai și numai pe albanezi. Dar să continuăm de unde am rămas.

Liderul Partidului Comunist Iugoslav avea o percepție clară asupra problemei Kosovo, pe care o considera o problemă internă a Iugoslaviei. Se puneă întrebarea dacă entitatea administrativă

internă ar trebui să-i aparțină Muntenegrului, Serbiei sau Macedoniei, atunci când aceasta din urmă a apărut. Iugoslavii au discutat problema pe 18 februarie 1945. Kosovo a fost unit cu Serbia sub formula „unitate – fraternitate“, iar din partea comitetului regional al Partidului Comunist al Iugoslaviei a fost trimisă o delegație pentru Kosovo, care și-a exprimat dorința de unificare cu federația sârbă condusă de un comitet executiv. Muntenegreanul Djoko Pavlovic a fost desemnat să administreze Kosovo.

Onorabili partizani, morți sau vii, oriunde ați fi! Ați luptat pentru ca Djoko Pavlovic să meargă în Priștina și să-i conducă pe kosovari. Dar să vedem lucrurile mai în profunzime. Din 7 aprilie până în 9 aprilie 1945, s-a ținut Consiliul Antifascist pentru Eliberarea Națională a Serbiei, la care au participat doi membri din Kosovo: unul era fostul prefect Mehmet Hoxha care, surprinzător, nu era considerat un oficial al vremurilor dinaintea comunismului. De ce a fost el, sârbii ar trebui să știe. Al doilea, de altfel adevăratul șef, nu era altul decât vicleanul criminal Dusan Mugosa care, în numele poporului din Kosovo, și-a exprimat dorința ca această regiune să fie unită cu Serbia. Cel care afirmă acest lucru este istoricul englez Malcolm. Sârbul Dušan Mugosa, după ce a hotărât la Vlora cine va fi liderul în această regiune, după ce a primit vorbele pline de dragoste și tandrețe scrise de Nexhmije și Fiqireti, după ce i-a ucis pe partizani în Devoll și Surel în maniera „cetnicilor extremiști“, acum se ridica în numele kosovarilor pentru a cere uniunea cu Serbia! Dušan a procedat în acest fel fiindcă Hajdar Dushi fusese ucis – și Dusan însuși cunoștea bine aceste afaceri, la fel cum era familiarizat și cu problema kosovarilor care au participat la război și fuseseră uciși în Albania. Vorbim despre personalitățile autentice, despre care nu există nici o dovadă că ar fi fost recrutați de vreo forță străină.

În mai 1945, în momentul culminant al „afecțiunii“ dintre albanezi și iugoslavi, congresul Partidului Comunist din Serbia

sublinia că albanezii au adoptat o poziție ostilă față de noul regim. În cea mai ridicolă manieră, instituțiile sârbe proclamă discursurile lui Miladin Popovic ca fiind expresia dreptului la autodeterminare al kosovarilor, care ar fi luptat și căzut pentru Serbia. Situația finală a regiunii Kosovo a fost stabilită până la urmă în ziua de 3 ianuarie 1946, când a fost numită regiune autonomă. Tot atunci, în noul stat federal, fruntașul iugoslav Mosha Pijade a instituit șapte guverne locale, cel de-al șaptelea fiind pentru Albania!

Între timp, estul Albaniei a fost cedat Macedoniei. Astfel, chiar Haxhi Lleshi, având un renume de luptător, a înapoiat Macedoniei regiunea Dibra fără a sta pe gânduri. Sub conducerea lui Dimitri Vlahov, la întâlnirea de la Manastir, populația din Dibra a fost forțată să scrie și să vorbească macedoneana în timp ce Haxhi însuși, în primul guvern comunist iugoslav de la Tirana, a fost numit ministru de Interne. Peste 40 de mii de sârbi și muntenegreni, care fugiseră din Kosovo, au început să se întoarcă acasă. În regiunile albaneze, acestor oameni li s-au recunoscut rapid drepturile de proprietate care li se acordaseră în calitate de coloniști, iar aprilie 1945 avea să debuteze cu o serie întreagă de înmormântări, în urma masacrului fără precedent cunoscut deja ca „masacrul Tivar”: 3.760 de albanezi, plecați din Prizren și, trecând pe teritoriul statului albanez pentru a ajunge în Tivar, au fost împușcați și spintecați cu baionetele. Diabolismul cooperării dintre comuniștii albanezi și cei iugoslavi a provocat atunci unul dintre cele mai tragice evenimente din istorie.

Scopul declarat și oficial al acestei călătorii a fost de a trimite noi forțe pe câmpurile de luptă în apărarea intereselor iugoslave. În conformitate cu ordinul din 30 martie 1945, era vorba despre proiectul armatei comuniste iugoslave de a completa Corpul 4 de armată. La adunare, 2.200 de oameni erau din Ferizaj, iar 1.500 din Prizren, toți tineri kosovari. Ei au traversat Kukes, Puke, Shkoder și Ulqin neînarmați, însoțiți de ofițeri

sârbi din Brigada 26 a Diviziei a 46-a iugoslave și din Corpul 4 de armată. Majoritatea au fost masacrați pe drum, dispărând unul câte unul. Numai 1.000 au ajuns în Tivar, unde au căzut în capcana aranjată din timp și unde au fost împușcați fără milă, până la ultimul. Aceste asasinate ale inocenților fii ai mamei Kosovo i-au determinat pe kosovari să se gândească o vreme că sârbii mențin anti-albanismul ca un „ideal etern”. Tragedia de la Tivar a demonstrat că acel sistem comunist, toată „afecțiunea” comuniștilor iugoslavi față de albanezi, acea credință în „unitate – fraternitate” au generat masacre și râuri de sânge. În mod ironic, câteva zile după această tragedie, congresul Frontului s-a întrunit la Tirana în prezența ministrului iugoslav Stojnic, care a mai vorbit o dată despre antifascism. În aceeași zi s-a ținut și congresul Frontului Popular Iugoslav, unde Koçi Xoxe, adjunctul lui Hoxha, prezentat adunării drept model pentru camarazii iugoslavi, a fost primit cu aplauze, în timp ce audiența asculta discursul lui Tito.

Iar în Tivar, pământul era îmbibat până la refuz de sângele tinerilor blonzi, cu ochi strălucitori, din Ferizaj și din întregul Kosovo.

Cât de mult din tot acest masacru vrea Nexhmije Xhuglini-Hoxha să fie dat uitării? Cât din tot sângele vărsat încearcă Nexhmije Xhuglini-Hoxha să-l arunce în uitare? Câtă istorie vrea Sinistra Doamnă să fie manipulată sau ascunsă? Niciodată nimeni nu a cerut atât de mult. Niciodată nu a mai existat o asemenea sete de vieți umane. De câte ori pronunță cuvântul „Kosovo” ar trebui să împietrească. Dar nu! Răul încă mai are cale lungă de parcurs... 9 octombrie 1946 a marcat ultima întâlnire dintre Enver Hoxha, reprezentantul american Jacobs și asistentul său Henderson. Întâlnirea a durat două ore. Hoxha și-a susținut cauza apărându-și teoriile și atacând SUA pentru că ajutaseră Grecia împotriva Albaniei. De fapt, poziția oficială a Americii nu fusese aceasta. Jacobs a menționat, ca analogie, problema regiunii Kosovo. Enver Hoxha a replicat tăios că nu

cere aceste teritorii ale aliatului său iugoslav. Nici măcar nu a menționat numele Kosovo.

În vizitele sale în Iugoslavia, Nexhmije nu a trecut niciodată prin Kosovo. „Ei nu ne-au dus în Kosovo“, a îndrăznit ea să spună. Dar nu cumva sunteți din Dibra, Sinistră Doamnă? Nu v-ați născut în Manastir? Sunteți trup și suflet cu Iugoslavia, ce vă împiedică să vă duceți singură acolo? Numai că asta nu s-ar fi putut întâmpla. Prețul pentru putere plătit de ambii soți, din prima până în ultima zi, a constatat în trădarea regiunii Kosovo și ruinarea Albaniei. În cadrul plenarei extraordinare din 18 decembrie 1946, Enver Hoxha declara: „Nu e în interesul nostru să cerem regiunea Kosovo.“

În continuarea implementării tratatului economic dintre cele două țări, Partidul Muncii din Albania și-a convocat plenara extraordinară pentru perioada 18–20 decembrie. Enver Hoxha spunea cu acea ocazie: „Iugoslavia democrată este mai avansată decât noi. Interesul nostru este ca ea să fie puternică. Cu o Iugoslavie puternică va fi democrație și în Balcani. Este în interesul nostru să cerem regiunea Kosovo? Acest lucru nu e progresist. Din contră, în această situație ar fi în interesul nostru ca oamenii din Kosovo să fraternizeze cu iugoslavii. Nu ar fi deloc înțelept și nu am realiza nici un progres dacă am cere regiunea Kosovo.“ Enver Hoxha a profitat de ocazie pentru a se adresa unui grup de tineri participanți la plenara a patra a Tineretului Popular, spunându-le: „Albania are marele noroc și fericirea de a avea granița comună cu aliata sa puternică și sinceră, Iugoslavia“.

În spirit cumplit de ignorant, face o interpretare „istorică“ a relațiilor cu sârbii, uitând de fenomenul Balshaj*, a mormăit câteva vorbe despre „alianțe prin căsătorie“ și „prietenie“, trimi-

* Balshaj, familie nobilă albaneză, care, în Evul Mediu, stăpânea părți din nordul Albaniei, Kosovo și Muntenegru. Sârbii consideră că familia era sârbă. Mulți istorici sunt însă de părere că era un amestec de sârbi cu albanezi; în acea perioadă căsătoriile mixte erau un fenomen obișnuit.

țând la situația Ungariei, o comparație la care a recurs fiindcă regele Zogu își alesese soția din acea țară. Iar Enver este atât de pornit, încât ia o atitudine dură și-și menține poziția împotriva unuia dintre geniile literaturii albaneze, Gjergj Fishta. Cu această ocazie, a spus-o, cuvânt cu cuvânt, așa: „Prietenia dintre sârbi și albanezi nu va putea fi niciodată umbrită de slujitorii imperialismului, de către italienii fasciști sau de șovinistul Gjergj Fishta, cu «lăuta lui muntenească».” Hoxha îl pune pe Fishta pe același nivel cu Vladan Djordjevic. Iar până în decembrie 1990 Fishta a rămas un stigmatizat.

Pe de altă parte, Belgradul a cerut permisiunea Tiranei ca iugoslavii să intre în posesia proprietăților albanezilor condamnați în Iugoslavia și să transfere acolo acele proprietăți, ai căror stăpâni erau considerați „criminali de război”. Și fiecare zi venea cu noi cine, prânzuri, ceremonii, plenare și festivaluri, toate ținute în compania tovarășilor iugoslavi, un șuvoi de tratate economice sclavagiste, purtând întotdeauna semnătura servitorului umil.

Această atitudine față de Kosovo s-a păstrat decenii în șir. În poeme, cântece, oriunde apărea, numele Kosovo era șters. Unul dintre motivele pentru care marele maestru al literaturii albaneze, Mitrush Kuteli, a fost sancționat și pedepsit a fost *Un poem kosovar*. Și nu numai că au șters imnul Kosovo scris de Lasgush (*Imnul kosovar*), dar însăși denumirea „Kosovo” a trebuit înlocuită peste tot cu „munteni”, cum s-a întâmplat cu noul său poem intitulat *Mbi ta! (Pe ei!)*! Zeci de scriitori și actori care făcuseră din Kosovo un simbol și o emblemă a ideilor literare, subiect al studiilor lor sau își exprimaseră pur și simplu opinia au fost, toți, condamnați, persecutați sau schingiuiți și au fost considerați toată viața ca având o „pată de neșters”. Prigonirea a început cu Vasfi Samim Visoka și al său *Kosova – djepi i shqitarizmit (Kosovo – leagănul albanismului)*, mergând până la cel mai mărunț scriitor care pomenea de

Kosovo în scrierile sale. O piesă de teatru unde se vorbea despre regiunea Kosovo și intitulată *Toke e ndezur* (*Un pământ în flăcări*) a pus în mișcare Serviciul secret sârb, cu o serie întreagă de calomnii și intrigi.

Odată cu ruptura de Albania, în întregul Kosovo însingurarea s-a instalat ca o ciumă. În Albania nu mai exista deja nici un text de istorie, geografie sau literatură ori alt tip de scriere care să menționeze Kosovo sau oricare altă regiune rămasă în afara Albaniei. Ignoranța era atât de mare, că, atunci când un grup de kosovari au venit în orașul albanez Elbasan, niște copii de acolo au fost surprinși să audă că aceștia vorbeau limba albaneză! Intensificarea dezvoltării culturale și educaționale rezultată din presiunile exercitate, precum și evoluția regiunii Kosovo erau sub controlul strict a două servicii secrete într-un veritabil război activ, dar într-o lume fără viață. Numeroși artiști kosovari, scriitori sau alte personalități erau ținta stigmatizării din partea agenților Serviciului secret iugoslav UDB. Toți kosovarii care au venit în Albania au trecut prin gulagurile dictaturii enveriste. Educatorii, găsiți și formați în Serbia, au fost folosiți pentru a-i transforma pe tinerii din Kosovo în agenți UDB. Dincolo, peste 900 de kosovari au fost torturați în închisorile albaneze. Astfel, când o mamă a venit să-și viziteze fiul într-o închisoare din Qafe Bari, a fost lăsată să stea afară în ger și viscol zile și nopți la rând, fără să i se permită să-și vadă fiul, care era unul dintre frații lui Bujar Bukoshi*.

Atitudinea statului enverist față de Kosovo, pe care Nexhmije Hoxha încearcă din răspuțeri să o descrie sau să o cosmetizeze prin fraze nelalocul lor, este unul dintre cele mai diabolice exemple de acțiuni de trădare față de pământul patriei. Nu era vorba despre un singur agent sau un singur spion în serviciul Serbiei; era vorba despre statul ca întreg, care juca rolul de

* Bujar Bukoshi, politician albanez din Kosovo, prim-ministru al autoproclamatei Republici Kosovo din 1991 până în 2000.

trădător al națiunii, cu o platformă specifică, un schimb permanent de favoruri dintre serviciile secrete albaneze și cele sârbe, care nu numai că-și furnizau reciproc informații, dar foloseau și aceeași strategie. Din când în când, conducerile celor două servicii ordonau aplicarea unor scheme ordinare de arestare a unor agenți din ambele tabere pentru a crea și dezvolta mitul și propaganda privind „ostilitățile pe viață și pe moarte” dintre Albania și Iugoslavia.

Nici o ostilitate, nici o sincopă nu s-a produs în relațiile cu Iugoslavia! Sunt destule motive pentru a bănuși că „adversitatea albanezo-iugoslavă” era în mare măsură o farsă, menită să creeze un alibi conducerii albaneze în fața propriului popor. Să aruncăm numai o privire asupra nivelului schimburilor economice până în 1990, asupra importului și exportului, și să ne întrebăm: cu ce erau făcute? Și prin cine? Toate delegațiile oficiale ale Albaniei care mergeau în străinătate treceau prin Titograd. S-a păstrat tăcerea asupra acestui subiect. Singura întreprindere străină, care era parte a „inamicului de moarte” și care a avut o reprezentanță la Tirana, a fost firma de import-export din Belgrad, al cărei ultim director a părăsit Albania în 1990. Și toată lumea știe prea bine ce rol au avut acest gen de reprezentanțe în timpul Războiului Rece. Nu întâmplător birourile reprezentanței economice se aflau lângă redacția ziarului *Zeri i Popullit*; se lucra cu sârbi din Peja, ca un fel de mărturie a nostalgiei legate de plecarea lui Mugosa, fostul tutore al lui Hoxha! Faptul că la Drilon s-au luat măsuri excepționale de protecție a lui Enver Hoxha, cu un întreg detașament de tancuri, a dus la idei contrare, cum că peste graniță, între cele două regimuri, a existat o comunicare permanentă, ceea ce a permis ca „tronul” lui Enver Hoxha să fie sigur atâția ani.

Trebuie subliniat adevărul, și anume că cele două părți aflate în război, Vestul și Estul, au sprijinit poziția lui Enver Hoxha față de Kosovo și față de regiunile din afara Albaniei. Din inerție, până și atitudinea trădătoare a sistemului dictatorial

împotriva cauzei naționale a fost bine primită peste tot. Acesta a fost prețul plătit de Enver și Nexhmije pentru lunga lor dictatură. A fost o carte pe care Enver Hoxha, parior înrăit, a jucat-o cu prudență și viclenie. Evident, „relațiile speciale“ cu Franța, vechi și tradițional prieten al Belgradului, au avut și ele o influență în acest context. Dar a avut parte și de sprijinul Angliei, care nu dorea să existe probleme în Balcani. Hoxha nu vedea nici un motiv ca să creadă că va fi atacat de Grecia, păzindu-și puterea în Tirana sub umbrela Rusiei sovietice. Cât despre Italia, aceasta a ales să păstreze distanța față de Albania, iar un element tranchilizant a fost că încă suferea de fobia fascismului din perioada lui Mussolini. În acest climat, Hoxha își construia castelul național al „independenței“, al „puternicei armate“, al „vulturilor țării“, al „flamurii strălucitoare“ etc. Vestul are responsabilitatea morală și istorică pentru că niciodată nu a făcut un efort serios ca să-i protejeze, dacă nu chiar ca să-i salveze pe albanezi de regimul terorist al guvernării Hoxha.

În Albania, nu numai că zeci și mii de preoți catolici au fost uciși și trași prin baionete, dar au fost masacrați prin închisori și toți clericii musulmani, iar „Doamna Hoxha“ bate câmpii în memoriile sale, cum că e din Dibra și că părinții ei ar fi vrut să se mărite cu... un musulman! Singura slăbiciune pe care Nexhmije ar fi vrut să o ascundă – dar cum să ascunzi evidența? – era legătura puternică, spirituală, cu partea slavă a Federației iugoslave. După ce treceai de Dibra, Skopje, Podgorica, Belgrad, puteai găsi mii de urme ale acestei legături. Și era șocant să vezi că ceea ce se presupunea a fi ostil și distant era de fapt atât de aproape și, în fond, amical față de statul albanez al lui Hoxha, dar nu și față de poporul albanez! La nivel înalt în administrația lui Hoxha, cei care veniseră din zonele bilingve, slavo-albaneze, erau preferați: oamenii din Gora, Vraka, Golloborda. Cu siguranță, mulți dintre ei au fost nevinovați și n-au avut nici o legătură cu această atitudine, dar în statul lui Hoxha părea să se stingă nostalgia pentru vremurile dragi și de demult

în care fusese legat sentimental de iugoslavi, ținând cont că prefera să-și aleagă acest gen de oameni la nivelul înalt al administrației. „Limba maternă“ a primului-secretar, a diferiților secretari din Uniunea Scriitorilor din regiunea Tiranei, a funcționarilor de la Ministerul de Interne, a personalului armatei, a personalului Ministerului de Externe etc. era macedoneana, sârba sau un amestec între cele două. Nu avea nici o legătură cu politica la nivelul minorităților. Cei doi, Enver și Nexhmije, ca și Ramiz, aveau o mare încredere în ei.

În activitatea grafomană a lui Enver*, Kosovo și Çameria lipsesc. Nu l-a iertat nici pe nepotul lui Bije Vokshi, Asim, pe care l-a aruncat în închisoare; și ca să fim sinceri, faptul că nu a întemnițat-o pe Bije însăși nu spune nimic de bine despre această femeie deja foarte în vârstă.

Când țara lui Tito, politica ei internă și externă, ca strategie de țară comunistă, au devenit, într-un fel sau altul, mai emancipate de obsesiile ideologice, regiunea Kosovo a cunoscut o oarecare dezvoltare. Enver Hoxha a fost de-a dreptul șocat. Progresul social și educațional din Kosovo, emanciparea și nivelul său de civilizație, legăturile cu Vestul, mai ales prin emigrare, au indus un înfricoșător cutremur pentru puterea lui Enver. De aceea el a căutat să controleze demersurile de îndoctrinare a kosovarilor în protestul și lupta lor națională. A constituit și consolidat mișcarea așa-numit marxist-leninistă, care a fost un capitol deosebit, cu o istorie aparte și care necesită un studiu istoric special. Scopul era ca tinerii și intelectualii kosovari, inspirați de un înflăcărat suflu național și patriotic, să nu fie înclinați să ceară „republică“ și „independență“, ci să manifeste interes pentru curente cum ar fi „marxism-leninismul“ lui Hoxha și al acoliților lui. Pe de altă parte, Serviciul secret albanez al lui Hoxha, care funcționa constant în cooperare cu

* În timpul vieții, Hoxha a semnat câteva zeci de volume de memorii, în care căuta să-și justifice și să-și glorifice acțiunile.

serviciile sârbe și sovietice, dar și cu cele franceze, a făcut publice listele cu numele acestor marxist-leniniști pentru a-i include în diverse organizații, ușurând sarcina serviciilor secrete de acțiune împotriva lor.

În general, la baza acestui proiect se afla un scenariu sângeros, o capcană similară celei din Tivar. Și aceasta fără a fi vorba de război. Când un consul albanez la Istanbul a reușit să unifice toate grupurile așa-zis marxist-leniniste, Hoxha a găsit punctul fierbinte pentru a bulversa valorile patriotice naționale din Kosovo. Într-o discreție absolută, printr-o diabolică propagandă marxist-leninistă, kosovarii au căzut într-un ocean de intrigi și crime care nu puteau fi investigate. Cu excepția cazului lui Jusuf Gervalla*, caz care avea să fie analizat cu abilitate de soția lui, Suzana Gervalla, celelalte au fost clasate ca fiind „mistere“. Din acest motiv Sinistra Doamnă manifestă și astăzi o ură aparte față de doamna Gervalla și față de copiii ei, care s-au alăturat studenților ce protestau împotriva dictaturii în 1990. Cazul morții lui Gervalla este similar cu cel al asasinării lui Qemal Stafa. În ambele situații, criminalii au fost și sunt „tovarăși“ din stânga albaneză**. Dar, în ciuda strădaniilor unui stat sau chiar a trei state dimpreună, procesul sociopolitic bazat pe fapte și elemente istorice nu poate fi oprit. Cererea „Kosovo: republică“ demonstrează că, în regiune, conștiința națională se amplificase. Însă momentul demonstrațiilor din Kosovo nu poate fi înțeles sau acceptat în conformitate cu versiunea lui Enver și a lui Nexhmije. Evenimentele din 1981 au avut drept motor mai degrabă voința sârbilor decât a albanezilor. Întregul curs al acțiunilor statului nu a dus la o orientare politică clară a protagoniștilor kosovari, în schimb guvernarea sârbă, cu ajutorul Tiranei, s-a străduit să sufocă cu totul evoluția favorabilă,

* Activist kosovar, cunoscut jurnalist din Prishtina, ucis la Stuttgart, la 17 ianuarie 1982, alături de fratele său Bardhosh și de Kadri Zeka.

** O altă ipoteză spune că Gervalla ar fi fost ucis de Serviciul secret iugoslav.

socială și politică, din Kosovo. Influențele occidentale asupra evenimentelor din 1981, probabil chiar sprijinite de unii politicieni de la nivel înalt din Federația Iugoslavă, n-au fost niciodată supuse analizei. Occidentul și participarea lui merită să fie studiate pe baza documentelor de arhivă, care ar putea constitui în viitor elemente importante în rezolvarea așa-numitei „probleme Kosovo“.

Lui Enver Hoxha i-a fost întotdeauna frică de kosovari și de Kosovo. Continuatorii politicii lui Hoxha au fost, și continuă să fie, îngroziți de filozofia politică a lui Rugova*, cel mai civilizat politician al albanezilor din Balcani. Filozofia sa este, fără dubiu, un exemplu excepțional în demersurile de afirmare și de rezolvare a uneia dintre cele mai mari probleme geopolitice ale timpului, problema Kosovo. Enver Hoxha rămâne singurul lider de stat care a atacat și defăimat diferite regiuni ale națiunii sale, aruncând asupra lor tot felul de acuzații. A procedat la fel și cu oamenii din Çameria, și cu cei din Kosovo.

Lovitura politică dată celor originari din Çameria și aflați în Albania a fost la fel de criminală precum genocidul provocat de Grecia împotriva acestora. Așa-numitul „caz Teme Sejko“** a fost, categoric, o încercare strategică și tactică a lui Hoxha și a celorlalți deținători ai puterii de a îngropa cazul Çameria. Aroganța răutăcioasă pe care Hoxha a afișat-o față de oamenii cinstiți provenind din această regiune, etichetele rușinoase puse acestora de regim sunt jignitoare pentru toți albanezii. Oamenii din Çameria, inteligenți și muncitori, au jucat un rol istoric. În Albania, Hoxha nu a iertat pe nimeni: fii, fiice, nepoți, nepoate și soții, toți au fost forțați să treacă prin cele mai mari chinuri și să fie supuși la neîncetate persecuții. Avem exemplul unei femei umile, soția patriotului din Çameria, Tahir Demi, care,

* Ibrahim Rugova (1944–2006), lider al Ligii Democrate din Kosovo (LDK), președinte al provinciei Kosovo între 1992 și 2006.

** Contraamiralul Teme Sejho, șef al forțelor maritime albaneze, a fost acuzat de trădare și executat în 1961, în urma unui proces-farsă.

după ce i-a murit soțul, și-a găsit cu greu un loc de muncă în cadrul „serviciilor comunale“. În fiecare dimineață, oamenii din orașul Fieri o vedeau pe această femeie firavă și tristă, care mângâia florile din grădină și bustul lui Matohiti. Era sora lui Matohiti. Era considerată „dușman al Partidului și al poporului“. Nu avea voie să stea de vorbă cu oamenii din jur; avea voie să vorbească doar cu bustul fratelui ei. I-a spălat statuia cu lacrimile ei, în timp ce Nexhmije Hoxha, nefiresc de calmă, ca și cum ar sporovăi la o cafea, îndrăznește să spună astăzi: „S-au facut și câteva greșeli...“! Spre deosebire de Nexhmije, acea mamă și fiică albaneză, patrioată și antifascistă și-ar fi dat viața pentru Çameria, ucisă iar și iar de Enver Hoxha.

Nici măcar când a devenit mamă a doi băieți și a unei fete, în patologia psihică a lui Nexhmije Hoxha nu s-a schimbat nimic, în afara comportamentului și a aparițiilor în public. Mai mult decât atât, nu a dat dovadă de mai multă blândețe – sau să-i spunem slăbiciune – și nu a fost cuprinsă de acea aură maternă, care, fără îndoială, face o femeie mai dedicată, mai umană, prin faptul că acordă o mare atenție copiilor. Dimpotrivă, acțiunile lui Enver, viața politică și toate mișcările din cadrul Biroului Politic sau al Comitetului Central îi devorau lumea personală, îi consumau toată ființa. Își alinta copiii cu reținere, fără nici o urmă de dragoste. Nici un sentiment de afecțiune, nici un scrupul nu au reușit să o schimbe. Din contră, calculele politice i-au umplut fiecare clipă din viață.

Dacă ar fi să urmărim cronologic biografia lui Nexhmije, am putea spune că după 1955, când Enver era în pericol să fie înlăturat de pe tronul de prim-secretar, în scurta, dar dura perioadă a reformelor lui Hrușciiov, Nexhmije a evoluat ca personalitate politică – începuse să câștige în autoritate și să se facă simțită de toți cei care aveau ochi și urechi. Știind perfect cum să se mențină în miezul acțiunii și, totodată, să nu iasă prea mult în evidență, să nu fie remarcată atunci când dădea instrucțiuni, Nexhmije a început să-și asume un rol tăios, lăsând celorlalți o impresie remarcabilă cu anumite ocazii.

Lumea emoțională personală a lui Nexhmije a fost ascunsă în spatele unei imagini cu pretenții de profunzime, cu nimic mai concludentă și care ne împiedică să avem o impresie clară

asupra ei. Ar trebui să fie așezată în fața unei oglinzi aproape magice ca să i se vadă cele mai ascunse gânduri, atitudinea față de colegi, față de femeile din partid sau față de prietenii pe care i-a avut de-a lungul vieții. Pe vremea când era studentă la Institutul de Fete, Nexhmije a legat multe prietenii și avea numeroși camarazi. Dar, an după an, treptat, toate aceste relații s-au disipat, s-au pierdut. Iar când reapăreau, erau puse în slujba unor proiecte politice. Din acest punct de vedere, câteva adevăruri par cumva neclare și totuși avem posibilitatea de a studia comportamentul lui Nexhmije față de colegi, colege, prieteni și prietene de-a lungul anilor. Cu toate că a încercat cu bună știință să treacă în uitare anumite legături, câteva concluzii tot pot fi trase.

Nexhmije a încercat să-i șteargă din viața ei, cu aceeași nepăsare cu care alungi o muscă, pe aproape toți oamenii care îi fuseseră, într-un moment sau altul, apropiați. Câțiva dintre cunoscuții sau tovarășii ei au fost uciși, dar ea nu dă niciodată vreun semn de compasiune, de reflecție sau de reculegere. Toate tinerele din mișcarea comunistă, speranțe pentru o „nouă lume“ viitoare, au fost prinse în capcana intrigilor și luptelor, născocite de o minte criminală – o istorie niciodată suficient investigată. Așa au stat lucrurile cu Ramize Gjebrea, Shejnaze Juka și alte tinere. În povestea fabricată a vieții Sinistrei Doamne, nu numai că este negat rolul femeilor apropiate de ea, care au luptat alături de ea, dar Nexhmije se remarcă tocmai prin atacurile furibunde împotriva tinerelor membre ale mișcării comuniste. După cum se vede, suferințele Dritei Kosturi, ale lui Liri Belishova, Fiqireti Sanxhaktari etc. i-au produs satisfacție. Să fi fost atunci, cu adevărat, în relații bune cu Vito Kapo*? Și totuși, dacă trebuiau să intre împreună pe ușă, Vito era la picioarele ei, lăsând-o pe Sinistra Doamnă să intre prima, pentru că altfel ar fi izbucnit

* Soția lui Hysni Kapo, fruntaș comunist care a avut „norocul“ să moară înainte să fie considerat de Hoxha un pericol și deci să fie eliminat.

cine știe ce furtună „politică“ sau „memorialistică“. Nici măcar o dată de-a lungul vieții, Nexhmije nu le-a luat apărarea și nu i-a ajutat pe prietenii săi comuniști care au fost persecutați sau închiși de „Partidul ei“. Nu se întrezărește nici un strop de recunoștință, de solidaritate sau respect, nici un sentiment binevoitor față de oricare dintre „prietenii“ săi, alături de care și-a început activitatea comunistă. Rece, cu buzele încremenite într-un rictus, a făcut întotdeauna pe eroina care protejează „interesele partidului“ și nu și-a deschis niciodată ușa pentru prietenii aflați la ananghie, care se plâneau sau cereau ajutorul.

Dintr-un spirit diabolic, sau poate din naivitate, a lăsat-o pe Drita Kosturi să sufere și să-și trăiască viața sub călcâiul nemilos, aspru și violent al unui stat pentru care logodnicul și prietenul său, Qemal Stafa, și-a dat viața. Nici surorile lui Qemal nu au suferit mai puțin în singurătatea și izolarea care le-au fost impuse oficial. „Soția comandantului“ nu avea pic de sensibilitate, nici măcar o farâmbă, care să o determine să-i pese de aceste femei. Iar dacă ar fi să studiem mai atent toate relațiile dintre Nexhmije și colegile sale, am spune că, decenii la rând, a păstrat aceeași atitudine față de Liri Belishova, care fusese, la rândul-i, soția unuia dintre colegii și tovarășii lui Enver, Nako Spiru. Nici în această privință nu întâlnim vreo urmă de părere de rău, cu toate că Liri Belishova a trecut prin unul dintre cele mai traumatizante momente prin care poate trece o mamă: moartea fiicei ei la vârsta de 20 de ani. Îi ceruse permisiunea lui Nexhmije de a merge să-și vadă fata la secția pentru bolnavii de cancer. Nu numai că nu i s-a acordat această permisiune, ca să poată sta lângă fiica ei în agonie, dar Sigurimi, având instrucțiuni speciale, a născocit un întreg plan inuman pentru ca Liri Belishova să nu ajungă alături de fiica ei muribundă. Nexhmije, soția liderului albanez, era la fel de necruțătoare precum celălalt stalinist fără inimă, soțul ei, Enver: amândoi, nici albanezi, nici umani.

Nexhmije este îndeajuns de liniștită cât să-și aducă aminte că Liri Belishova, în fosta ei poziție de conducere, a dat dovadă de atât de multă inteligență și integritate, răspunzând pe deplin cerințelor de lider. Ceea ce a făcut-o pe aparent timida Nexhmije să se simtă sub presiune. Pe de altă parte, doamna Belishova o cunoștea pe Nexhmije prea bine și știa că tăcerea acesteia, lipsa de elocvență și alte trăsături negative o făcuseră să capete priceperea de a-și ascunde mâinile, dar și de a ști să aprindă și mai mult lucrurile și să instige la noi ostilități. Nexhmije auzise și știa foarte bine că Liri Gega, deși era însărcinată, a fost împușcată, iar Fiqireti Shehu fusese cobai, torturată fizic și psihologic, că orice inchișitor din Evul Mediu ar fi invidiat-o pe Sinistra Doamnă. Și nu a schițat nici un gest ca să-și apere fosta tovarășă de luptă.

Dacă Nexhmije a păstrat o oarecare relație pașnică cu Vito Kapo, ne preocupă mai mult relația ei cu Hysni. Relația Nexhmije – Vito ar fi putut fi aceea dintre două prietene; Nexhmije a rămas totuși vigilentă față de orice mișcare a lui Vito Kapo. Odată cu moartea lui Hysni, Nexhmije a făcut unul dintre cele mai neașteptate gesturi din viața ei: când a intrat în casa lui Vito, a izbucnit într-un plâns isteric, că a șocat pe toată lumea prezentă; la puțin timp după aceea, n-a făcut decât să-și prezinte placidă condoleanțele, cu un calm asemănător celui care se citea și pe chipul lui Ramiz Alia. Și a făcut o asemenea scenă, cu bocet zgomotos, în aceeași zi când, auzind de la Enver Hoxha că Hysni murise, îi replicase: „Ce să spun, s-a dus pe picioarele lui la Paris, să moară acolo. Toată lumea se duce la Paris să moară?” Restul nu e decât teatru de prost gust. Moartea lui Hysni Kapo este un capitol dramatic, care merită să fie investigat, ca să vădăm luptele interne pentru putere dintre liderii albanezi.

Relațiile lui Nexhmije cu Fiqireti Shehu sunt în schimb mult mai clare – o detesta pe Fiqireti, iar crizele de invidie ale lui

Nexhmije nu erau doar scăpări nevrotice, ci impulsuri care s-au transformat în adevărate planuri de răzbunare, prevestind soarta amară a lui Fiqireti. Nexhmije a nutrit ură și gelozie față de ea, dar a fost precaută și i-a fost teamă de Fiqireti. Și-a disimulat trăirile și și-a înfrânt cu stoicism toate frustrările. Fiqireti era foarte inteligentă, era profesor universitar, avea o întreagă educație în spate. Nexhmije Hoxha își ascundea lipsurile păstrând tăcerea și izolându-se față de prietenii și femeile din partid sau din diverse cercuri sociale. Extrem de prudentă, atunci când trebuia să se exprime în public – ceea ce se întâmpla foarte rar – se păzea de toată lumea, mai ales de Enver. Cele mai multe dintre femeile care ajungeau în preajma *Bllok*-ului nu primeau nici un sprijin din partea lui Nexhmije. Dimpotrivă chiar. În loc să întâlnească o ființă umană, trebuiau să se confrunte cu un turn de pază zidit în piatră, de unde se puteau trezi oricând suspectate, judecate. A avut sau nu a avut această femeie vreo relație de „prietenie” cu femeile din jurul ei?

Din 1943 până azi, nu s-a arătat niciodată, nici măcar pentru o secundă, apropiată față de vreo tovarășă sau prietenă, față de oricine ar fi îmbrățișat aceleași idealuri ca ale ei. Toate acestea arată că nevoia ei de a le ține departe pe toate aceste femei era atât de mare, de o intensitate atât de sălbatică, încât era imposibil să se lase sedusă de entuziasmul victoriilor comuniste, al câștigării puterii sau de alte asemenea satisfacții. Nexhmije era departe de a fi cotropită de emoții. A rămas neclintită, intangibilă și de gheață. Avea un caracter de o asemenea factură, dar era și îmboldită de misiunea pe care considera că o are. Înainte de toate, această misiune cerea, simultan, două tipuri de longevitate – biologică și politică.

Este de ajuns să aruncăm o privire asupra relației, deloc specială, a lui Nexhmije cu Semiramis Alia*, prietenie care

* Soția lui Ramiz Alia, urmașul lui Enver Hoxha la conducerea Albaniei, după moartea acestuia.

constituie instituția efectivă sau cronică adevărată a istoriei comuniste în Albania. În mod normal, și cu Semiramis ar fi trebuit să fie foarte apropiată, așa cum era față de Ramiz. Să fi fost oare Ramiz însuși într-o relație nu foarte strânsă cu soția lui? Și-atunci Nexhmije să fi păstrat un fel de distanță egală față de Ramiz și Semiramis? Răspunsul e categoric negativ. După toate probabilitățile, Semiramis Alia nu exista pentru Nexhmije Hoxha. Așadar, și în această privință Nexhmije a păstrat aceleași trăsături impenetrabile, o mască potrivită față de toate femeile din jur... Atitudinea ei și-a pus amprenta inconfundabilă și arată clar că nu a funcționat decât ca o mașinărie politică. Nu înseamnă însă că nu-i era frică de propriul comportament. De aceea și încearcă să răspândească în scris diferite povești inventate.

Iată un exemplu: în „memoriile” sale, scrie despre soția lui Eqerem Çabej*, doamna Shyrete Turkeshi, care, după spusele lui Nexhmije, era o „rudă” îndepărtată a ei. Ca și în cazul Suzanei Gervalla, ea se mândrește că i-a stat alături doamnei Shyrete Turkeshi când i-a murit fiul! Mai departe povestește pe larg cum dictatura, familia lui Hoxha însuși, l-a ajutat pe mult regretatul profesor Eqerem Çabej, unul dintre marii reprezentanți ai științei și ai culturii naționale din secolul XX. Într-un fel detestabil de fals grijuliu, ea spune că i s-a acordat profesorului „permisiunea” de a se trata în străinătate! Cine l-a oprit totuși pe profesor să meargă să se trateze în „străinătate”? Nu tocmai dictatura? Tocmai acea dictatură care a pus *Sigurimi* să-l țină închis în propriul apartament, punându-l sub o strictă supraveghere, după metodele cele mai perfecționate ale vremii? Iar dosarul care i se pregătise atingează aproape 1.000 de pagini. Nu era vorba oare despre aceeași dictatură care-i puneă pe toți șarlatanii să lipească afișe unde era criticat pentru că

* Eqerem Çabej (1921–1980), cel mai important filolog albanez al secolului XX.

nu voise să ia parte la plantarea măslinilor*? Nexhmije cunoaște foarte bine această practică de supraveghere a lui Çabej și încearcă să se justifice sunând la casa Turkeshi. Dar are față de doamna Turkeshi cele mai aprige sentimente. Pentru că Turkeshi era comunistă, urmasa același Institut de Fete precum Nexhmije și jucase un rol chiar favorabil pentru ea. Shyrete Turkeshi avusese o contribuție majoră în mișcarea comunistă antifascistă din Tirana. Fusesse partizană, dar partidul lui Nexhmije și al soțului ei a arestat-o și a ținut-o doi ani în închisoare. Nexhmije ar putea încerca să insiste în scris asupra episodului în care sora lui Shyrete a venit la ea în vizită și i-a spus că Shyrete Turkeshi fusese încarcerată din rațiuni politice; o deplângea pe mama ei, în a cărei casă Nexhmije călcase: stătuse și crescuse acolo când era doar o fetiță în Dibra. Dar „soția comandantului“ i-a răspuns: „Nu mi-e milă nici măcar de Lake! Dacă Shyrete însăși nu s-a gândit, de ce mi-ar părea mie rău?“ Iar această femeie a petrecut doi ani fără speranță în interogatorii, alături de zeci de alți camarazi din războiul comunist antifascist, în timp ce Doamna povestește despre directorul Casei de Oaspeți care mergea să-i caute haine sau despre Enver și modul său de a-și manifesta slăbiciunile! Nu-și poate aminti cum Shyrete Turkeshi-Çabej, în zilele sale din urmă, după ce a ieșit din închisoare, a mers la Roma, la spital, să-l viziteze pe fratele lui Nexhmije, Fehmi, care era bolnav. Cu acest lucru ar fi trebuit Sinistra Doamnă să-și înceapă relatarea! După aceea putea spune minciuni, de parcă le-ar crede cineva: toată lumea știe că personalități de importanță națională ca Eqerem Çabej n-au fost niciodată împăcate cu comunismul. Și nici cu stalinismul. Și nici cu inimile împietrite ale lui Nexhmije și Enver.

* Este vorba despre una dintre numeroasele campanii de muncă voluntară organizate de puterea comunistă de-a lungul anilor și eliminate ulterior de Enver Hoxha.

Nexhmije fusese mulți ani președinta Uniunii Femeilor Albaneze. Se știe ce destine au avut colegele ei de luptă, ca multe alte femei, precum Flora Dishnica, Naxhije Dume și soția lui Kadri Hoxha*, și atâtea altele nementionate aici, lucru pentru care le cer iertare. Dacă am căuta să surprindem portretul protagonistei din tabăra adversă, portretul „femeii inamic“, care a manifestat de la început opinii diferite de cele ale comuniștilor, tabloul ar fi sinistru: plin de sânge și cadavre. Pe parcursul a cinci decenii, 7.367 de femei au fost condamnate la închisoare, 10.792 au fost izolate și 11.536 de familii au fost despărțite forțat. „S-au făcut unele greșeli...“, îndrăznește să spună Nexhmije astăzi! Și aceasta în timp ce, la o analiză mai amănunțită, s-ar putea conchide că, vreme de 50 de ani de comunism, Albania a fost cel mai criminal stat prin felul în care a tratat femeile. Ce să mai spunem de miile și miile de condamnări și execuții ale bărbaților care și-au lăsat în urmă mamele, surorile, soțiile, care au trebuit apoi să poarte povara familiei?

Cu câtă nepăsare a fost încarcerată și condamnată la moarte Marta Doda, una dintre tovarășele lui Luigj Gurakuqi**! Și să amintim și trista epopee a Musinei Kokalari, căreia îi „ceruse“ mâna Enver Hoxha. Refuzul Musinei a declanșat întregul mecanism ucigaș împotriva familiei ei. Doi dintre frați au fost asinați în bine-cunoscutul masacru de la hotelul Bristol, fără nici un motiv, fără proces, în ziua în care „eliberatorii“ intrau în Tirana, doar pentru că erau două nume trecute pe lista pregătită undeva, „în munți“. „Soția“ lui, Nexhmije, nu i-a spus

* Persoane apropiate unor frunțași comuniști ai luptei antifasciste: Ymer Dishnica – medic, ministru al Sănătății în 1945, întemnițat în 1955; Petrit Dume – șef al Marelui Stat-Major al armatei albaneze – executat în 1975; Kadri Hoxha – important comandant al mișcării comuniste de partizani, arestat în 1947.

** Luigj Gurakuqi (1879–1925), importantă figură a mișcării naționale albaneze. A participat în 1912 la mișcarea naționalistă în urma căreia s-a declarat independența Albaniei.

nimic, bineînțeles, omului care era în posesia listei: „Oprește-te, omule! Ia-o mai încet, și noi avem copii! Sunt tovarășii noștri, sunt albanezi...” Nu, niciodată nu a existat o asemenea femeie lângă Enver. În schimb, din tot ceea ce scrie Sinistra Doamnă astăzi, se pare că lângă Enver Hoxha s-a aflat o sursă de inspirație, un imbold și un sprijin în toate, mai ales în acțiunile de înlăturare a oamenilor. Să citim numai scrisorile doamnei Kokalari adresate Clinicii Oncologice de la Spitalul 2, din Tirana. Secția de chirurgie, care nu a fost de acord să o spitalizeze întrucât cei de sus decisese că nu merita să fie tratată de cancer. Să fie scoase la iveală acele scrisori, ca să vedem adevăratul chip al acestui stat, care seamănă cu cel al lui Franco! Bineînțeles, acum ele nu mai sunt de găsit. Nu cred să se găsească de-a lungul vremii vreo dramă mai tristă decât aceea a unei scriitoare, absolventă a unei facultăți din Roma, fondatoare a unui partid social-democrat, care, după ce a fost eliberată din închisoare, a fost consemnată în orașul Rreshen să muncească la beton și mortar și ale cărei cereri pentru a-și trata cancerul au fost sistematic respinse. Următoarea scrisoare îi aparține Musinei Kokalari și a fost trimisă Spitalului 2:

Către Conducerea Spitalului 2

Clinica Oncologică

Secția de chirurgie

Tirana

Este pentru a treia oară când vă scriu, de astă dată constatând un adevăr neplăcut, dar pus în evidență de probe. Un adevăr pe care l-am aflat cum am ajuns în Tirana, pe 4 decembrie. Am cerut să fiu admisă în spital. Și mi s-a răspuns: „Nu există nici un pat liber. Cererea dumneavoastră este înregistrată. Când vă va veni rândul, o să vă anunțăm.” Chiar dacă patru paturi erau libere, alți oameni au fost lăsați să le ocupe. Acest lucru m-a surprins. Când am fost prima dată admisă în spital, la 22 februarie, trebuia să fiu operată în cinci zile. Totuși, medicul de la radiografii mi-a cerut să mai fac o dată investigațiile. S-a hotărât că, în stadiul în care se află boala mea, ar trebui să urmez un tratament cu

raze pentru o lună și jumătate și apoi să fiu operată. Am părăsit clinica la 14 aprilie. Din cauza lipsei de spațiu, am stat în toate cele trei secții ale spitalului și am aflat că nimeni nu fusese ținut acolo atât de mult timp ca mine. Astăzi se împlinesc opt luni de când am părăsit clinica și două luni de la consultația la care se hotărâse să fiu operată în două săptămâni, o decizie care a fost uitată. În raport cu prima hotărâre, există o întârziere de șase luni și în raport cu a doua sunt aproape două luni. Mai mulți pacienți au fost spitalizați corect o dată și chiar de mai multe ori. Numai cazul meu a fost întârziat. Razele erau un stadiu pre-operator care ar fi trebuit să fie urmat de operație. Ceea ce nu s-a întâmplat. Nu numai că nu s-a întâmplat, dar ei îmi spun acum să-mi aștept rândul. Care rând? Cel din care m-au dat afară. Din cauza întârzierii, starea mea s-a înrăutățit. De ce am mai făcut raze? Ținând cont că trebuia să fiu operată. De ce sunt amânată? De la 14 aprilie, au trecut 4 perioade de câte cincisprezece zile care, înmulțite cu 18 paturi ale departamentului, ar fi ajuns la numărul 72. Și chiar dacă toți acești pacienți ar fi fost înaintea mea, ar fi avut timp să treacă toți și să ajungă din nou și rândul meu. Asta arată că ei nu vor să mă spitalizeze.

Departamentul de chirurgie din cadrul clinicii oncologice adoptă o atitudine antimedicală față de mine. Acesta este adevărul esențial și neplăcut pe care nu pot decât să-l spun Conducerii Spitalului 2. Sunt șase luni succesive de când sunt amânată.

Cu sinceritate,

Musine Kokalari

Rreshen, 14 Decembrie 1981 "

Femeia care își aștepta „rândul să moară“ a fost prima scriitoare din literatura modernă albaneză, cercetătoare și folcloristă! Din același oraș, Gjirokastra, precum „bastardul“ de Enver! A adunat cântece populare pe care Enver însuși le cânta! Când a murit, au găsit-o vecinii, iar sicriul i-a fost aruncat într-un camion prăpădit, al unui șofer țigan mai de treabă. Astfel a fost trimisă la cimitir, pe vremea când Sinistra Doamnă Nexhmije Hoxha era președinta femeilor albaneze. A rămas la fel cum fusese întotdeauna: de gheață.

Între timp, ea prefera și sprijinea un alt tip de femei: femeia ca o imagine de pe afișe, întorcându-se de pe câmp sau din schimbul trei, beneficiind de o oarecare educație partizană forțată, dar fiind ridicată în înalte funcții oficiale; erau femei care conduceau și administrau întregi zone industriale sau sectoare vitale ale țării, în conformitate cu politica de cadre a cuplului Enver-Nexhmije. Erau femei cu o asemenea educație, încât confundau personalitățile Renașterii cu clasicii marxism-leninismului. Ar fi mâncat coaja bananelor și ar fi aruncat miezul. Ignoranța lor era inimaginabilă și reprezentau la acea vreme sursa de inspirație în câteva episoade umoristice. Acest tip de femeie o entuziasma și o mulțumea pe Nexhmije. Toate femeile modelate după acest tipar o adora ca pe o împărăteasă, dacă nu chiar mai mult. Între timp, în închisorile dictaturii, gardienii obișnuiau să se adreseze femeilor numindu-le „Curvelor!“ Curvele acelea erau mame, surori, muntence sau de la șes, toate mai educate decât Nexhmije, cu mai multe iubiri pierdute și mult mai numeroase drame în familie. Dar toate acestea n-aveau nimic de-a face cu președinta Uniunii Femeilor Albaneze, care aplauda laolaltă cu ignorantele la congresele-farsă organizate de partid.

XI

Timp de aproape două decenii, din 1945 până în 1965, Nexhmije Hoxha și-a păstrat imaginea politică, imaginea de soție de lider, care nu se implica în afacerile soțului ei. În sângeroasele lupte interne în care fiecare se străduia să-și salveze pielea sau să atingă o poziție mai înaltă, nimeni nu a putut remarca adevăratul rol al lui Nexhmije și statutul ei precis. Obişnuia să coordoneze teatrul tragic al crimelor, al arestărilor și al lichidărilor într-o manieră incredibil de „imperturbabilă”, și nimeni nu putea obține vreun ajutor de la ea. La toate evenimentele importante reușea să se mențină aproape complet invizibilă.

Să ne oprim asupra Conferinței din 1956*. Analistii și istoricii au vorbit și scris mult despre acest eveniment, există mărturii memorabile despre protagoniștii acelor vremuri fierbinți, dar nimeni nu a insistat asupra faptelor care compun realitatea acelei conferințe a partidului albanez, eveniment greu de descifrat, sursă a unor evenimente la fel de sângeroase ca multe altele. Omul care a deschis Conferința din 1956 a fost Vandush Vinçani; el a pus problema și a vorbit deschis despre chestiuni care, în esență, conturau imaginea liderilor partidului, transformați între timp într-o aristocrație comunistă, ce abuza de puterea ei. A fost aplaudat atât de prezidiu, cât și de delegați. La acel moment Vandush Vinçani lucra la Comitetul Central

* După Congresul XX al PCUS și raportul lui Hrușciiov, erau de așteptat schimbări majore în diferite partide comuniste europene.

ca adjunct al lui Nexhmije Hoxha. Putea rosti acest om o cuvântare la conferință fără să știe Nexhmije? În nici un caz! Știa cu siguranță. Atunci, toți delegații și-au închipuit că opiniile lui Vandush Vinçani, ca adjunct al lui Nexhmije, reprezintă de fapt linia lui Enver! Pajo Islami, un comunist cu calități intelectuale, model al încrederii în comisar, în secretarul partidului, camarad al lui Enver Hoxha, a căzut în acea capcană mai rău decât toți ceilalți. Dar ce se întâmplase? La sfârșitul Conferinței, mult aplaudatul Vandush și-a retras cuvintele și și-a făcut autocritica pentru tot ceea ce spusese. Așadar, capcana își atinsese scopul. Jocul se terminase. Până și soldatul de la intrare ar fi simțit acest lucru: despre el Enver Hoxha scrie că l-ar fi întrebat de ce plecase Pajo cu mașina ambasadei Iugoslaviei, când de fapt acesta îl întrebase pe Enver dacă să cheme mașina ambasadei Franței!

Prin urmare, conferința partidului de la Tirana a fost o capcană întinsă cu mare grijă și cu multă viclenie ca să se găsească astfel pretext pentru declanșarea unei noi epurări. Începând cu plenara de la Berat, unde toată lumea l-a atacat, Enver Hoxha a alcătuit principala listă de persoane care trebuiau epurate. La Conferința din 1956, Nexhmije i-a făcut „soțului“ ei, ca și siesi, unul dintre cele mai importante servicii. Pe de altă parte, ea a marcat o sporire a nivelului autorității sale prin atingerea unor obiective care puteau fi incluse în combinațiile viclene ale lui Enver.

Sub un văl de serenitate, inocență și ignoranță, ea câștigă teren în două direcții: înspre Enver însuși și înspre partid, care era compus din structuri precum Comitetul Central, Consiliul de Miniștri, Prezidiul Republicii etc. În primul rând, de-a lungul acestei perioade de două decenii, Nexhmije – soție și mamă – l-a înțeles pe Enver Hoxha în cele mai profunde gânduri. S-ar putea să fi fost, și poate că a și rămas, singura persoană din Albania capabilă să-l stăpânească în totalitate pe Enver, până în cele mai întunecate colțuri ale minții lui. Cunoștea tot ce se

putea ști despre el și știa cum să discearnă, prin modalități tipic feminine și de „soție“, adevăratele relații ale lui Enver cu comunismul și marxismul. A fost prima care a înțeles că Enver nu întreținea comunismul din cauze raționale sau din cauze spirituale, ci îl folosea pur și simplu ca modalitate de a-și justifica și consolida puterea. Cu cât mai multă putere era în joc, cu atât mai mult varianta lui de comunism devenea mai originală. De fapt, nu era deloc comunism, ci mai mult o formă de *enverism*, ascensiunea lui sprijinindu-se pe propria-i filozofie. Această situație a dus la un echilibru între idealul de independență națională și dorința de putere a lui Hoxha. Cu această invenție, cvasimitică, grotescă și tragică totodată, cum a fost „Partidul“, el a reușit să creeze fantasma care îi vrăjește pe comuniști, pe oameni, până și pe copii. Iar cei care au înțeles falsitatea și prefăcătoria au fost atât de puțini, încât vocile lor nu numai că nu s-au putut face auzite, dar ei înșiși au și fost striviți sub lanțuri. Unul dintre colaboratorii lui Nexhmije mi-a relatat că, odată, i-a înmănat lui Enver Hoxha o broșură realizată de Institutul de Studii Marxist-Leniniste și intitulată *Gândirea marxist-leninistă a lui Enver Hoxha*; Enver a ținut-o câteva secunde în mână, s-a încruntat, a făcut un gest zeflemitor și apoi a aruncat-o pe masă. Acel gest l-a șocat atât de tare pe bietul om, încât câțiva ani mai târziu, când îmi povestea întâmplarea, se putea vedea că încă era sub impresia acelui moment.

Totuși, în ochii lui Nexhmije, asemenea scene jenante nu erau decât simple momente teatrale. Ea știa că Enver găsisese deja nu numai strategia, ci și, mai ales, cele mai bune tactici de a-și camufla modul de exercitare a dictaturii. Enver Hoxha descoperise asemenea tactici, de extrema stângă, dacă le examinăm din punctul de vedere al logicii lor de bază, după ce înțeleșese realitatea albaneză și nivelul societății albaneze, care era alcătuită în mare parte din țărănimea uluită când s-au pus în funcțiune tractoarele și combinele.

Multe capete fuseseră tăiate și multe își așteptau rândul să cadă sub ghilotina enverismului. Nu numai că Nexhmije nu avea nici un strop de sânge pe mâini, dar, după cum descrie ea acei ani îndelungați, era ca și cum ar fi trăit într-o națiune fericită, într-o țară paradiziacă, unde singurul om în suferință era tovarășul Enver, amenințat cu moartea, cu pierderea puterii – tocmai el, singurul apărător al țării. În cei 20 de ani a reușit să se ridice și să devină mai puternică în ochii lui Enver Hoxha. A reușit să supraviețuiască în paralel cu paranoia lui, iar în acea perioadă el și-a abandonat vigilența și și-a pierdut abilitatea de a-și descifra soția, care știa însă cum să-l descifreze pe el. În această singură privință s-ar fi găsit singur, fără nimeni alături. Desigur, nu-i lipsea o anumită agerime a minții, era ancorat în realitate și, spre deosebire de tovarășii săi, avea anumite abilități selective și știa să găsească răspunsuri în situații de criză, pentru a înlătura primejdiile.

Nexhmije a ajuns să fie în armonie cu paranoia și cu înclinațiile lui Enver, cu stilul și comportamentul său, devenind astfel total invizibilă și de încredere; până în 1982–1983, Enver n-a fost niciodată capabil să vadă dacă ea avea vreo dorință sau vreo preferință proprie, dincolo de obligațiile ei. În timp ce scriam această carte, vorbeam cu una dintre „prietenele” vechi ale lui Nexhmije despre secretele puterii sale – dacă fusese frumoasă etc. –, la care ea mi-a răspuns: „Nexhmije are ceva mult mai periculos decât frumusețea feminină”. La un moment dat, Nexhmije însăși, vorbind despre relația ei cu Enver și încercând să fie cât mai sinceră, folosea cuvântul „magnet” pentru a explica atracția dintre ei. Nexhmije fusese înzestrată cu un anumit magnetism, și tocmai prin prisma acestei atracții trebuie înțeleasă lumea ei. A dormit puțin toată viața ei și a trăit mereu în stare de alertă. Și nimeni nu a văzut nimic din toate acestea pe chipul său. Dacă mergea la Comitetul Central, nu scăpa de privirile celorlalte oficialități, arăta întotdeauna bine pe celuloid și, mai târziu, în emisiunile televizate. Ironia sorții,

unele personalități din Biroul Politic sau aflate în funcții importante, militanți nătărăi, ramoliți și egoiști, i-au nesocotit importanța. Iar câțiva zevzeci au mers îndeajuns de departe încât să creadă că Enver Hoxha avea aceeași atitudine față de soția sa precum orice alt comunist.

În scenele absurde care se desfășurau în cercurile înalte ale puterii comuniste, Nexhmije era de fapt cea mai lucidă. Ceea ce părea ciudat, date fiind trecutul ei în societate sau educația incompletă, valorile și comportamentul ei riscant. Nexhmije ar fi putut folosi altcumva toate aceste calități. Un deținut încarcerat pentru aproape 30 de ani mi-a spus că Enver Hoxha avea o inimă goală, pe care și-a umplut-o cu oameni asasinați. Dar nici unul dintre acești nefericiți nu a fost ucis sau condamnat fără ca Nexhmije să aibă cunoștință în prealabil, într-un fel sau altul. Mărturia aceasta arată că era capabilă să se adapteze la toate atacurile criminale ordonate de filozofia practică a lui Enver Hoxha și să le considere eroism și fapte meritorii, adică exact contrariul a ceea ce erau. Și scrie printre altele acum că Sejfulla Maleshova* era un „patriot“, dar nu menționează că era și logodnicul lui Sano. Și nu face mare caz de faptul că acest „patriot“ a murit într-un depozit din Fieri, orașul de unde a pornit insurgența, împreună cu Fan Noli. Așadar, nu numai în primele două decenii din viață, ca soție a lui Enver, dar nici măcar acum nu dă vreun semn că ar ști despre ce e vorba. Îl consideră pe Gjini Marku un „general extraordinar“, ca și pe mulți alții. Dar acest om a pierit în Burrel**, într-o infirmerie unde până și bisturiurile erau ruginite. Ca să nu mai vorbim de Tuk Jakova***, bolnav în spitalul închisorii din Tirana:

* Lider al facțiunii moderate din Partidul Muncii din Albania, adept al unei politici interne și externe ponderate. A fost epurat în 1946.

** În Burrel se afla una dintre cele mai dure închisori comuniste din Albania; în anii 1947–1948 a funcționat ca tabără de refacere și organizare a partizanilor comuniști greci.

*** Tuk Jakova, fruntaș comunist, membru al Biroului Politic, vice-prim-ministru, a murit în închisoare în 1959.

ceilalți prizonieri urlau dezlănțuiți că omul moare, dar Sigurimi nu le-a dat voie medicilor să-l îngrijească. Și aproape tuturor acestor oameni, într-o situație sau alta, Sinistra Doamnă le-a servit o ceașcă de cafea în casa lui Enver. Poate că au luat și cina, au ciocnit paharele și au sărbătorit victorii sau evenimente de familie. Dar paharele trec în mâinile altora, în timp ce foștii musafiri zac în noroi, în frig, morți și blestemați. Iar soțiile sau copiii lor săpau prin canalele din Myzeqe pentru a-și salva viața sau erau închiși în lagăre de internare, unde, în izolare, erau forțați să se prezinte de trei ori pe zi în fața tabloului cu întrecerile socialiste.

Caractere precum cel al lui Nexhmije pot să le depășească și pe cele mai mari personalități, care nu ar avea la dispoziție tot atâtea mijloace sau un asemenea arsenal precum ea. Viața oamenilor este dirijată în general de anumite precepte morale, uneori duse până la absurd. Nexhmije este însă impenetrabilă; nu i-a fost niciodată frică de crimele soțului ei. I-a plăcut puterea deținută în virtutea temerilor provocate de teroare și crimă. Și totuși „semnătura“ ei nu e vizibilă. De fiecare dată când a avut loc un cutremur în societatea albaneză, ea a rămas în afara jocului, invulnerabilă în inocența ei. Doar vocea o trădează; vocea evocă un fel de spirit diabolic. Nu se putea manifesta în public, nu putea lua cuvântul în fața unei mulțimi și-i lipsea elocvența. În această realitate concretă ea nu putea trăi. Poate o fi având glas de privighetoare în alte realități, într-o altă lume, unde emblemele ideologice și simbolurile nu există, unde nu există nici partid, dar unde este Enver, unde nu există marxism-leninismul, dar există jilțuri ale puterii. Unde dușmanii ideologiei sunt doar fanteze, unde nimeni nu este nici măcar prieten. Nexhmije vine din acea lume, aparține acelei lumi, iar teatrul care se desfășoară printre oameni nu reușește să o atragă. Talentul ei actoresc e folosit doar într-atât încât să-și creeze imaginea de soție a lui Enver.

Nexhmije era de un calm inegalabil. Forța ei tainică și primejdioasă este în general ascunsă de solitudine și de distanța pe care o păstrează față de interlocutori. Autocontrolul și abilitatea de a ști când să tacă sunt două calități similare talentului de a-și ascunde gândurile și trăirile personale. Și din această perspectivă, unii naivi au tras concluzia că nu ar fi deșteaptă. Nu-i chiar așa, totuși. Avea ascunzișuri unde putea să-și țină secretele, îi lipsea curajul de a apărea în public, așa că s-a transformat într-o pasăre de noapte, oarbă și incapabilă să iasă la lumina zilei. Știa foarte bine cum să-și regizeze aparițiile. În legislaturile Adunării Populare* sau în ziarul *Zeri i Popullit* pe care l-a coordonat vreme de mai bine de treizeci de ani, chipul său apărea de fiecare dată lipsit de expresie.

Formula umană care include tipul lui Nexhmije e pur și simplu uniform distribuită și nu iese cu nimic în evidență, nici prin ferocitate, nici prin importanța acordată unor evenimente, întâmplări, indiferent de ponderea lor și de momentul derulării. Nexhmije urmărește tragediile din spatele cortinei și-i privește cu detașare pe conducătorii armatei. Procedează la fel ca în cazul aventurilor amoroase, al flirturilor sau al alianțelor prin căsătorie din cadrul *Blllok*-ului. E atentă doar la relațiile dintre membrii Biroului Politic și dintre înalții funcționari, dintre copiii lor, care întemeiază împreună familii. Subliniază această trăsătură a ei în carte, unde se exprimă astfel: „Am aflat despre certurile lui Petrit Dume cu cei din armată...”**

Și totul pare atât de calm, de parcă ar povesti cum Petrit Dume i-a urat „Sănătate!” lui Beqir Belluku la un strănut. De fapt, toată lumea știa că generali ai armatei, ministrul Apărării, șeful Marelui Stat-Major, membri ai guvernului, ai Biroului

* Parlamentul Albaniei comuniste.

** Conflictul dintre Petrit Dume, șeful Marelui Stat-Major, și Beqir Balluku, ministrul Armatei, al cărui motiv real nu este cunoscut nici astăzi, a dus la destituirea celui din urmă. Dume avea să-l însoțească în 1975 în fața plutonului de execuție.

Politic și ai Comitetului Central, o mulțime de comandanți și comisari au fost împușcați, unul fiind chiar ucis cu un aruncător de flăcări. Nexhmije relatează netulburată cum, în acele circumstanțe, Hito Çako* a urcat să-l vadă pe Enver, la etajul doi al casei, fără permisiunea gardienilor și fără a respecta regulile de protocol. Ea pretinde că i-a fost simpatică aroganța lui Hito, dar uită că lucrurile s-au desfășurat altfel. Hito Çako a urcat la Enver fiindcă ea și alții îl țineau pe acesta închis ca într-o cușcă, semnând lista morților ca și cum ar fi semnat cereri de concediu. În urma acelor semnături, s-au pus în mișcare în miez de noapte sinistrele caravane de camioane ZIS, în peisajul dezolant, printre munți și văi, săpându-și gropile în locuri care să nu fie nicicând descoperite. Ironia sorții, ea i-a trimis pe Beqir și Petrit să fie împușcați și îngropați tocmai în acele locuri pentru care luptaseră, unde veniseră să se facă partizani... să devină antifasciști, să devină comuniști... Iar după 40 de ani, mormintele lor încă nu au fost descoperite. Nexhmije vorbește de parcă între cei doi avusese loc o ceartă fără importanță!! Iar a doua zi își vedea inocentă de treabă mama a trei copii, soția tovarășului Enver, care ardea „ca o candelă” pentru oameni și pentru Albania. Ieșea iarăși din *Bllok* și mergea la birou, în vreme ce plutoanele de execuție se odihneau în dormitoarele poliției, în așteptarea ordinelor pentru următoarea noapte.

Imaginea lui Enver Hoxha în Biroul Politic, în partid și printre oameni, în special la aniversarea a 25 de ani de la Eliberare, a fost gândită în spiritul aceluiași cult al personalității. Era numit fondatorul Albaniei și toată istoria dinaintea sa era dată uitării. Era comandantul forțelor armate. Era prim-secretarul partidului. El era totul. Iar când nebunia a atins domeniul fantasticului, cultul a fost acoperit sub numele partidului. Dar, în această ascensiune a cultului lui Hoxha, etapele erau oarecum

* Hito Çako, general, șeful Direcției politice a armatei, a fost împușcat la 5 decembrie 1975, împreună cu Petrit Dume și Beqir Balluku, după ce fuseseră declarați „dușmani ai poporului”.

diferite. Și soția lui era în ascensiune: devenise atât directoarea Institutului de Studii Marxist-Leniniste, cât și șefa tuturor direcțiilor Comitetului Central. Era foarte activă și juca un rol dominant pe scena politică. Nu trebuie să uităm că s-a evitat să se facă publică spectaculoasa activitate oficială a lui Nexhmije tocmai pentru ca nu cumva să pâlească faima lui Enver, iar apoi pentru ca misiunea lui Nexhmije să poată fi mai bine dusă la îndeplinire. Până în 1972, când Enver începea să aibă primele semne de boală, ea și-a menținut neschimbat gradul de vizibilitate. După seria de infarcte suferite de Enver din 1972 până în 1974, pe scena politică vizibilă și mai puțin vizibilă din Albania, Nexhmije începe să joace un nou rol.

XII

Nexhmije intră în scenă după ce câștigă întru totul încrederea soțului ei, ceea ce a constituit un eveniment excepțional. Era pe deplin la curent, până în cele mai mici detalii, cu evenimentele politice și cu disensiunile interne, precum și cu legăturile cu mediul exterior, indiferent dacă erau oficiale sau camuflate. În această perioadă însă, crimele se comit mult mai fațis în comparație cu perioada care va urma.

Înainte de primul infarct, din 1972, Enver Hoxha nu a reușit să priceapă că nu deținea în totalitate puterea. În acea vreme Nexhmije avea și ea partea ei în toată această afacere. La începutul bolii, puterea lui Hoxha atinsese punctul culminant. Fusese încoronat ca un mit comunist. Tot trecutul său întunecat fusese îngropat și toate bătăliile din interiorul partidului îi impuseseră imaginea de personalitate de temut, extraordinar de puternică, fără nici o îndoială. În 1970–1971 statul albanez comunist era extrem de solid construit, pe anumite norme precise. Economia nu dădea semne proaste și exista o psihoză înșelătoare cum că Republica Albania era un stat puternic din punct de vedere militar, precum și mitul că securitatea statului cunoștea acum o creștere constantă. Așa-zisul inamic fusese aruncat în închisori și în lagăre și nu numai că era supravegheat de Sigurimi, poliție, colaboratorii Securității, grupuri legale voluntare ale acesteia, de consiliile populare și de celulele partidului, dar se instalase și o anumită oboseală, iar elementele anticomuniste, care se opuneau guvernării și partidului, începeau să slăbească. Se poate spune astfel că violența dictaturii a învins acest obstacol prin

recrutări barbare bazate pe formule de constrângere, amenințări, favoruri etc. etc. Un aspect mult mai grav și în avantajul dictaturii îl constituia diaspora, deja pierdută în lume, divizată prin acțiunile Securității, redusă la ceva aproape inexistent, în rolul său de rezervă a luptei anticomuniste. La acel moment Enver Hoxha doboră recordul de victorii asupra foștilor lideri inamici care fugiseră și se despărțiseră de țara condusă de el. Într-adevăr, până și în cadrul diasporei el a pus la punct un plan de cooperare între Sigurimi și persoanele care fugiseră și fuseseră declarate dușmani ai statului și ai partidului. Ani de zile, în diasporă, Sigurimi a primit sprijinul extraordinar al unor puternice servicii secrete străine care îl serveau foarte prietenește pe Hoxha. De exemplu, serviciile secrete iugoslave, ruse și, uneori, cele grecești care i-au fost de mare ajutor lui Hoxha acționau într-o taină absolută; până și serviciile franceze au participat la așa ceva. În Albania, așa cum era situația, de când Enver îngropase sabia liberalismului lui Hrușciiov, nu mai exista nici un pericol, intern sau străin. Enver avea foarte multă imaginație și, cum era deja în afara Tratatului de la Varșovia, găsea modalități de a se bucura de această stabilitate; în același timp, Josip Broz Tito deschidea toate ușile către Vest. La un moment dat a vorbit în public despre avantajul învățării limbii engleze, îndemnându-i pe intelectuali și pe emisarii partidului la un spirit mai liberal; a creat un sistem de comparare a valorilor, împrumutat într-un fel de la stânga occidentală progresistă, sistem care a fost admis și putea fi de ajutor pentru educarea comunistă a maselor. În aceste salturi și manevre, cu intuiția lor, artiștii, scriitorii, poeții și muzicienii au reușit să găsească tot felul de porțițe pentru a fi mai rodnici, în special în pictură, muzică și arta dramatică.

În acea perioadă Hoxha aștepta probabil un semn din partea Occidentului sau să zicem că dorea să-i trimită acestuia un semnal. Totuși, ca fenomen nenatural, care nu făcea parte dintr-o

politică socială sau de stat firească, acest climat de liberalizare care i-a copleșit pe tineri, în special, a creat o stare de agitație în nucleul statului, în falanga ce instaurase regimul prin vărsare de sânge, prin oprimare și cruzime. Pentru că, într-o dictatură, ovațiile sunt produsul violenței prin înșelăciune, demagogie sau constrângere. Într-o asemenea situație două traiectorii se ciocnesc: cea impusă de adevărata natură a dictaturii și necesitatea acesteia de a inspira ceva aer proaspăt. Hoxha, care a sprijinit acea ușoară adiere de liberalizare, preia acum rolul de arbitru adevărat și se vede pus în fața unei table de șah, care începe cu evenimentele de la Tirana și se termină cu relatările sale privind situația internațională.

În conformitate cu contraatacurile ei ulterioare, dar și cu acțiunile din acele timpuri, Nexhmije Hoxha era de partea fracțiunii profund și ferm conservatoare. Dar a știut cum să stea deoparte și să-și păstreze sângele rece, fiind de părere că această orientare nu are nici un viitor. În această adiere de liberalism inițiată de Hoxha, o altă variantă ar fi putut fi și mai tragică. Ar fi putut fi o capcană, o repetare a „masacrului de la Manastir”^{*}. Cu toate acestea, inamicii cultului său, ai partidului său, au fost invitați să iasă la rampă.

Infarctul suferit de Enver a fost un factor important, care a permis apariția acelei adieri de liberalizare. Pentru câteva zile avea să uite cu totul de climatul de liberalizare, mai ales că, cu doi ani și jumătate mai înainte de a fi lovit de infarct, el dispusese cel mai monstruos atac din istoria dictaturii: interzicerea și distrugerea locurilor de cult religios. Hoxha l-a scos prin foc și sabie pe Dumnezeu din mințile și sufletele oamenilor, cu o cruzime cumplită și luând în derâdere numele lui. Astfel, el l-a

^{*} Masacrul de la Manastir, eveniment deosebit de tragic în istoria albanezilor. În 1830 Mehmet Rashid Posha i-a invitat pe fruntașii civili și militari ai albanezilor la o consfătuire pentru reglementarea unor probleme apărute în administrație. Toți albanezii, în număr de peste 500, au fost masacrați.

depășit până și pe Joseph Fouche, care trăsesse cu tunul în preoți, cu mult timp înainte. Acest act fără precedent a dus la adâncirea și extinderea mizeriei umane și a imprimat o formulă socială dintre cele mai agresive și feroce. Să nu uităm că acest atac furios împotriva lui Dumnezeu și a credinței s-a concentrat, cu toată forța lui ucigașă de vulcan, asupra clericilor catolici. Trebuie să spunem acest lucru, pentru că, deși celelalte două religii, musulmană și ortodoxă, aveau un număr mult mai mare de credincioși, a reieșit că Hoxha i-a lovit până la ultimul om pe clericii și preoții catolicismului albanez. Această ostilitate a lui avea două surse esențiale: fundamentalismul comunist ateist, pe de o parte, și spiritul de teroare al organizațiilor pe care le-a sprijinit financiar – în speță, fanatismul politic arab. Dar, mai mult decât acestea două, Hoxha a fost mobilizat de o fobie asociată cu opinia-i proprie despre Vatican, privit ca o emblemă a Occidentului. Personalitățile Bisericii Catolice albaneze reprezentau, în același timp, cât se poate de clar, tendința cea mai tradițională și, totodată, actuală – ca Albania să se integreze lumii și spiritualității occidentale. Aceste surse de inspirație promovau întoarcerea națiunii la originile sale premedievale, deoarece viitorul țării își avea fața întoarsă spre Vest – deși, în fapt totul pornise de la soarele oriental. Un alt motiv al urii lui Hoxha față de catolicism era legat de faptul că acesta hrănea spiritual sentimentele patriotice ale albanezilor, îndemnându-i să opună rezistență slavilor. Colaborarea dintre comuniștii sârbi și cei albanezi a marcat unul dintre aspectele cele mai sângeroase ale activității lui Hoxha, lupta împotriva preoților catolici și nimicirea lor reprezentau din nefericire, geografic vorbind, primul regiment de apărare al națiunii. Odată cu eliminarea lui Tuk Jakova, ca și a oamenilor din Çameria, nici un alt politician dintre liderii statului comunist nu-și mai băga nasul în acțiuni care erau împotriva slavilor. În întreaga istorie a creștinătății, care include toate reprezentările și motivele vieții umane – căință, înviere, cruciade, milă, iertare, până la preceptul de a-ți iubi

dușmanul —, istoria catolicismului albanez sub ghilotina enveristă reprezintă un tablou dramatic care, pe o scară mai largă, atinge în cruzime tragedia adusă de Imperiul Otoman asupra creștinătății albaneze timp de cinci secole. Oameni străluciți ai Bisericii Catolice albaneze, intelectuali, savanți, filozofi, etnologi, traducători, teologi, au fost împușcați de plutoanele de execuție în Zall i Kirit sau au fost aruncați în închisorile din Spaç și Burrel; așa s-a întâmplat cu părintele Pjeter Meshkalla, Dom Mikel Koliqi, Dom Ernest Çoba, Dom Alfons Traicki, Dom Zef Shestani, profesorul franciscan Gjon Shllaku, diacoul Mark Çuni, părintele Gjon Fausti. Mark Çuni avea un talent excepțional ca orator. A fost escortat prin întregul oraș Shkoder cu mâinile încătușate, în drum spre tribunalul instalat în sala cinematografului Rozafat. Tânărul Çuni a impresionat tot orașul Shkoder prin modul în care și-a apărat credința în Biserica Catolică. A fost condamnat la moarte și orașul l-a plâns când a fost împușcat la Rmaj, Zall i Kirit. Era în vârstă de numai 23 de ani.

În vreme ce nimiceau aceste valori naționale ale Albaniei, mulți ucigași cântau lângă cadavre: *Sofo s-a dus de bunăvoie la luptă, Sofo floarea, Sofo cea tânără...*; apele din Kiri și câinii vagabonzi au avut grijă de trupurile care, de multe ori, erau imposibil de identificat. Părintele Pjeter Meshkalla a devenit simbol al martiriului, dar fiecare dintre aceștia a rămas un simbol al curajului, invincibilității și, peste tot în închisori, în celule, camarazii lor și-au găsit o consolare. Ei au fost cei care au ascultat ultimele confesiuni ale compatrioților, chiar dacă aparțineau altei religii, întrucât pentru ei erau înainte de toate albanezi.

Nu a apărut nici o reacție în forță, nici de atac, nici de apărare, din partea Occidentului sau a Vaticanului împotriva comuniștilor albanezi, dar tot ce s-a întâmplat a rămas un reper periculos pentru viitorul comunismului în Albania.

Acum, când moartea însăși bătea la ușa lui Hoxha, era silit să se trezească și să privească în jur, așa cum se întâmplă cu

majoritatea oamenilor asemenea lui; dar se ridica nu cu un sentiment de căință, ci cu jurământ să-și ducă mai departe lupta, care avea acum un nou element: platforma și schema de transfer al puterii. Cine ar putea să o preia? În acel moment, legal vorbind, persoanele apte să-i fie succesori erau: Mehmet Shehu, Hysni Kapo, Haki Toska, Kadri Hazbiu și Beqir Balluku. Enver avea cea mai mare încredere în Haki Toska, și nu numai pentru că era și el din Gjirokastra sau fiindcă avea informații confidentiale despre resursele financiare lui Hoxha, ci mai ales din cauza actelor teroriste pe care Haki le îndeplinise în contul lui Hoxha, împreună cu acesta, în cadrul forțelor partizane sau în afara lor. Numai în virtutea unor asemenea fapte putea Enver să-și pună încrederea în cineva. Toska, totuși, nu era pe placul întregii familii Hoxha, pentru că nu avea abilități de conducere. Ceea ce a dus la alte opțiuni. Și Kadri se bucura de oarece credit, chiar puternic, dar numele său a fost șters de pe listă din cauza activității sale și a responsabilității legate de execuții și de afacerile juridice ale Securității statului.

La fel s-a întâmplat și cu Beqir, care, cu toată șiretenia-i caracteristică, era perceput ca un om fără calități remarcabile, care nu rareori vizita închisorile de unde venise. Mai rămâneau practic Hysni Kapo și Mehmet Shehu. Pe lângă aceștia, Ramiz Alia, secretarul partidului pe probleme ideologice, era văzut ca o figură hibridă – un entuziast, care totuși menținea anumite legături cu toți cei ce se dădeau drept oameni orientați spre Occident.

Ultimul infarct a sporit presiunea asupra familiei Hoxha. Apariția în primul eșalon a lui Ramiz Alia, secretarul ideologic, putea duce la concluzia că fusese trecut pe listă, pe lista cea importantă. Dar, mai mult decât aceasta, altceva prezenta o importanță pentru Ramiz Alia.

După ruptura cu rușii, Enver Hoxha l-a descoperit pe Mao Zedong. Filozofia acestuia, cultul personalității i-au plăcut foarte mult lui Enver. Se îndrăgostise, dacă putem spune așa, de acel

model și începuse să-l imite în multe aspecte. Problema era că nu putea să-l imite cu privire la Jiang Qing*.

„Albaneza Jiang Qing“, Nexhmije Hoxha, era foarte diferită de modelul asiatic de soție a dictatorului. Era diferită prin modul și mijloacele ei de acțiune, prin poziția ei, având însă și trăsături apropiate de acel model.

Între cele două infarcte ale lui Hoxha, Nexhmije, continuă drumul și câștigă mai multă putere decât oricând. Abordând un comportament foarte prudent, a menținut o prietenie aparent foarte sinceră cu Hysni Kapo și soția lui. De-a lungul întregii vieți, și-a menținut, dar și-a ascuns adevăratele păreri, precum și ura față de Fiqireti, frica față de Mehmet Shehu, soțul lui Fiqireti, și antipatia față de el ca prim-ministru. Acestea erau armele ei secrete. În același timp cei doi bărbați, Hysni și Mehmet, nu ar fi fost capabili să facă investigații pentru a obține informații asupra adevăratei poziții a lui Nexhmije. La primul infarct al lui Enver, în cazul în care acesta ar fi murit, Ramiz Alia ar fi fost în cel mai bun caz ambasador la Ulan Bator. Așa credea și Mehmet. Prin urmare, Mehmet cel mai mult, dar și Hysni nu ar fi vrut să aibă un om ca Ramiz prin preajmă. Fiind înșelați de servilismul acestuia și având o excesivă încredere în sine, ei l-au disprețuit pe Ramiz. Doar că și Ramiz avea o istorie pe care numai Enver Hoxha o știa. Ar putea fi vorba despre activitatea sa în Berat, cu frații Tutulani, sau despre faptul că a fost legătura directă a lui Enver Hoxha în timpul războiului, ar putea fi vorba despre multe alte elemente legate de poziția lui în colaborarea sârbo-albaneză, care au jucat un rol esențial în definirea cursului luat de conducerea politică comunistă albaneză.

În același timp, toți copiii de vârstă adolescenței din toate clanurile și grupurile puterii aveau convingerea că Albania devenise deja un regat. Iar toate aceste legături, la curtea regelui, au provocat adevărate furtuni istorice, chiar dacă erau camuflerate prin justificări politice, sociale sau chiar diplomatice. În viața

* Soția lui Mao Zedong.

Blllok-ului apăruse un alt element: alianțele prin mariaj pentru întărirea unui anumit clan, ca posibilitate de a lovi un anume clan rival sau ca posibilitate de a câștiga încrederea dictatorului. În ceea ce privește alianțele pe bază de căsătorie, Nexhmije era vigilentă, atât prin firea ei, cât și prin capacitatea de a le conferi acestor relații adevărata lor pondere. În cercurile închise ale dictaturii, fierbea invidia nu numai în legătură cu copiii fiecăruia în parte, cu bunurile existente, ci și cu cine știe ce haine mai frumoase purtate fără „permisiunea” partidului, invidii care creau disensiuni și ostilități, implicând până la urmă compartimentele guvernului în certuri fără sfârșit. Nu trebuie să ne mai surprindă acum faptul că din asemenea situații apăreau conflicte ideologice și politice.

Pe de altă parte, în acest context apar adevărate rețele de nepotism, în special în cadrul Ministerului de Interne, al Securității statului, al Ministerului Afacerilor Externe și cam la toate nivelurile de conducere din partid. Nepotismul este un fenomen tipic datorat nevoii de siguranță, siguranță care nu apare pe baza convingerilor sau valorilor caracteristice ale relațiilor simple, obișnuite. Desigur, diferite rețele invizibile de informații, mai ales cele din Răsărit, își derulau activitățile și prin tradiție, și prin natura lor, mai ales în contextul Războiului Rece, și erau aprovizionate cu noi contingente recrutate. Nexhmije a continuat să țină sub observație acest tablou și, împreună cu soțul ei, a păstrat controlul asupra lucrurilor; cum cantitatea de informații dobândite de Nexhmije și intensitatea activităților sporeau, având două direcții diferite – de a câștiga încrederea lui Hoxha și de a se proteja de paranoia acestuia –, Nexhmije a provocat o fervoare exagerată care a răspândit teamă și incertitudine printre toți cei din jur.

Nu se știe când a hotărât Hoxha să-și arunce securea ucigașă spre capetele lui Todi Lubonja și Fadil Paçrami*. Un lucru e

* Atacul împotriva acestor membri ai Comitetului Central, adepți ai unei linii moderate, a fost explicat prin necesitatea combaterii influenței burgheze în cultură și artă – un fel de revoluție culturală.

sigur, totuși: că a provocat o bucurie rar întâlnită în clanurile întunecate ale regimului, cele care voiau ca Albania să fie închisă ca într-o scoică. În această situație, Ramiz Alia a solicitat o întâlnire cu Enver Hoxha, dar nu a reușit să explice subiectul întrevederii, așa că a cerut „o vacanță“ de câteva zile la Vlora motivând „o cădere nervoasă“. Nu există nici un document unde să se ateste că acele momente erau parte dintr-un scenariu în care însuși Ramiz Alia să-și prindă în capcană prietenii și rivalii. Dar un lucru este clar pentru toată lumea: că lui Ramiz nu-i păsa prea tare să-i trimită la ghilotina lui Hoxha pe toți aceia pe care îi felicitase sau îi respectase pentru lucrările lor artistice*.

Tocmai atunci Nexhmije și soțul ei încep operațiunea de salvare a lui Ramiz Alia și, în același timp, de identificare a principalului pericol pentru promovarea acestuia. Dacă Ramiz – ca „șef al grupului antipartid“ în materie de ideologie, artă și cultură – ar fi ajuns sub ghilotina lui Hoxha, Nexhmije ar fi rămas singură în fața lui Mehmet și Hysni. Această situație ar fi complicat influența și rolul ei în „guvernarea secretă“. De aceea prefera o candidatură cooperantă, precum a lui Ramiz, de vreme ce el, ca și Nexhmije, membri ai grupului Hoxha erau atât în cadrul Biroului Politic, cât și în cercurile înalte ale puterii.

Nu putem reconstitui cum se cuvine această realitate politică dacă nu subliniem în primul rând că Enver Hoxha obișnuia să instituie sisteme paralele de urmărire, adunând și analizând informațiile. De multe ori, informațiile l-au pus la adăpost, putându-și păstra astfel puterea. Existența unei „a doua poliții secrete“ este un fapt care va fi dovedit cu timpul. Poliția secretă, care în China s-ar fi numit „serviciu“, iar în Rusia ar fi funcționat probabil ca o instituție deghizată, se prea poate să fi fost creată de Hoxha ca o combinație între un serviciu secret și un cod de recrutare pe baza fidelității față de Hoxha personal. Unii

* De-a lungul carierei sale politice, vreme de trei ani (1955–1958), Ramiz Alia a fost ministrul Educației și Culturii în guvernul albanez.

cred că acest tip de mecanism a fost pentru mult timp o simplă celulă, care a fost transformată mai târziu într-o falangă condusă de Haki Toska. Să luăm în considerare anunțul făcut de RAI* în ziua în care Ramiz Alia a fost numit în locul lui Hoxha – știrea fiind anunțată într-un singur jurnal de știri: „La Tirana în funcția de prim-secretar a fost ales Ramiz Alia [...], fostul șef al poliției secrete a lui Hoxha.“ Acest organism includea și Biroul Politic. Ceea ce nu însemna însă că oricare membru al Biroului Politic făcea și el parte din organism. Un lucru e cert: oameni ca Shefqet Peçi și Myslim Peza făceau parte din Birou și furnizau informații foarte importante menite să-l apere pe Enver de orice pericol. Un ordin al lui Shefqet Peçi, de exemplu, ar fi putut fi decisiv pentru promovarea impetuoasă a lui Simon Stefani. Oricum, sistemul de supraveghere și informare pentru evitarea oricărui pericol la adresa vieții lui Hoxha atinsese punctul de fierbere, iar în acest punct Hoxha, în paranoia lui, era preocupat să traseze planuri precise pentru noi lovituri.

Puterea lui Nexhmije Hoxha, în comparație cu cea a „soțului“, a atins atunci o asemenea amploare, încât s-a văzut îndreptățită să se considere a fi „Enver“ însuși și să se comporte în consecință. Astfel, ținea prelegeri precum făcea el și lua hotărâri ca și cum ar fi fost în locul lui. Nu era un simplu act de imitare, ci aproape o simbioză organică: două corpuri se contopesc într-o singură persoană pentru că fiecare are nevoie de celălalt. Nexhmije a reușit să-l salveze pe Ramiz și a îndepărtat pericolul ce-l păștea pe acesta prin inițierea unei cooperări și a unei relații în care, până la urmă, Ramiz pășea alături de cei doi conducători, este adevărat însă că în spatele lor. Dacă Nexhmije Hoxha și Ramiz Alia ar fi fost priviți separat unul de celălalt, problema s-ar fi simplificat, iar o observare mai atentă a fiecăruia ar fi fost un exercițiu lipsit de efort. În același timp, dacă ar fi să-i examinăm uniți într-un duo, problema capătă alte dimensiuni,

* Radio-Televiziunea Italiană.

iar rolul lor este cu totul diferit de cele cu care suntem obișnuiți. Cuplul acesta constituie un exemplu fără precedent în istoria altor țări de dictatură comunistă, în care nu mai fusese acceptat un asemenea fenomen în viața politică. Ceea ce i-a ținut în secret și cu fanatism împreună, în cadrul unei platforme comune, a fost cooperarea, unificarea lor într-o singură instituție care urma să mențină cu orice preț moștenirea conducătorului. Ei constituie mărturia care contrazice orice analize, orice presupuneri cu privire la regimul enverist, în special până în anul 1991. Dar, totodată, și-au pus amprenta foarte puternic pe evoluția sistemului multipartit de după aceea.

XIII

Istoria dictaturii e plină de tragedii, sute și mii de oameni uciși sau mutilați; istoria dictaturii înseamnă sărăcie și ostracizare socială extremă, o luptă patologic distructivă și vicioasă împotriva societății, împotriva creării de valori ale civilizației. Istoria dictaturii este istoria asasinării ființei umane și a exterminării albanezilor. Nici Enver Hoxha, nici Ramiz Alia sau Nexhmije Hoxha n-au justificat vreodată crimele lor împotriva albanezilor – și nu vorbim aici despre lichidarea Çameriei, despre problema regiunii Kosovo sau despre otrăvirea diasporei. Este singurul regim din istoria omenirii care nu poate da nici măcar un singur exemplu de real oponent, al propriei națiuni sau măcar al partidului plin de faimă și rușine, care să fi fost trimis în judecată sau lichidat. Acest regim e responsabil pentru crime, pentru îmbătrânirea și decăderea națiunii albaneze, slăbirea și dezintegrarea ei, pentru sărăcirea și reducerea resurselor de trai ale albanezilor. E răspunzător pentru atâtea suflete albaneze frânte, și totuși nimeni nu a plătit până acum pentru aceste nelegiuiri.

Există mai multe motive pentru care nu numai sistemul albanez pluripartit, ci și cele instaurate în alte țări foste comuniste au eșuat în efortul de a realiza o radiografie clară a dictaturii și o judecată asupra celor întâmplăte. În anii 1992–1993, în timp ce țările din Est ieșeau de sub imperiul răului și deveneau pluripartite, în urma victoriei Statelor Unite ale Americii asupra URSS și a capitalismului occidental asupra „socialis-

mului real“, s-au iscat tot felul de teorii ciudate, emise de cei ce câștigaseră Războiul Rece. Comuniștii și comunismul erau priviți ca „reformabili“, așa că au reușit să ajungă din nou la putere în unele țări cu chip schimbat. În acest decor, a apărut un fenomen „dramatic“ în care martorii – inclusiv Nexhmije și Ramiz –, în loc să aducă mărturii privind adevărul istoric, încearcă să provoace nostalgia dictaturii. În presa finanțată și inspirată de aripa stângă a vieții politice, istoria crimelor comuniste – în parte din necunoaștere, în parte din nepricepere profesională – subliniază frecvent eroismul ofițerilor de Securitate, chiar mai mult, se deformează adevărul și se spun minciuni, uneori infantile, alteori de-a dreptul diavolești. Sunt revoltătoare mizeriile din „scrierile“ lui Ramiz și din „memoriile“ lui Nexhmije. Ei mint în mod nerușinat în legătură cu crimele comunismului în care au fost protagoniști, adică responsabili direct și indirect, iar mărturiile lor nu au nici o valoare istorică.

În mod cert, Nexhmije și Ramiz nu pot fi separați de metodele și principiile, de faptele și logica ideologiei comuniste, care depindea de situația de la Moscova și Belgrad, ca, de altfel, și în alte părți, cum ar fi Grecia, Franța, Italia etc. Cuplul Hoxha – Alia a jucat un rol esențial. De aceea și crește neconținut mormanul lor de minciuni. O minciună așternută pe hârtie cere o nouă minciună, și încă una, pe principiul bulgărelui de zăpadă. În acest fel Ramiz Alia și Nexhmije Hoxha, ca și Enver Hoxha mai înainte, se văd astăzi în capcana pe care o pregătiseră pentru alții: au rămas prizonierii propriilor mizerii despre alții, despre ei înșiși, despre istorie.

Protagoniștii au în prezent o vârstă înaintată, iar investigarea și examinarea activității lor în mecanismul statului albanez constituie aspectul important, și nu este aici vorba atât despre destinul lor propriu, cât despre stabilirea adevărului. Iar adevărul este distorsionat de acești oameni care scot pe bandă scrieri memorialistice dezgustătoare și mincinoase. Să amintim doar

cazul uciderii lui Mehmet Shehu, pentru care ziarul 55* a efectuat, pentru prima dată, o investigație; ei nu numai că au inundat restul presei cu tezele lor, dar au ajuns la detalii patologice ridicole, până acolo încât, pentru a demonstra că Mehmet s-a sinucis, îl aduc în scenă pe Neritan Ceka, unul dintre colaboratorii lor din ultima perioadă, care, într-o emisiune de televiziune, a avut un singur argument în sprijinul celor spuse, și anume că el era în viață în momentul în care Mehmet Shehu s-a sinucis!

Arhivele albaneze nu sunt disponibile pentru cei interesați să investigheze și să descifreze acea perioadă; arhivele sunt la dispoziția criminalilor din acele vremuri. Pe de altă parte, n-ar trebui să așteptăm nimic deosebit de la aceste arhive, de vreme ce caracterul diabolic al guvernării Hoxha a lăsat în ele doar imaginea propagandistică a conducerii dictatoriale. Prezintă valoare, în sensul descoperirii adevărului, ordinele emise în interior sau venite din străinătate, dar acestea nu apar nicăieri, sau poate că Belgradul, Moscova ori vreun alt stat va scoate la iveală într-o bună zi documente cu o valoare mai mare decât cele din arhivele albaneze. Ar trebui, prin urmare, să pătrundem altcumva în catacombele puterii și crimelor comuniste. În acest efort de a găsi adevărul, am ales să studiez parcursul lui Nexhmije Hoxha și relațiile ei cu contextul politic din acea perioadă.

* Fahri Balliu este fondator și director al publicației.

După cel de-al șaselea congres al Partidului Muncii din Albania din perioada 1–7 noiembrie 1971, lupta de clasă a devenit și mai dură, iar în rândurile membrilor se făceau epurări. Primele lovituri au fost îndreptate împotriva așa-numitului „grup inamic” în domeniul culturii, adică împotriva lui Fadil Paçrami și a lui Todi Lubonja. Condamnarea lor a devenit oficială la cea de a patra plenară a Comitetului Central al Partidului Muncii din Albania, care s-a ținut între 26 și 28 iunie 1973. Grupul a fost atacat așa cum au fost atacate și alte grupări ale membrilor Partidului Muncii din Albania, un partid cu o istorie tragică în ceea ce-i privește pe propriii lideri. Expulzările din partid în acea perioadă vin în urma infarctului suferit de Enver Hoxha în octombrie 1973, care a impus necesitatea găsirii unui succesor. Din acel moment confruntările vor fi și mai intense, și mai sângeroase, iar curând vor fi atacate armata și economia însăși.

La mijlocul anului 1974, la câteva luni după problemele cardiace ale lui Enver Hoxha, funcționarilor, care erau cu siguranță loiali regimului, le-a fost aplicată o lovitură. La a cincea plenară a Comitetului Central al Partidului din perioada 25–26 iulie 1974, a fost condamnată „activitatea antipartinică și antisocialistă” a membrului Biroului Politic, viceprim-ministru și ministru al Apărării Naționale, Beqir Balluku, demis din toate funcțiile de stat și de partid. La ședința Biroului Politic din 10 octombrie 1974, fără a verifica efectul, Enver Hoxha a tras concluziile privind cazul, iar în cuvântarea adresată cadrelor de conducere

din forțele armate a cerut „să înlăturăm cu o mătură de fier activitatea dușmănoasă a lui Beqir Balluku“. Atunci și-a trimis Nexhmije adjunctul, pe Ndreçi Plasari, ca să șteargă din registrele Brigăzii I* afirmația lui Enver Hoxha potrivit căreia această brigadă a fost „speranța poporului și teroarea dușmanului“.

În ceea ce privește armata, Nexhmije scrie că Enver a adus-o destul de repede sub controlul său, chiar dacă nu stătea prea bine cu sănătatea. Ea arată că în iunie 1974 Enver a fost informat cu privire la disensiunile dintre Beqir Balluku, Petrit Dume și Hito Çako. În prima fază, Enver l-a însărcinat pe Hysni Kapo să discute cu acest „trio“ despre „contradicțiile“ lor, cum le-a spus el. „Dar, imediat ce Enver a simțit că era vorba de ceva obscur în această contradicție, nu a mai avut deloc grijă de sănătatea sa și nici de pericolul pentru inima bolnavă.“ Ea mai spune că în 1974 au avut loc căsătoriile copiilor lor: Sokol (în martie), Ilir (în iunie) și Pranvera (de Anul Nou). În 16–17 decembrie 1974, a avut loc cea de a șasea plenară a Comitetului Central al Partidului Muncii din Albania, ocazie cu care au fost scoși din funcție și dați afară din partid Petrit Dume și Hito Çako; s-a hotărât de asemenea trimiterea lor în fața „justiției“. Acest caz s-a terminat prin executarea celor trei militari cu grade înalte din cadrul Ministerului Apărării Naționale, care au fost duși în groapa comună din localitatea Vranisht, de lângă Vlora.

După reglementarea situației din armată, eforturile s-au îndreptat spre domeniul economiei, atenția fiind concentrată asupra președintelui Comisiei de planificare, Abdyl Kellezi, asupra ministrului Industriei și Minelor, Koço Theodhosi, și a ministrului Comerțului, Kiço Ngjela. Principalele acuzații aduse acestui „grup“ priveau inclusiv „încălcarea principiului de conducere centralizată a economiei“ în relația dintre aprovizionare și distribuție, „neglijarea controlului de stat“, „dezvoltarea birocrăției“ etc. „Grupul“ a fost acuzat de „sabotarea“ economiei

* Al cărei comandant fusese Bekir Balluku.

socialiste și de provocarea de „mari daune“. Pentru a acționa în continuare, în perioada 26–29 mai 1975 s-a ținut plenara următoare, a șaptea. Ca și plenarele anterioare, aceasta i-a demis și i-a expulzat din partid pe Abdyl Kellezi și pe Koço Theodhosi, iar la plenara desfășurată în octombrie 1975 a fost expulzat din partid și Kiço Ngjela.

La scurt timp după această lovitură a urmat al VII-lea Congres al Partidului Muncii din Albania, care a netezit calea pentru Constituția stalinistă din 28 decembrie 1976, unde se consfințeau interzicerea religiei, interzicerea preluării de împrumuturi externe etc. Erau vizibili pașii întreprinși pentru a-l pregăti pe succesorul lui Enver Hoxha după moartea acestuia, care era așteptată. În anii '70 au avut loc o serie de acțiuni de epurare masivă în rândurile Biroului Politic și în afara acestuia, acțiuni puse la cale de cei interesați, Ramiz Alia și Nexhmije Hoxha.

După ce „Sora China“ a întrerupt unilateral relațiile economice cu Albania, politica stabilită de duetul de la conducere a fost orientată către o cooperare cu Grecia, prin aceasta izolându-se de restul lumii. Ramiz Alia și Nexhmije Hoxha ar trebui să explice de ce au fost atât de șovăielnici și reținuți în stabilirea de relații apropiate cu Germania, în condițiile în care premierul bavarez din acea perioadă, Strauss, vizitase Albania de câteva ori. Atitudinea politicii precedente, orientată permanent conform intereselor slave, era dusă mai departe cu o fermitate mai mult decât ciudată. Iar acest lucru s-a întâmplat într-un moment în care Albania se afla în pragul unui adevărat dezastru, lipsită fiind de resursele vitale. Respingerea de către comuniștii albanezi a ajutorului oferit de Germania ar trebui, într-adevăr, să fie studiată în amănunțime de istorici și de oamenii politici, pentru că reprezintă un moment foarte important în istoria Albaniei. Cei de la conducere au dat dovadă de un comportament antinațional fără precedent. Acest caz a demonstrat că, deși crescuse nivelul de sărăcie, deși țara era izolată, iar drepturile omului nu erau respectate, conducerii comuniste din acea

vreme nu i-a păsat decât de scopurile sale. Pentru conducătorii țării, esențiale erau așa-numitele principii marxist-leniniste ale lor, care le asigurau supraviețuirea politică.

Revenind la anii '70, am putea spune că Nexhmije Hoxha a reușit să facă din Ramiz Alia un factor important al puterii imediat ce l-a scăpat de primejdie. Acest lucru demonstrează puterea pe care o avea Nexhmije. Enver Hoxha a considerat că succesorul lui ar trebui să provină din familie și adevăratul succesor ar fi fost soția sa, Nexhmije. Acest lucru a corespuns perfect filozofiei guvernării lui Hoxha și tuturor criteriilor sale de constituire a cultului personal. Îl speria exemplul din Uniunea Sovietică, unde succesorul lui Stalin l-a transformat pe acesta într-o figură respingătoare. Așadar, nu putea avea încredere în camarazii din cadrul Biroului Politic de teamă că nici unul dintre aceștia n-ar fi putut apăra și menține orientarea. Nu numai că dictatorul a văzut în Nexhmije succesorul său, dar se pare că avea în vedere succesiunea politică în cadrul familiei, prin unul dintre fiii lui. În toate țările comuniste caracterizate de un terorism extremist, cum erau Albania și Coreea de Nord, această lege a succesiunii era inerentă și în politică. Enver a lucrat mult pe această concepție, elaborând-o singur și apoi prelucrând-o cu ceilalți. De aceea, după infarctele care i-au pus viața în pericol, o parte însemnată a puterii i-a revenit lui Nexhmije. Avea să-și aleagă singură pozițiile și simbolurile sub care să-și facă apariția și modalitățile prin care impunerea ei în prima linie a puterii să pară un act „de la sine înțeles“.

De-a lungul anilor, în peisajul *Bllok*-ului de conducere aveau să-și facă apariția camioanele ZIS, vehicule negre, pline de polițiști, folosite pentru a evacua familiile oamenilor din *Bllok* și a le lăsa în regiuni izolate, în mine, mlaștini, în munți. Cu toții erau surprinși de schimbarea bruscă a destinului lor. A fost o epurare înverșunată care a satisfăcut orgoliul criminal al familiei dictatorului, o epurare realizată atât de minuțios, într-un mod nemaîntâlnit din zorii creștinismului. Ministrul Kiço Ngjela

a fost condamnat fără vreun motiv real, cei doi fii ai lui au fost și ei condamnați la închisoare. Iar unul dintre fiii lui Abdyl Kellezi avea să-și taie venele... Acestor fii ai „camarazilor“ le va dedica Sinistra Doamnă pagini întregi în memoriile sale, unde arată cum tovarășul „le-a acordat toată dragostea sa“, de fiecare dată când se întâlneau la petreceri! După aceasta vor urma fapte și mai cumplite.

Nexhmije era în plină ascensiune. Trebuie să recunoaștem: a demonstrat că poate să atingă reperele propuse în uzurparea puterii, urmând legi nescrise.

Numai după ce a avut loc logodna dintre Ilir Hoxha și nepoata lui Ramiz Alia, ar fi putut Mehmet Shehu, soția lui, Fiqireti, și alții după ei, precum Hysni, să ia în calcul mai serios rolul lui Ramiz. Dar lucrurile s-au întâmplat într-un ritm record, iar până atunci existaseră numai zvonuri despre relația dintre Ilir și familia lui Ramiz. Trebuie spus aici că următoarele cuvinte caracterizau toate căsătoriile din cadrul *Bllok*-ului: „Îi iubim pe unii și ne căsătorim cu alții.“ Cazul lui Sokol Hoxha este poate o excepție, ținând cont că familia lui plănuise o căsătorie în afara *Bllok*-ului; faptul că a iubit o fată din afara „curții regale“ a fost o povară dramatică asupra familiei lui. Fetei pe care o iubea îi lipsea o valoare de schimb politică și nu concurase la „bursa de valori a *Bllok*-ului“. Din contră, ea a creat de fapt o adevărată agitație în această bursă de valori, agitație care continuă și astăzi. Tabloul alianțelor prin căsătorii și al legăturilor în cadrul *Bllok*-ului era următorul: cu cât erau epurați și scoși în afara *Bllok*-ului mai mulți dintre vechii locuitori, cu atât deveneau mai puternici nou-veniții. Și grupul lui Kapo s-a străduit să lege într-un fel relații cu curtea lui Hoxha, dar toate încercările au eșuat. Multe legături păreau să fie haotice, întâmplătoare, reale și temporare în același timp; totuși, ele constituiau o rețea în fierbere, o sursă de inspirație. Acest tablou extrem de colorat era tot atât de cumplit și înspăimântător ca și scenariile criminale care duceau la arestări, de cele mai multe ori chiar în sala de ședință sau în fața ușii plenarei. Munca era în general organizată în așa fel încât cei criticați în plenară să fie cenzurați, condamnați,

arestați, iar sfârșitul era previzibil. Gărzile de corp îi ajutau să urce la tribuna plenarei, iar când venea momentul să fie scoși afară, îi luau pe sus pe târgi și-i aruncau în celule, unde probabil tocmai fusese un tovarăș de-ai lor. Poate că nou-venitul votase la ședința anterioară împotriva tovarășului său, îl atacase tocmai pe fostul lui prieten alături de care luptase. Cuvântul „tovarăș“ în cadrul comunismului, care emoționase cândva mii de oameni – sute și mii de artiști adepți ai comunismului, savanți, pictori, atâția care trecuseră de partea bolșevismului –, a fost una dintre cele mai persistente capcane din istoria omenirii, negând umanismul și contrapunându-i omului un dușman.

Așadar, în vreme ce Nexhmije grăbea logodna fiului ei cu nepoata lui Ramiz, crescută de fapt în casa lui Ramiz, tovarășii mirilor erau duși cu duba la închisoare cu mâinile și picioarele în lanțuri. Pentru o nuvelă găsită în manuscris, Fatos Lubonja a avut aceeași soartă precum tatăl său. La fel și fiul scriitorului Petro Marko. Peste tot în Albania, călăii și celulele închisorilor îi primeau cu lăcomie pe talentatul regizor Mihal Luarasi și pe arhitectul și pictorul Maks Velo, care împărtășea idei occidentale atât în arhitectură, cât și în pictură. Cazul condamnării lui Ali Oseku, scenograful celui de al XI-lea Festival de Muzică*, este și el șocant. Era un tânăr de rară inspirație și putere de muncă și avea un talent excepțional. Scenele pictate de el la Teatrul Poporului și la Teatrul de Balet și Operă, precum și toate celelalte picturi care purtau semnele unui stil de tendință modernistă îl anunțau ca un mare artist. Era un visător și un om care nu simțea niciodată de unde poate veni răul, nici chiar atunci când, ca primă măsură împotriva lui, a fost trimis la combinatul metalurgic al partidului ca lucrător manual; nu și-a dat seama ce i se întâmplă și ce vină avea. Iar când, într-o zi la amiază, un anchetator și oamenii poliției politice l-au prins și l-au acuzat

* Festivalul de Muzică, manifestare anuală, la care se încerca, pe lângă îndoctrinarea ideologică, să se ofere și o oarecare distracție poporului.

că este inamic al partidului și al poporului, judecându-l pentru înaltă trădare și așa mai departe, tânărul pictor tot nu era capabil să înțeleagă ce i se întâmplă. Devenise o țintă a persecutării din cauza talentului său. Era cu mult înaintea vremii sale, așa că a fost prins și aruncat cu o ură nemaivăzută în închisoarea din Spaç. Mai mult, l-au arestat și pe fratele lui. Talentatul Oseku avea să realizeze că e lovit de două valuri de ură: ura față de talentul lui și ura față de familia lui, kosovari neîmbânziți, care s-au ferit de fatala ideologie comunistă. Bestia ideologică marxist-leninistă a simțit acest lucru și i-a răpit tinerețea acolo, la Spaç.

Dar cel mai trist e că asemenea evenimente li se păreau celor din *Bllok* ca fiind teribil de normale: nu au mai existat în lume sau în istoria omenirii cercuri politice sau un mediu care să se-mene cu *Bllok*-ul lui Hoxha, unde crimele, execuțiile, arestările, tragediile să fie trecute atât de ușor cu vederea. În memoriile lui Nexhmije Hoxha, pare că, vreme de 50 de ani de dictatură, toate acestea au fost simple accidente minore! Istoria acestui regim abundă în crime.

Despre anumite persoane nu s-a mai auzit nimic, ca și cum ar fi fost șterse de pe fața pământului. Uciderea – sau sinuciderea – lui Omer Nishani a fost ștearsă din memoria oamenilor: în 1954, înainte de alegeri, într-un moment politic important, președintele Prezidiului Adunării Populare se sinucide. Și, ca și cum nu ar fi fost de ajuns, fratele lui este întemnițat, iar soția, de origine austriacă, trece printr-un adevărat calvar.

În plin teatru al absurdului, Tirana este una dintre cele mai sângeroase scene cu condamnări, victime, crime și execuții extrem de numeroase în raport cu numărul de locuitori. Ar fi trebuit să aibă loc tulburări sociale vulcanice ca să se justifice asemenea represalii. Pe de altă parte, cu cât se lovea mai tare în numele dictatorului și al partidului, cu atât dispăreau voința de a te opune, speranța și capacitatea de a rezista. Mii și mii

de oameni, în închisori și lagăre, credeau deja că dictatura nu va cădea niciodată de la sine sau că ei nu vor prinde ziua aceea.

Din momentul în care Ramiz Alia și-a consolidat poziția prin alianța de căsătorie cu Hoxha, putem spune că Nexhmije a fost absorbită de activități intense, comparabile cu cele ale lui Enver din 1945, când ordona epurări în dreapta și în stânga. Enver și Nexhmije au băgat frica în rândul albanezilor, au intensificat-o, „modernizat-o“, au făcut-o palpabilă, i-au dat formă prin cuvinte, au îmbibat totul cu o frică aproape de nevindecat. Frica este adeseori mult mai puternică decât orice gest de curaj; ea subjugă nu doar persoane, ci clase sociale întregi. Frica e o boală, cea mai primejdioasă motivație pentru mintea și voința umană.

Nexhmije a moștenit teama pe care o aveau oamenii față de dictatură și față de „soțul“ ei. Dar, în același timp, prin propriile-i acțiuni va da naștere unui al doilea val de frică. Fiind inspirat de o femeie, acest al doilea tip a fost mult mai complex, mai veninos, mai atroce și perfid. În ochii multora din *Bllok*, din Comitetul Central al Partidului, Nexhmije se transformase deja din gardian al „soțului ei“ și custode al sănătății lui, în custode al activităților și misiunilor lui Enver. Era succesoarea lui și a primit acest statut fără inventar, cu toptanul – sau la pachet, cum ar spune unii. Obişnuia să-și aleagă singură asociații, numai că distanțele dintre tovarășii din partid și Enver trebuiau să fie aceleași și față de ea; într-un cuvânt, trebuiau să poarte pecetea ei, să aibă aprobarea ei. Nimeni nu putea atinge sau depăși acea distanță. Puteai fi așezat la aceeași masă cu Enver, în aceeași sală cu el, puteai fi oriunde voiai, dar erai la fel de departe de el ca oricare cetățean din Puka, Saranda sau Kukes. Distanța, numită deja „distanța Nexhmije Hoxha“, era lungă de sute de kilometri. Și nu puteai să ajungi la Enver. Această depărtare nu era numai fizică, ea căpăta cumva dimensiuni mitice: trebuia să ucizi balaurul mai întâi, să sari peste un

râu de smoală încinsă, să scapi de săbiile și cuțitele demonilor, trebuia să treci încercări cum numai eroii din povești întâlnesc. Și nimeni nu putea să parcurgă acea distanță, asta dacă cineva și-ar fi asumat un asemenea risc. Este doar unul dintre motivele pentru care s-ar cere o investigație în legătură cu „performanțele“ dictaturii și ale dictatorului.

Publicul albanez a aflat deja despre conflictul dintre Nexhmije și soția lui Sokol Hoxha, Liliana. Unii au încercat să descrie această confruntare ca pe un conflict clasic dintre noră și soacră, dar în realitate lucrurile au stat cu totul altfel. Evident, publicul a rămas neinformați, iar astăzi depărtarea în timp e un dezavantaj în plus, sub cronicăniturile celor care-și dau osteneala să apere dictatura. Așa că nu avem nici o sursă cu adevărat serioasă cu privire la acest conflict.

Sokol nesocotise planul familiei de a încheia o alianță de căsătorie politică, iar casa dictatorului a fost acoperită de o umbră de răceală. De regulă, în asemenea situații, mamele se implică în problemă și, spre deosebire de tată, încearcă să aplaneze conflictul. Fiul este protejat ca să nu ajungă să-și vadă visul spulberat, iar tânăra mireasă trebuie să-și păstreze prestigiul de fată virtuoasă. În cazul respectiv s-a întâmplat tocmai contrariul. Mama băiatului se comportă extrem de distant. Iubita lui era de clasă medie, părinții erau membri ai Partidului Muncii din Albania. Dar era oare de ajuns? Fiul vine cu ea acasă la petrecerea de Anul Nou, dar nimeni nu o ia în seamă și nu se interesează de familia ei. Fata se simte jenată, normal, în vreme ce mama fiului se gândește că la anul fiul îi va aduce în casă altă fată. Nu se întâmplă însă așa. Fata aceasta, fiica unor oameni de rând, e strălucitoare, entuziastă, radiază candoare, emană iubire, ceea ce o uimește pe Nexhmije. Firesc, ar trebui să se bucure: copiii ei au crescut atent supravegheați, într-un anturaj fără cusur. De astă dată însă, Nexhmije simte că nu ea controlează

lucrurile și că nu ar fi capabilă să o controleze pe soția fiului ei. În aceste circumstanțe, într-o zi își cheamă băiatul care stricase toate planurile ei de asociere prin mariaj și, pentru prima dată, face o concesie. Desigur, ca să nu dea impresia că cedează, ci că ține lucrurile sub control, îi spune lui Sokol că o va primi pe Liliana după-amiază – în biroul ei, la Comitetul Central.

E ciudat să-ți chemi posibila noră la Comitetul Central, în birou, ca să-ți dai acordul pentru căsătorie. Dar era foarte important pentru Nexhmije să facă acest lucru, se simțea nesigură, situație inedită pentru ea. Oricum, într-o după-amiază ploioasă, fata îndrăgostită de fiul lui Enver Hoxha a fost nevoită să se prezinte în fața partidului și a lui Enver Hoxha, reprezentată de Nexhmije Hoxha; aceasta a primit-o cu același protocol cu care ar fi întâmpinat un comunist venit în audiență.

Nexhmije: „Deci, numele tău este Iliriana.“

„De fapt, mi se spune Liliana. Dar, ținând cont că tatăl meu și-ar fi dorit să fiu băiat, îi plăcea să-mi spună Iliriana.“

Nexhmije: „Așa deci!“

Apoi i-a dat o carte pe care a scris: „Pentru Iliriana.“

Așa s-a produs, fără martori, logodna din biroul Comitetului Central al Partidului, o scenă pe care, în întregul Est comunist, numai Nexhmije, soacra, ar fi putut s-o conceapă. Iar fiul, puțin neliniștit, aștepta să afle cum a decurs întâlnirea, care erau impresiile mamei sale, mâna de fier a familiei, dar, la urma urmei, mama lui. Apoi lucrurile au intrat pe făgașul normal, iar Nexhmije i-a spus fiului ei a doua zi: „Nu-i era frig la picioare, cu pantofii ăia ai ei?“

Această femeie, soția lui Enver Hoxha, se văzuse pe sine în tânăra fără avere, care era îndrăgostită de fiul ei și care se străduise să-și pună cea mai bună rochie; și asta-i tot: fără poezie, fără sentimentalisme, fără amintiri sau impresii. Iar întregul moment solemn a fost un simplu schimb de cuvinte.

Nexhmije a așteptat aproape șapte ani până să recunoască această căsătorie. Iar când a fost silită să o accepte, ca rezultat

al rezistenței fiului ei, a dat dovadă de consecvență și s-a prezentat și la nunta grăbită a lui Ilir, în ciuda tuturor zvonurilor.

Oricum, suntem în punctul în care Nexhmije controla total conducerea statului, fără nici o altă intervenție, opoziție sau principii. Tocmai se închidea un capitol mare din viața ei – în urma căruia atinsese statutul de succesor, prin sacrificarea de vieți omești, prin execuții pe baze atât ideologice, cât și economice și de organizare a armatei. A privit cu mult calm toate tragediile, moartea taților, suferința copiilor, procedurile de trimitere a oamenilor în lagăr; s-a simțit chiar bine și confortabil în fața acestor vărsări de sânge sau în alte scene cumplite, cum ar fi vânzarea pantofilor lui Mehmet Shehu la piață, sub tejghea, la un preț derizoriu, vânzarea hainelor, a costumelor și a rochiilor, până și a poșetei Marietei, soția lui Bashkim Shehu*, unde fusese uitată o batistă pe care se vedeau încă urmele rujului ei...

Nexhmije era în apogeul guvernării, conducând totul de una singură, dar întotdeauna cu o singură condiție: nimeni, sub nici un motiv, să nu ajungă la Enver și, mai ales, niciodată mai repede decât ea. Dacă îndrăzneai să ajungi la Enver înaintea ei, riscai să fii linșat. Dar, la urma urmei, ce urmărea ea? Conspira cumva împotriva soțului? Avea de gând să schimbe sau să transforme în vreun fel dictatura?

Nicidecum! Era cu totul în favoarea implementării aceleiași logici și politici duse de Enver, dar, spre deosebire de el, avea o variantă și un plan care nu erau nici pe departe demagogice, ci foarte bine direcționate – în scopul adâncirii fricii și a terorii în partid și în rândurile populației. Pe de altă parte, se simțea nesigură deoarece Hysni și Mehmet, personalități istorice cu mare autoritate, oameni recunoscuți ca mâini de fier în cadrul partidului, constituiau un grup cu care nu se înțelegea, „un lanț atârnat de gleznele ei”. Își alesese deja asociații, persoanele cu

* Bashkim Shehu, scriitor albanez, era fiul lui Mehmet Shehu, o lungă perioadă omul numărul doi în ierarhia politică din Albania, după Enver Hoxha.

care avea să împartă puterea; nu era vorba nici despre Enver, nici despre Hysni sau Mehmet. Cu Ramiz avea să constituie infrastructura umană de pus în acțiune. Împreună vor stabili criteriile și principiile după care își vor alege oamenii. Ei și numai ei urmau să controleze totul și să nu lase pe nimeni să ajungă la Enver Hoxha.

Se spune că Enver avea altă părere decât soția lui cu privire la Ramiz Alia. Ce i-a unit în acest punct trebuie să fi fost necesitatea legată de anumite sarcini pe care el, Ramiz, le-a avut de îndeplinit. Nexhmije era foarte angajată în afirmarea prestigiului lui Ramiz și, în același timp, era obsedată în a-și juca mai bine, împreună cu acesta, rolul preluării puterii. În starea în care era Enver acum, din punctul de vedere al puterii și al experienței n-ar fi fost o problemă pentru el să găsească un alt succesor sau să-l inventeze. Dar Nexhmije nu voia așa ceva. Modelul ei, planul de a pune mâna pe putere îl includeau pe Ramiz. De aceea, câțiva ani mai târziu, după moartea lui Enver, spunea: „Enver a lăsat Partidul curat.“ De fapt, făcea referire la epurările pe care ea însăși le realizase.

În acea vreme, cu insistență și tact, Nexhmije i-a inoculat lui Enver ideea, care îl măgulea și pe care o alimenta el însuși, că ar trebui să scrie nu numai memorii și jurnale, ci și lucrări de popularizare în rândul altor țări a principiilor personale legate de mișcarea marxist-leninistă. Evident, Institutul de Studii Marxist-leniniste, condus de Nexhmije, tocmai această principală sarcină a avut-o, iar ea a reușit să-și determine soțul să-și asume un fel de narcisism. A rezultat o activitate grafomană fără precedent, foarte impresionantă, fiind publicate neconținut lucrări pe care „le necesita proletariatul din întreaga lume“. Totul venea în sprijinul lui Nexhmije, care l-a închis astfel pe Enver într-un turn de fildeș; în felul acesta ea putea să guste puterea cu mult mai multă libertate, fără opreliști, controlând pe toată lumea, inclusiv pe Enver. Dar toate acestea au creat un alt profil criminal al lui Hoxha, care probabil nu-și dădea seama cât costă

tipărirea și difuzarea în străinătate a operelor sale. Lucrările lui erau publicate în ediții de până la 100 de mii de exemplare, în cele mai bune condiții tipografice. La început au fost traduse în franceză, engleză, germană, spaniolă. E ușor de imaginat ce resurse umane și tehnici excepționale presupunea un asemenea efort, iar misterul care înconjura tot acest efort „editorial” îți tăia răsufllarea. Dacă ne-am apuca să calculăm toate cheltuielile în acest sens, ne-am da cu siguranță seama ce povară cumplită au reprezentat pentru familiile albaneze și ce scump ar fi fost să-și cumpere operele lui Enver. Problema era că, dacă nu aveai lucrările lui pe rafturile bibliotecii, trezeai suspiciuni și deveneai subiect de intrigă. În același timp, se cărau cu camionul volumele pe la ambasade; la un moment dat ambasadorul din Burkina Faso, Kujtim Myzyri, a ajuns pe punctul să fie destituit pentru că nu reușise să împartă lucrările lui Enver poporului prieten din acea țară condusă de criminalul Thomas Sankara. Bătrânul diplomat a protestat, spunând că oamenii de acolo vorbeau swahili și că trei sferturi din populație trăiau practic sub cerul liber. Sunt episoade dintre cele mai ridicole și tragice în această grotescă exagerare. Până una alta, lucrările lui Enver băteau apa în piuă, iar despre *Imperialism și revoluție* marxist-leniniști englezi spuneau că e plină de tâmpenii. Nexhmije a început această șaradă, cu inestimabila latură scriitoricească a lui Hoxha, unul dintre cele mai glorioase elemente ale personalității sale; iar diplomații ambasadelor sfârșeau prin a-i arunca operele în lăzile de gunoi din Paris, Copenhaga, Madrid etc. Hoardele de marxiști-leniniști care conduceau în Occident partide-fantomă erau de cele mai multe ori formate din bərbieri, măcelari sau aventurieri care găsiseră modalități de a scoate profit din aceste activități. Ei nu au luat niciodată în serios așa-numita hrană ideologică pe care le-o oferea Hoxha. Acesta și-a băgat în cap și ajunsese să creadă cu tărie că ar putea să devină scriitor, deși discursurile îi erau scrise de doi oameni din Uniunea Artiștilor. Și, chiar dacă propoziția „scriitorii și artiștii sunt ajutoarele

Partidului în educarea maselor în spiritul comunismului“ a fost scrisă de un poet, în jumătate de minut Enver era încredințat că el o inventase. În același fel putea pretinde drepturi de autor pentru senzaționala frază: „Oamenii noștri au fost într-adevăr săraci, dar au gravat linguri de lemn, au inventat dansuri...”

După ce subminase cele trei domenii – ideologia, armata, economia –, Nexhmije putea lua decisă frâiele puterii. Albania intrase într-o totală autoizolare, edificiu șubred despre care nu puteai ști în ce parte avea să cadă. Agitația de tip chinezesc din revoluția culturală, creșterea controlului partidului și al statului produceau doar pancarte ale fericirii folosite la parade și defilări. Sute de familii trăiau la comun, împărțind aceeași baie, iar cei excluși de la conducere trebuiau să se mute cu familiile lor în clădiri precum celulele de închisoare, proiectate de maleficul Koleka*. Pentru a cumpăra un televizor aveai nevoie de autorizație; așa-zisele participări ale populației la fondurile colective au cunoscut o adevărată explozie: muncitorii, plătiți cu cele mai mici salarii din lume, puteau salva astfel un procent din acele sume mizerabile pentru o înmormântare, o nuntă sau unele achiziții necesare. Nimic din toate acestea nu a impresionat pe nimeni dintre cei de la conducere, unde se dezbăteau alte probleme.

Singurul lucru care o deranja pe Nexhmije, după ce subjugase întreaga națiune, era prezența nurorii sale, care, contrar așteptărilor, câștigase admirația lui Enver. Acesta îi prețuia ambițiile, vigoarea și setea de viață. Nexhmije nu a invitat-o la logodna oficială a următorului fiu, Ilir; uneori o trata cu dispreț, dându-i de înțeles că mariajul ei se produsese pentru că nu a mai putut fi oprit, nu pentru că ar fi fost de dorit. La nuntă, în vreme ce Enver lua parte la un dans tradițional, ea a rămas ca o stâncă de gheață. Nexhmije nu avea deocamdată motive

* Spiro Koleka (n. 1908), membru al Biroului Politic al Partidului Muncii din Albania, a fost, printre altele, ministru al Lucrărilor Publice sub regimul Hoxha.

serioase să se simtă amenințată de relația dintre Liliana și Enver; dar intuia pericolul care se apropia. La nuntă, i-a spus proaspetei nore: „Ești foarte frumoasă, poate ești chiar fericită, dar n-o să fii niciodată mai fericită ca mine!“ De unde tot acest duel? Miza era oare Enver, dacă e să abordăm situația în spirit freudian?

Problema pare să fie mult mai simplă și poate fi legată de presupunerea că această mireasă, venită din rândul poporului, îi dădea peste cap planurile, devenind un fel de martor sau o sursă de informație – sau ambele. De fapt, după cum scrie Liliana, este evident că admirația ei față de Enver a împiedicat-o să-și înțeleagă mai bine poziția și, în particular, opoziția ei de mai târziu. Pe de altă parte, tocmai acest atașament față de Enver îi dădea posibilitatea să-i „citească“ mai bine pe Nexhmije și pe Ramiz. Într-adevăr, în aceste împrejurări de închidere ermetică a familiei, perspectiva Lilianeii oferă prilejul de a-i înțelege măcar în parte pe acești oameni.

Albanezii au fost și sunt manipulați cu privire la adevărul istoric, iar aceasta este o mare nenorocire națională. S-a întâmplat chiar ca un editorialist să se lamenteze pentru tratamentul la care a fost supus Ramiz ca fost președinte... când de fapt ar trebui să fie acuzat de crime de război!

Mergând însă mai departe, ar trebui investigat la modul serios conflictul din familia Hoxha. Dictatura, reprezentată de Enver și Nexhmije, trebuie examinată din toate unghiurile, studiind în amănunțime toate documentele, nelăsând nimic deoparte. Nexhmije are la îndemână un adevărat „program al crimelor“: trebuie să știi cum să-l descifrezi, cum să-i afli codul. Cum să faci însă dreptate, când însăși dictatura împarte judecata prin urmașii ei?

Unii spun că totul e în trecut și că ar fi mai bine să mergem mai departe. Dar „mai departe“ a însemnat doar o altă formă de dictatură, desigur fără Enver Hoxha. Și apoi, a merge mai departe nu înseamnă să dăm uitării istoria. Nu înseamnă să-ți ignori propriul destin sau evenimentele tragice prin care a trecut

națiunea ta. Societatea albaneză are o datorie foarte mare de îndeplinit: să-l judece pe dictator, dictatura și mecanismele acesteia, să facă o judecată demnă, în temeiul legii, nu în scopul răzbunării, și în mod transparent. Ar trebui mai întâi de toate să se deschidă arhivele din Albania, arhivele Partidului Muncii, ținute sub lacăt.

În iulie 1977, Institutul de Studii Marxist-Leniniste a organizat „o sesiune științifică” pe tema „luptei de clasă”, sesiune condusă de la început până la sfârșit de directoarea Institutului, Nexhmije Hoxha, cu o mână de fier și în modul cel mai sumbru văzut vreodată. Totul amintea de ghilotina pregătită de oamenii lui Fouche într-un hambar oarecare din Lyon. Această sesiune a fost în esență o lovitură de stat, o proclamație prin care celor din Partidul Muncii și societății albaneze în general li se inducea înconștient ideea că lupta de clasă ar trebui dusă în conformitate cu planul lui Nexhmije Hoxha. Pentru dictatură, lupta de clasă și legile ei draconice erau însuși oxigenul, iar frâiele erau ținute de Nexhmije. Atunci s-a autoproclamat succesor al puterii comuniste, într-un moment în care Enver Hoxha începea să facă poze cu nepoții, cu copiii de grădiniță și să se afunde în scris.

La acea ședință având ca temă lupta de clasă au fost prezentate mai multe lucrări: una scrisă de Nexhmije, a doua de adjunctul ei, Ndreçi Plasari, iar a treia având-o pe Nexhmije coautoare. Unul dintre autorii acesteia din urmă era Fiqireti Sanxhaktari-Shehu, dar prezentarea a fost făcută astfel încât s-ar fi putut foarte bine crede că fusese scrisă de altcineva și că Fiqireti doar o rostește. Pe de altă parte, Fiqireti era directoarea Școlii de Partid, acea fabrică de militanți, soldați și revoluționari care implementau lupta de clasă în toate aspectele vieții. Fusese retrogradată însă în această activitate politică cu mii de fațete care încerca să difuzeze mesaje și idei în rândul partidului și al populației.

Pe parcursul a 700 de bizare pagini cu discuțiile din timpul întâlnirii de două zile, numele lui Mehmet Shehu apare doar

o dată, într-o singură discuție. Persoana care l-a menționat era un fost secretar de partid și directorul uzinei „Partizani“, care părea să admire metodele de lucru ale prim-ministrului. În acel moment, omul își juca propria carieră, iar cei care urmau să-i dicteze soarta erau Nexhmije Hoxha și Ramiz Alia. Așadar, în iulie 1977 apare primul semnal codat în jurul familiei primului-ministru. Cu câțiva ani în urmă guvernul revocase prin protocol decizia ca în birouri să fie ținute cele două portrete, ale lui Enver și ale lui Mehmet. Veneau semnale sumbre dinspre casa Hoxha, așadar se poate spune că Mehmet primise deja un avertisment.

De fapt, Nexhmije Hoxha a copiat sesiunea din iulie 1977 după Arhivele Partidului Comunist din Uniunea Sovietică. O activitate asemănătoare, ținută sub lozinca lui Lenin: „Democrația poate fi câștigată numai prin forța armelor“, a fost organizată de Stalin în aprilie 1924, la Universitatea Sverdlov. Discursul lui Nexhmije și spiritul așa-numitei sesiuni științifice au constituit de la început până la sfârșit o judecată politică a comuniștilor și a înalților funcționari din partid, a clasei dușmane din închisori și lagăre, totodată o puternică lovitură dată întregului popor, ca nu cumva să se aștepte la prosperitate economică; oamenii erau îmboldiți astfel să se arunce unul la beregata celuilalt. E strigător la cer cazul unei membre de partid, care muncea la o fermă de pui din Elbasan: mamă a mai mulți copii care sufereau de foamete extremă, femeia a luat un pui mort pentru a-l duce acasă să-l fiarbă pentru copii, deoarece nu se găsea nicăieri carne. Paznicul a prins-o, iar înainte de a fi dată afară din partid, a fost făcută de ocară ca un hoț în fața a 500–600 de colegi, după care a fost aruncată în stradă.

În acel moment, lupta de clasă, mai ales între comuniști, ajunsese la un nivel de intensă ferocitate, o adevărată tragedie. Doi frați pe nume Allçi din Tropoja au fost legați împreună cu cătușe de mâini și au fost târați în mai multe procese și prin toate închisorile, încât să nu mai iasă vii de acolo. Introducerea

sistemului de reînnoire a condamnărilor la închisoare este una dintre cele mai mari crime din istoria dictaturilor. O persoană condamnată ca dușman al regimului putea fi arestată și condamnată din nou. Ce prevedere legală a lumii și a omenirii ar putea justifica așa ceva?! Tineri ca Lezho, Koprencka și Kokomani* au fost executați în închisori în urma unor condamnări repetate; Sami Dangellia a executat în total 42 de ani de temniță, iar Pjeter Arbnori a fost aproape de a fi condamnat la moarte.

După sesiunea științifică din 1977 privind lupta de clasă, Nexhmije începe să primească un nou șir de porecle, de la „săpun” și „Lady Macbeth” până la una care avea să fie printre cele mai răspândite: „Pantera neagră”.

De fapt, în lunga perioadă în care a lucrat la Institutul de Studii Marxist-Leniniste, ea a reprezentat ideologia și reacțiile politice ale statului și partidului. Orele lungi de discuții cu Ramiz în biroul ei s-au întetit. Și, ca și cum și-ar fi dorit să se deghezeze și să-și ascundă mâna de fier de ochii publicului, ea apărea destul de des la tot felul de manifestări culturale; oricum, lua pulsul situației, într-un moment în care preluarea puterii presupunea alcătuirea unui nou echipaj pentru lunga călătorie care începea.

În „memoriile” sale ulterioare Nexhmije Hoxha se străduiește să ascundă adevărul despre acțiunile sale, tot așa cum, atunci când vorbește despre Enver, omite pe cât posibil faptele diabolice ale acestuia. Nexhmije n-a oprit niciodată mâna lui Enver, ci i-a venit în prelungire și l-a ajutat în răul cu care a chinuit această națiune. Dacă am aborda subiectul relațiilor lui Enver cu scriitorii, un subiect foarte drag ei, ar apărea un lucru foarte interesant. De-a lungul vieții, Enver a fost preocupat de

* Cei trei fuseseră deja condamnați la 25 de ani închisoare și se aflau în lagărul de muncă de la Spaç. De acolo au adresat o scrisoare Comitetului Central al Partidului, protestând împotriva represiunilor la care erau supuse diferite pături ale populației. Au fost condamnați la moarte din această cauză și executați.

relația cu scriitorii, punând bazele cenzurii și ale principiului „scrie după cum spun eu sau ajungi la închisoare ori în fața plutonului de execuție“. Și același interes l-a manifestat și față de alte domenii ale cunoașterii.

Cât despre Nexhmije, a fost la rândul său și încă este de rău augur în istoria Uniunii Artiștilor: nu numai că e nepăsătoare la realizările acestor oameni, dar chiar se folosește de operele lor pentru a emite acuzații la adresa lor. Iar atunci când vorbește despre Enver, își amintește doar de prietenia lui cu Nonda Bulka, fără a menționa însă că nepotul acestuia, jurnalist ATSH* fugit din țară, a fost primul care a vorbit în Occident despre perversiunile sexuale ale șefilor comuniști albanezi. Erau informații pe care le știa de la unchiul său, „prietenul lui Enver“.

Într-o manieră aproape dementă, înșelătoare, prin minciuni cu toptanul, ea încearcă să stabilească o relație între remarcabilul poet albanez Lasgush Poradeci și Enver Hoxha. Lasgush a fost un mare poet și s-a remarcat chiar ca dușman personal al lui Hoxha și al comunismului. După moartea lui Lasgush, a umblat zvonul că Enver ar fi fost chemat cândva în casa acestuia ca să-i asculte poemele. Este o mare minciună. Hoxha îl ura pe Lasgush și avea și motive: în primul rând, cunoștea multe amănunte oribile din viața lui Hoxha, apoi era poet liric și patriot și deplângea soarta regiunii Kosovo. Iar Nexhmije spune cu cea mai mare nerușinare că Enver i-ar fi transmis salutări lui Lasgush, felicitându-l pentru un anume poem dedicat acestei regiuni.

Din momentul în care Nexhmije i-a spus lui Nako Spiru, în Berat, că se va ocupa de cultură, educație și ideologie, nu s-a mai știut care au fost limitele acțiunilor ei asupra intelectualilor creatori ai lui Hoxha. Un lucru, totuși, este foarte sigur: Nexhmije Hoxha a construit o infrastructură de funcții și oameni și a dobândit control strict asupra Uniunii Artiștilor, în general asupra scriitorilor, și în special asupra lui Ismail Kadare.

* Agjensia Telegrafike e Shqiperise, agenția de știri din Albania.

Nexhmije a atacat nuvela emancipată a lui Kadare, *Lumina lunii*, a cărei modestă și naivă eroină, victima unui regim imoral, se aseamăna cu Ramize Gjebrea. Nexhmije a făcut presiuni asupra directorului editurii Shatko și asupra organelor Uniunii. Aceeași Nexhmije condamna nuvela lui Fatos Arapi, unde protagonistul era bigam, un subiect foarte uman de altfel. Aceeași Nexhmije condamna o altă nuvelă a lui Koço Kosta, unde o deranja tema bogăției și a sărăciei. În acele împrejurări, circula un zvon cum că familia Hoxha depusese bani în străinătate sau, pentru a fi mai exacti, o avere imensă fusese adunată în timpul îndelungatului regim și aceasta constituia cauza sărăciei naționale. Zvonul începuse să fie atât de răspândit, încât poliția secretă încerca din răspuțuri să suprimă vocile nedorite făcând arestări, amenințând și aplicând toate metodele aflate la dispoziție. Iar acum apărea un scriitor care tulbura situația și mai tare. Avea să fie trimis la o fermă din Myzeqe*.

Niciodată nu s-a dezvăluit faptul că săgețile trase asupra scriitorilor veneau dinspre Nexhmije, care rămânea vigilentă, în monstruosul ei complex de inferioritate față de literatură, artă și scriitori. Era complexată pentru că nu avea nici o aptitudine artistică și-i invidia pe scriitori. Ea și soțul ei erau sau păreau legați prin nutrirea aceluiași complex de inferioritate.

Un rezultat direct al sesiunii științifice privind lupta de clasă, care a consfințit pentru Nexhmije coroana și sceptrul dictaturii, a fost ancheta judiciară împotriva a doi poeți, Vilson Blloshmi și Genci Leka, amândoi provenind din satul Berzesht, regiunea Librazhdi. Acest sat era remarcabil prin tradiționalul său patriotism, dar regimul comunist s-a străduit prin toate metodele să-l lipsească de valorile sale. Vilson și Genci se născuseră în familii cu tradiție în apărarea nației și erau sub supravegherea autorităților, ca persoane suspecte. Cei doi aveau o educație aleasă, știau vreo câteva limbi străine, erau traducători și literați,

* Regiune mlăștinoasă din Albania, unde erau trimiși deținuții la munci agricole.

oameni de cultură. Unul dintre ei tocmai se căsătorise și își dedica versurile copilului ce urma să se nască; celălalt scria poeme de dragoste. Tocmai atunci au publicat din operele lor, iar mecanismele cenzurii comuniste s-au pus în funcțiune, cu mărturii și acuzații false, cu expertize la comandă, în urma cărora cei doi tineri să primească cea mai aspră sentință posibilă. În examinarea scrierilor lor, în defăimarea tinerilor s-a implicat și o anume femeie „literată“.

Agenții Securității statului și diferiți comuniști au apărut de peste tot. Comitetul de Partid din Librazhdi și toate organele locale au făcut din proces și condamnarea tinerilor poeți o manifestație de canibali, cu lozinci de dragoste pentru Enver Hoxha și partid, cu țipete și amenințări față de inamici, sabotori etc. etc. Mai mult, cinismul a mers până acolo încât au alcătuit un ansamblu de dansuri populare, care, împreună cu faimoasele tobe și cimpoaie din Rajca, au încercat să acopere prin zgomot ploaia de gloanțe care i-a lovit pe cei doi tineri, în fața plutonului de execuție. Uciderea lor și cariera literară a femeii care i-a „etichetat“ au rămas în istorie ca două embleme. Mormântul celor doi poeți executați a fost îmbibat cu var mult pentru ca pământul să le înghită rămășițele cât mai repede. Acum, când scriem aceste rânduri, procurorul care i-a trimis practic la moarte este membru al Înaltei Curți, în sistemul politic pluripartit din Albania de astăzi. Între timp, „literata“ se duce la ambasade în numele organizațiilor nonguvernamentale ca să vorbească despre drepturile femeilor! Între timp, Sinistra Doamnă se dedică „memoriilor“ pentru a perpetua tăinuirea crimelor.

Să ne întoarcem însă în timp, în aceeași sală din Librazhdi: după ce au fost condamnați cei doi tineri, a fost judecat un cântăreț, Sherif Merdani. Acuzația: interpretase melodii interzise! Melodia cu pricina era *O Mammy, Mammy Blue*. Toată viața, cel judecat nu a priceput pentru ce anume fusese condamnat. Poetul Jorgo Bllaci a murit fără a mai afla motivul condamnării sale: era vorba despre poemul în care ataca inima

scumpei prietene a lui Nexhmije, Serbia. Mizerabilul poet scrișese împotriva cunoscutei închisori Golio-Otak din Iugoslavia, unde sute de kosovari erau condamnați la o moarte lentă.

Nexhmije a fost mereu uimită de forța cu care alții reușeau să subjuge publicul. Odată, la un concert la care cânta Vace Zela, a fost copleșită de emoții și pe neașteptate a izbucnit în plâns. Unul dintre însoțitorii ei s-a apropiat și a întrebat-o: „Ce s-a întâmplat, tovarășa Nexhmije?” Plângând în hohote, i-a răspuns: „Nu știu... Mi-e teamă să nu uite Vace Zela versurile. Dacă uită, ce se întâmplă?”

La o minimă psihanaliză, s-ar putea spune că încerca un sentiment de teamă nemărginită, irațională, atunci când era în fața unei mulțimi. De asemenea, e evidentă invidia purtată față de marii artiști.

Nu există persoană mai atentă la viața artistică și literară albaneză decât Nexhmije Hoxha, care hotărăște destinul scriitorilor. Nefericirea este că nu are un bagaj cultural mare și a fost contaminată până la refuz cu conceptele literare jdanoviste. A fost marcată de modelele lui Vlasov* și Stenka Razin** și căuta modele similare în Albania. Ea este mereu în căutare de subiecte, personaje, cuvinte, motive și-și caută o figură pură și clară, în total dezacord cu înăuntrul ei, fie că e participant, martor sau protagonist al evenimentelor.

* Vlasov – etalon al trădării în „mitologia” sovietică – a căzut prizonier la nemți și a condus Armata Rusă de Eliberare, organizată cu acordul lui Hitler.

** Stenka Razin, conducătorul unei răscoale țărănești, erou revoluționar în „mitologia” sovietică.

XVII

Cu siguranță, în domeniul literaturii și artelor, Nexhmije este profund marcată de fenomenul numit Ismail Kadare. Dacă Enver Hoxha poate să-l apere pe Ismail Kadare împotriva lui Enver Hoxha, nimeni nu l-ar fi putut apăra pe Kadare împotriva lui Nexhmije Hoxha, nici măcar Enver însuși.

Atitudinea față de Ismail Kadare este unul dintre aspectele profunde și intimei cooperări dintre Nexhmije și soțul ei. În această problemă, și-au împărțit rolurile în modul cel mai diabolic. Au reușit să mențină constante atacurile și presiunea asupra scriitorului. Dacă Enver și-a păstrat poziția în spatele scenei, ea, în schimb, iese în față cu o atitudine acuzatoare și cu o agresivitate fără precedent. Hoxha, fiind perfect conștient că o luptă directă cu Kadare l-ar fi costat prea mult, a evitat asaltul, făcând concesii de teamă, și nu pentru c-ar fi fost în avantajul marelui scriitor. Se repetă mai mult sau mai puțin schema din cazul lui Eqerem Çabej. Hoxha pune în mișcare un mecanism diabolic, toate resorturile opresive și criminale ale dictaturii, de la Sigurimi până la consiliile populare, celulele de partid, organizațiile de tineri, pretutindeni. Pe această tablă de șah Nexhmije este cea care face mutările, vădind puterea de care se bucura în funcția ei de directoare a Institutului de Studii Marxist-Leniniste, aceasta fiind cea mai importantă poziție a ei, dacă ar fi să admitem că Institutul a condus de fapt Albania. Hoardele de denunțatori, de sforari și de colaboratori ai Securității și intrigile folosite pentru condamnarea diverșilor intelectuali – inclusiv a lui Ismail Kadare – constituie de fapt

dosarul pregătit de dictatură, iar în spatele tuturor acestor acțiuni se află mâna neobosită a lui Nexhmije Hoxha. Avea două mari obsesii: ce-ar putea tulbura lucrurile în casa ei și cum l-ar putea distruge pe Ismail Kadare, marele scriitor.

În momentul lichidării lui Mehmet Shehu, Nexhmije era foarte fericită: reușise să-l arunce pe Kadare în mașinăria opresiunii și a izolării care echivala cu închisoarea. De aceea, într-o plenară ținută la Uniunea Scriitorilor, într-o atmosferă de triumf asupra „multiplului agent“ Mehmet Shehu, având în prezidiu întregul Birou Politic, a pus la punct cel mai dur atac împotriva scriitorului, un act fără precedent nu numai în Albania, ci și în toate țările Estului comunist – un act criminal și nemilos, în nici un fel justificat, aducând aminte de Evul Mediu. Cei care au pus la cale, alături de Nexhmije, acest atac aplaudat de scriitorii veniți din rândurile clasei muncitoare, de cântăreții și dansatorii populari, au sărbătorit succesul plenarei cu un mare chef la hotelul Tirana. Kadare a fost condamnat ca trădător al idealurilor comuniste, ca om care a scris ca să fie pe placul Occidentului, care nu a ascultat vocea maselor și așa mai departe. Această plenară a Uniunii Scriitorilor este adevărata manifestare a chintesenței politicii lui Nexhmije. Scriitorul acestor rânduri a fost un martor atent la ceea ce s-a întâmplat la Conferința tinerelor talente din Durres, unde Nexhmije și-a arătat interesul față de câțiva dintre tinerii scriitori și poeți, care, în opinia conducerii Uniunii, anunțau perspective pozitive. Acest lucru nu numai că i-a confirmat ca talente incontestabile, dar, fiind loiali partidului, demonstau că nu împărtășeau ideile lui Ismail Kadare. Aproape sigur, evenimentul a emoționat-o pe Nexhmije, care avusese fără doar și poate destule informații despre fiecare tânăr poet sau scriitor, unii angajați la redacții de ziare, la edituri, ca profesori în școli, corespondenți ai cotidianelor, la publicațiile pentru tineret și în alte branșe. Și numai pentru necesitățile partidului, căruia îi era frică de ziua de mâine, cei mai mulți dintre scriitori au simțit asupra lor mâna de fier

a Securității statului, în special de-a lungul anilor '80, până la mijlocul lui 1991. În acest an a avut loc o recrutare masivă de colaboratori ai agențiilor de securitate și, ca urmare, pe baza informațiilor de la Sigurimi, generații întregi de scriitori și artiști nu s-au mai bucurat de încrederea partidului.

De multe ori, Nexhmije Hoxha urma un plan de acțiune și desemna oamenii care să lanseze atacuri bruște împotriva lui Ismail Kadare, mobilizându-și toată gașca politică, din Albania și până în diasporă, inclusiv titoiștii din Priștina-Kosovo. Nexhmije avea o singură frustrare, politic vorbind, și aceasta îl privea pe Kadare.

Cu intuiția sa, pătrunzând în esența fenomenului și înțelegând complicatul mecanism criminal al dictaturii, marele scriitor știa foarte bine ce rol juca Nexhmije. Nu i-a fost niciodată frică de ea și nu s-a lăsat niciodată ispitit și păcălit de ea. În schimb, i-a făcut cunoscut portretul, una dintre cele mai nemiiloase figuri din literatura mondială. El le-a amintit albanezilor de Lady Macbeth ucigașa de albanezi: nimeni altcineva decât Nexhmije Hoxha.

Confruntarea lui Ismail Kadare cu dictatura a fost câștigată de scriitor: era un autor de succes, era demn și corect, iar intelectualitatea țării, care prețuia valorile, și studenții, în special, îl adora. Caracterul diabolic al lui Nexhmije a fost pus la grea încercare, întrucât știa foarte bine că, atacându-l pe Kadare, se punea în primejdie, mai ales că de astă dată Occidentul ar fi luat atitudine...

În animozitatea lui Hoxha față de Kadare a fost angrenată o coaliție cumplită. Kadare era atacat de simpatizanții ruși, ascunși în nișele Comitetului Central. Entuziasmul acestora se datora și faptului că simpatizanții sârbi îl urau la rândul lor pe Kadare. Este foarte interesant de menționat că, în anii dictaturii, singurul moment în care celor două grupări nu le-a mai fost frică să se identifice ca atare a fost atunci când și-au unit eforturile în atacul împotriva lui Ismail Kadare. Astfel, în

taberele care au pus la cale ofensiva asupra lui Kadare se vorbea adesea limba rusă, iar sârba era vorbită până și de înalții funcționari de partid care conduceau Uniunea Artiștilor. Trebuia luată în calcul și reacția grecilor împotriva Biroului Politic, deoarece Kadare provenea din Gjirokastra, iar faima lui în lume bătea orice pretenție pe care ar fi avut-o cineva asupra regiunii Vorio-Epir*. Începând să scoată la lumină valorile civilizatoare ale Occidentului și evidențiindu-le de-a lungul istoriei albaneze, Ismail afirma că viitorul țării sale este legat de Occident. Folosindu-se de folclorul din nordul țării, prin capacitățile sale literare și prin intermediul etnopsihologiei, a reușit să-i înspăimânte pe acoliții dictaturii. Și aceasta deoarece însăși imaginea lui Kadare era în conflict cu statutul fundamental al dictaturii, care nu-și avea nicidecum originea în *Legenda lui Muji și Halil***. În special romanul *Shujbașul de la Palatul Visurilor**** a fost un atac direct împotriva activiștilor ideologici ai Comitetului Central, atingând esența problemei. Ismail avertizase pe Nexhmije Hoxha și Institutul de Studii Marxist-Leniniste încă de la poemul *Pașalele Roșii*. În pofida poveștilor și a interpretărilor vulgare pe care activiștii voiau să le dea poemului, Hoxha a simțit că el însuși era un pașă roșu, de aceea s-a speriat. În acest fel Ismail și-a câștigat o veritabilă dimensiune națională nu numai ca scriitor, ci și ca o speranță, ca o șansă de a face cunoscută lumea interzisă. El inspira fără îndoială tinerele talente, care, evitând modelele și motivele rustic-ideologice, aveau cum să aleagă alte motive dominante: acelea ale unei Albanii

* „Epirul de Nord“, regiune din Albania revendicată de anumite cercuri extremiste grecești.

** Personaje din folclorul albanez. *Legenda lui Muji și Halil* este una dintre cele mai cunoscute epopei populare albaneze și face parte din așa-numitul ciclu al vitejilor.

*** Cu acest titlu a apărut într-o primă variantă (Tirana, 1981) *Palatul Viselor*, romanul interzis de regimul comunist al lui Enver Hoxha (trad. rom. de Marius Dobrescu, Humanitas Fiction, București, 2007).

moderne și ale civilizației Occidentului. Nimeni nu a izbutit mai mult decât Kadare să pună în slujba istoriei mesajul contemporan al atacurilor împotriva viciilor și cruzimii dictaturii. Cu o anume „viclenie“, Ismail a răspuns atacurilor și capcanelor pe care Nexhmije, dar și Enver le lansau cu insistență. Până și aprecierea lui Enver la adresa lui Kadare, admirație subliniată de Nexhmije, este una dintre cele mai idioate și banale: Enver ar fi spus despre el „Scrie frumos, istețul!“ Cuvântul „isteț“ vădește nivelul cultural al lui Hoxha și părerea lui despre scriitori, pe care îi pune la același nivel cu ceasornicarii, cizmarii sau bărbierii pentru că adjectivul utilizat pentru ei provine în limba albaneză din limba osmanlâilor.

În atacul pus la cale împotriva lui Kadare și a familiei lui, Enver și soția lui au adoptat o atitudine duală. Într-un efort de diminuare a valorii și importanței lui Kadare, și-au construit planurile pe arhitectura concepută de Nexhmije. Prin urmare, au „inventat“ instrumentiști, care erau trimiși în străinătate pentru a susține concerte, precum și multe festivaluri folclorice, organizate în pripă pentru a demonstra că nu Kadare era cea dintâi dintre valorile albaneze. Episoadele opoziției față de Kadare au variat, de la cele mai ridicole la cele mai detestabile, și toată miza a constituit-o în esență lupta mediocrității culturale a oficialilor împotriva unui talent extraordinar. Dictatura, în general, era atentă să asigure vizibilitatea instrumentiștilor, cântăreților, dansatorilor și actorilor și urmărea să creeze impresia, prin aceștia, a succeselor proprii în fiecare branșă în parte. În discursul său din 24 decembrie 1974, Enver Hoxha în persoană a stabilit standarde culturale și estetice de duzină, atacând totodată, fără mari sorți de izbândă, valorile artistice, culturale și literare mondiale. Au fost scoase de pe piață cărțile traduse în perioada dintre 1950 și 1971, iar scriitori precum Hemingway erau considerați complet interziși, ca să nu mai vorbim de scriitorii ruși, americani și francezi! A fost creată un fel de rezervă de cărți, dar nici măcar studenții de la limbi străine și litere nu

puteau să facă rost de ele. Această ostilitate împotriva valorilor culturale ale lumii, chiar a filmelor și a muzicii, nu presupunea simple luări de poziție verbale, ci acțiuni ce furnizau acuzații împotriva a numeroase persoane care au „suferit“ influența sau căzuseră victime ale corupției capitalist-revizioniste. Acest capitol din memoriile lui Nexhmije, care acoperă perioada până în 1977 și care include arderea cărților, este foarte similar celui în care dictatura a atacat scriitori precum Et'hem Haxhiademi, Mitrush Kuteli, Petro Marko etc., care au fost aruncați în închisori.

Lui Nexhmije îi este teamă de aceste nume și le evită în cartea ei; nu pomenește de exemplu, numele lui Petro Marko, vrând astfel să-l elimine ca mărturie a cruzimii dictaturii și a lui Enver. E conștientă că familia lui Petro Marko nu va lua atitudine, din motive pe care le cunoaște și autorul acestor rânduri... Sinistra Doamnă nu e capabilă să priceapă că această tăcere din partea ei e încă o crimă directă pe care o comite împotriva acestei familii. Petro Marko a fost cel mai înverșunat inamic al lui Enver Hoxha și al dictaturii. El este cea mai vie, cea mai clară și mai reală mărturie a cruzimii, ignoranței și urii nutrite de dictatură, de Enver, de soția lui și de moștenitorul „adoptat“, Ramiz Alia, față de opera, personalitatea și talentul acestui om. Petro Marko a cunoscut închisorile lui Enver și a reușit să le învingă. Nu există un scriitor persecutat care să fi încercat cu mai mare înverșunare să-și păstreze intact talentul și să îndrăznească să atace din nou sistemul. Petro Marko a sfidat pericolul și a făcut din Ramize Gjebrea o eroină cât încă asasinii ei erau la putere. A transpus în opera lui soarta prietenilor ei cât încă acuzatorii erau în viață. Dictatura a nesocotit adevărul și a luptat neobosit împotriva lui Petro. L-a distrus fără milă pe fiul lui Petro, una dintre penele talentate. În acea vreme Petro Marko scria despre războiul din Spania, carte pe care Nexhmije o refuza de fiecare dată. Iată mai jos o confesiune a lui Petro:

„Eram îngrijorat că nu mi-a fost aprobată cartea și am izbutit până la urmă să-i trimit un bilet lui Mehmet Shehu, fost luptător alături de mine în Spania. Am fost dezamăgit de felul în care m-a primit acasă la el, iar când m-a condus prin grădină, mi-a spus: «Petro, chiar nu înțelegi de ce îți trimite cartea înapoi?» Ca să fiu sincer, eram tulburat și aveam o expresie a feței pe care a înțeles-o și nu a înțeles-o deopotrivă. Mehmet a continuat totuși: «Îți trimite cartea înapoi ca să scrii acolo despre el, cu toate că nu are nimic comun cu evenimentele din Spania...» Mehmet s-a oprit pentru o clipă... Apoi a lăsat să-i scape o înjurătură, iar cu aceasta am înțeles totul și am plecat.“

După ce a atras familia lui Petro Marko, unul dintre cei mai talentați scriitori ai Albaniei, în capcanele aranjate în modul cel mai diabolic de Sigurimi și după ce l-a umilit pe acest om mărinos, pe acest jurnalist pe care orice publicație mare din lume ar fi vrut să-l aibă, după ce l-a privat neconștient de dreptul la publicare, pe care i-l dădea numai ca să i-l ia înapoi, Sinistra Doamnă își deapănă în prezent minciunile, implicând-o în povești și pe soția acestuia, pictorița Safo.

Un mare act de ipocrizie, care stârnește greața, este descrierea pe care o face Nexhmije bibliotecii lui Enver, plină cu cărți ale autorilor din toată lumea, autori interziși de el propriului popor. Vorbește despre ei fără să-i fi citit. Și face asta pentru a nega și pentru a șterge din memorie dezolarea pe care a provocat-o în librăriile albaneze prin interzicerea literaturii universale. Când Hoxha citea Agatha Christie și alți autori care scriau despre otrăvire, comploturi, dictaturi, crime monstruoase și vampiri de tot soiul, el își arăta de fapt adevăratele gusturi, ceea ce nu ne privește. Dar de ce a trebuit să le interzică albanezilor literatura universală? Enver comanda cărți din cele mai noi ediții, cataloage și albume cu picturi. Iar la Academia de Artă, studenții trebuiau să se mulțumească cu costumele populare și personajele din folclor!

Chiar și atunci când Nexhmije își ocupa timpul cu politica și ideologia, nu-l pierdea din vedere pe Ismail Kadare, care era

întâmpinat pretutindeni cu dragoste, respect și speranță, cel care putea cel puțin prevesti, cu scrierile lui, un viitor mai bun pentru toți. În timp ce folosea întregul arsenal demagogic al vremii, Nexhmije se străduia să pozeze ca admiratoare a culturii și a artelor; însă nici în postura de avocat al artelor nu putea să nu fie în opoziție cu Kadare. Era o femeie în vârful puterii, dar nu suporta feminitatea senzuală și-și dorea ca toate femeile să fie ca soldații. La un moment dat o noră a ei i-a spus, departe de a-i face un compliment: „Defilezi foarte frumos!”

Aceasta este, așadar, Nexhmije Hoxha, cea care a vegheat asupra literaturii și artelor cu acea sabie a lui Damocles care se numea lupta de clasă. Până și în ziua de azi, ea e convinsă că reprezintă judecătoria valorilor veritabile și că i-a făcut o onoare poetului Dritero Agolli când i-a spus că Enver Hoxha murise citindu-i poeziile. O face pentru a-l determina pe Agolli să se simtă obligat, astfel încât să nu-i alunece cumva pixul când avea să-și scrie memoriile.

XVIII

Sunt încă foarte puțini cei care să fi examinat, analizat și înțeles evoluția politică a Albaniei având-o pe Nexhmije Hoxha nu numai ca factor interpretativ, ci mai ales ca factor determinant în ceea ce privește adevărata succesiune la putere plănuită de Enver Hoxha între cele două infarcte. Această poziție a ei ca factor de decizie a evoluat firesc, ca rezultat al construirii cu atenție și deplină încredere a imaginii de „soție“. Dar în același timp, pe când urca și dobânda tot mai multă putere, divinitatea i-a trimis un „cusur“, cum i-ar spune unii: familia lui Nexhmije Hoxha întâmpina probleme.

Și nici nu se putea altfel, de vreme ce discrepanța dintre opțiunile ei politice, bazate pe linia familială, și intrarea unei nuri în casa ei fără vreo justificare politică era atât de mare. Cu douăsprezece zile înainte să moară, Enver Hoxha o sfătuia pe Liliana, soția fiului său, „să aibă grijă“. De cine ar fi trebuit nora lui să se păzească? Toate sursele pe marginea conflictului respectiv, deja declarat, publicat și dezbătut în mass-media, toate mărturiile converg spre concluzia următoare: Enver Hoxha îi spusese, se pare, fiului său că cea mai „bună alegere pe care o putea face e Liliana“. Își avertizase de asemenea nora că trebuie să înceapă să pună bani deoparte. Hoxha nu vorbea cu nora lui în prezența lui Nexhmije, iar aceasta din urmă nu-și exprimase niciodată nici o opinie în prezența soțului ei sau a Liliane. Problema pare să atingă un asemenea punct încât medicii, în special medicii familiei, încep să o trateze pe nora lui Hoxha și a lui Nexhmije cu medicamente despre care Liliana

declara că sunt „rele“. Fantoma Holocaustului se deplasează încet către casa lui Enver. Enver admira fără reținere „calitățile intelectuale“ ale nurerii lui – la un moment dat chiar spune asta la o petrecere în familie organizată la Secretariatul Comitetului Central –, dar cu totul altfel stăteau lucrurile cu Nexhmije. Ea pune presiune asupra prietenelor Liliane și încearcă să-l tempereze pe Enver, atunci când acesta intenționa să-i propună tinerei să ia parte la întâlnirile din cadrul Comitetului Central din poziția de redactor-șef al revistei *Știința și viața*. Renunțând pentru o secundă la poziția sa pasivă, Nexhmije a izbucnit: „Nici măcar cei de la ziarul *Bashkimi** nu sunt invitați să participe, darmite reviste de genul ăsta!“

Era acest conflict doar o normală lipsă de armonie între noră și soacră, din aceeași categorie încurajată de trivialitățile *Bllok*-ului? Motivul pare să aibă rădăcini mai adânci. Nici o curte a vreunui tiran nu s-a dovedit mai închisă decât cea a lui Enver Hoxha. Nici un anturaj nu a fost mai bine programat și controlat decât cel al cuplului Hoxha. Vădind o ură aproape patologică față de nora ei, Nexhmije Hoxha scrie totuși netulburată în „memoriile“ ei cum Enver a invitat-o pe Liliana la Secretariatul Comitetului Central – și asta numai ca să arate că totul mergea bine în familia ei. Este un conflict care nu s-a stins timp de 30 de ani și care, din ceea ce putem constata astăzi, se datora temerilor lui Nexhmije și ale acoliților ei ca nu cumva Liliana să se comporte precum Svetlana** – să facă lumină în curtea dictaturii, iar lumea să afle despre toate farsele politice ale dictaturii, în special despre maniera în care puterea a trecut de partea lui Nexhmije Hoxha, cu sau fără prezența lui Enver.

Acesta trebuie să fi fost motivul pentru care, la început, Sinistra Doamnă aplica tactica de a obține un avantaj prin sus-

* Publicația sindicatelor albaneze.

** Trimiter la fiica lui Stalin, Svetlana Iosifovna Allilueva, născută în 1926. Aceasta a provocat un adevărat scandal în 1967, când a obținut azil politic în SUA și și-a publicat memoriile.

ținerea așa-zisei „boli a Lilianeii“, pentru ca eventualele declarații ulterioare ale acesteia să nu fie luate în considerare. Doctorul francez Paul Miliez a fost de asemenea implicat în această afacere. În familia Hoxha, nora, mamă la rândul ei, era nefericită. E trist că, deși au ipocrizia să spună că au făcut un întreg popor fericit, nu au fost în stare să aibă grijă nici măcar de o singură persoană din familia lor! Chiar și din acest punct de vedere, conflictul poate fi considerat decisiv în înțelegerea fătărmicieii și a caracterului malefic de care a dat dovadă familia dictatorului.

Invidia și resentimentul față de cei care puteau pleca în străinătate erau cele mai răspândite trăsături ale celei mai izolate țări din lume. Ministerul Sănătății funcționa în cadrul *Bllok*-ului ca un Minister al Turismului. Oamenii de acolo inventau cele mai cumplite boli și falsificau datele analizelor ca să plece la Paris să cheltuiască banii, în condițiile în care albanezii erau atât de săraci. După ce se întorceau din clinicile unde se trataseră de bolile lor reale sau inventate, începea o competiție în care toți albanezii puteau vedea diferența dramatică dintre vorbe și fapte, precum și ipocrizia. „Nu face ce face popa, fa ce spune popa“... Și la fel se întâmpla în toate domeniile.

În această atmosferă de invidie și gelozie, Nexhmije nu se simțea îndeajuns de încrezătoare și nu vedea cum putea pune capăt neînțelegerilor din familia ei. Pe de altă parte, nepoata lui Ramiz, soția lui Ilir, făcea presiuni ca să-și asigure statutul și să reiasă clar că nu putea fi pusă în aceeași oală cu cuplul Sokol-Liliana. Totuși, personalitatea extraordinară a Lilianeii le-a opus rezistență și a încercat curajoasă să-l câștige pe Enver de partea ei; i-a reușit atât de bine, încât acesta intenționa să o numească adjunctul ministrului Educației, chiar secretar în cadrul Comitetului Central al Partidului. În acest moment, atât Nexhmije, cât și Ramiz s-au speriat, suspectând un nou plan viclean fabricat de Hoxha pentru a-și încerca puterile, ale căror frâie ajunseseră prematur în mâinile lui Nexhmije și ale asociatului ei, Ramiz.

Din acest motiv, Nexhmije a început să declanșeze o serie de mecanisme pentru a o îndepărta pe Liliana și, oricât de riscantă sau irațională ar părea ideea de a o denunța drept iresponsabilă mintal, s-a recurs la utilizarea inumană a unui medicament numit Anaphranyl care, folosit în exces sau necorespunzător, duce la moartea pacientului.

Armonia dispăruse definitiv din casă, oamenii nu-și mai vorbeau sincer, recurgeau mai mult la aluzii; un calm superficial domnea, pentru a se evita astfel scandalurile, ca să nu ajungă la urechile întregului *Bllok*.

Conflictul din interiorul familiei s-a domolit oarecum în perioada 1978–1980, pentru că tocmai se puneau la cale planurile de eliminare a lui Mehmet Shehu; după aceea însă, confruntarea avea să-și reia locul principal în preocupări. Acesta rămâne, la rândul său, un subiect care ar trebui cercetat.

În același timp, a apărut un oarecare dispreț – sau poate chiar mai mult – între familiile Hoxha și Shehu. Orice sentiment de prietenie fusese înlăturat. Cei trei copii ai lui Shehu erau agreabili și inteligenți, ancorați în realitate și, într-un fel sau altul, au reușit să-și dea seama de dualitatea existentă și susținută în cadrul puterii, subliniată și alimentată în cele mai diferite moduri și în cele mai multe direcții. Această dualitate, care începuse să aibă trăsăturile unui duel, putea fi sesizată de tot *Bllok*-ul. Și, deși locuitorii *Bllok*-ului simpatizau cu copiii lui Shehu, frica îi determina să le zâmbească frumos copiilor lui Hoxha. Nexhmije era perfect conștientă de aceste lucruri; flerul ei fusese antrenat o viață întreagă pentru asemenea situații. Și-a îndemnat copiii să manifeste o anumită reținere și distanțare. La fel a procedat și Ramiz și copiii săi. În acest fel, copiii lui Shehu ieșeau în evidență în ochii publicului și deveneau mai ușor de defăimat.

Rămâne un mister de ce și cum anume o nepoată a lui Nexhmije, chiar în aceste circumstanțe, i-a fost propusă drept logodnică celui de-al doilea fiu al lui Mehmet, Skender, propunere refuzată de acesta. Era oare împotriva acestor tactici de

mariaj din cadrul *Bllok*-ului, sau refuzul lui implica altceva? Oricum, se poate presupune și că propunerea, din perspectiva animozității amintite mai sus, a fost făcută tocmai pentru a fi refuzată. Lărgind fisura dintre cele două familii, Nexhmije voia totodată să dea de înțeles că nu avea nici o problemă, cu atât mai puțin o atitudine ostilă față de familia Shehu, și nimeni n-ar fi avut motive să bănuiască vreo intrigă sinistră. Dar apare întrebarea: ce s-ar fi întâmplat dacă Skender Shehu ar fi acceptat logodna? Deși nici chiar o căsnicie aranjată n-ar fi putut aplana conflictele și lupta pentru putere în condițiile date.

Tânăra propusă ca soție lui Skender era nepoata lui Nexhmije, dar, fără aprobarea lui Enver, căsătoria n-ar fi fost posibilă. Aceasta era o problemă importantă, demnă de analizat într-o cercetare ulterioară. Până una alta, merită pusă o altă întrebare: era Enver Hoxha atât de plin de ostilitate, încât să refuze să-i transmită puterea lui Mehmet? Își propusese oare să-l elimine? Sau poate nu el, ci numai Nexhmije și Ramiz? Și atunci, Ramiz fusese deja inclus pe lista candidaților eligibili?

Acesta e miezul problemei. Nexhmije știa că, dacă puterea ar fi trecut în mâinile lui Mehmet, era vorba despre o veritabilă succesiune politică, iar în aceste circumstanțe, cu Mehmet la conducerea țării, ea însăși ar fi avut soarta Nadejdei Krupskaia*: ar fi fost dată jos de la conducerea Institutului ei de Studii Marxist-Leniniste, ceea ce ar fi însemnat sfârșitul mașinațiunilor sale!

* Nadejda Krupskaia (1869–1939), soția și partenera de încredere a lui Lenin, izolată politic de Stalin și susținătorii acestuia după moartea soțului ei, în 1924.

XIX

La sfârșitul deceniului opt, se instalase un fel de indiferență între familia Hoxha și cea a primului-ministru Shehu. Poate chiar ceva mai mult decât indiferență. Oricum, semne de prietenie nu se mai vedeau. Dacă furtunile politice din cadrul *Bllok*-ului începeau să tulbure lucrurile, cu viața stearpă, actele de invidie și acțiunile de însușire a banului public, sărăcia din afara și dinăuntrul Tiranei făcea insuportabil traiul oamenilor: uzinele și muncitorii și-au pierdut complet productivitatea; experimentul plantării porumbului în cub și alte „invenții” socialiste nu creșteau producția. În aceste condiții statul nu se confrunta cu inamicii, ci cu propriul popor, care nu mai putea face față paradelor, sărbătorilor, lozincilor, eroilor Muncii Socialiste, care lucrau în contul secolului ce-avea să vină și care mâncau carne doar o dată pe săptămână.

Singura consolare a oamenilor era că puteau vedea tragediile care aveau loc în ridicolul și provincialul Olimp al *Bllok*-ului. Se duceau lupte pe viață și pe moarte, se urmărea lichidarea unora sau altora – un mare spectacol care trebuia urmărit, nu fără entuziasm, chiar cu încrederea că în curând avea să se prăbușească prăpădul numit „dictatura proletariatului”.

Tocmai în birourile Institutului de Studii Marxist-Leniniste a fost conceput planul de confiscare a vitelor de la țărani, o acțiune care a dus la distrugere și ruină. Această idee a fost o mare înșelătorie, iar după predarea vacilor la fermele cooperative, copiii au rămas fără laptele atât de necesar; oamenii erau profund nemulțumiți, și totul în sunetul orchestrelor comitetelor

de partid. În tot acest timp, în casa lui Nexhmije, o noră își cumpăra un câine, iar cealaltă, doar ca să-i facă în ciudă, își cumpăra și ea câine! Iar tot *Bllok*-ul nu putea să doarmă din cauza încăierărilor dintre cei doi câini!

*

În noaptea de 17 spre 18 decembrie 1981, descoperirea și descifrarea formulei politice numite Nexhmije Hoxha devin mai clare ca niciodată. Atunci este asasinat Mehmet Shehu, punct culminant al unei decade 1973–1983 care rămâne cel mai sângeros interval din istoria Partidului Comunist din Albania. În acest deceniu, când sute de oameni, de la cei mai înalți funcționari până la oamenii de rând, au fost sacrificați, schema succesiunii la putere este pusă în scenă în interpretarea actorului Ramiz Alia, care, contrar tuturor părerilor celorlalți, s-a dovedit a fi extrem de abil și a reușit să-și facă drum printre capcanele mortale întinse de clanurile rivale.

Situația devine și mai confuză, întrucât, deși tragedia are loc în Tirana, scenariștii sau realizatorii se află în principalul centru de acțiune, adică la Belgrad; mai erau mulți alții care, în funcție de greutatea și poziția lor, acționau de la Moscova și de la Paris.

Anihilarea lui Mehmet Shehu a fost punctul culminant în activitatea lui Nexhmije Hoxha. Dacă, înainte de 1977, mâna ei acționa la vedere doar din când în când, un pic mai târziu, până în 1980, în istoria sângeroasă a eliminării lui Mehmet Shehu a constituit până în cele mai mici detalii dirijorul uraganului politic. În acest moment istoric ea trebuia să anticipeze opțiunile și deciziile lui Hoxha. Nexhmije atinge astfel trei scopuri: îl controla pe Enver Hoxha în deciziile sau acțiunile sale; urma îndeaproape planul de plasare a lui Ramiz Alia într-o poziție dominantă în conducerea Albaniei; apoi ataca necruțătoare orice altă piedică i se ridica în cale. La fel de monstruoasă față de oricine, în aceste împrejurări ea a dat dovadă de o energie ieșită

din comun. Iar tocmai acest angajament covârșitor constituia principalul ei țel și principala ei investiție de energie.

Anul 1981 va fi definitoriu pentru imaginea, mesajul și mărturiile pe care această figură politică numită Nexhmije Hoxha avea să le lase pentru viitor. Spre sfârșitul vieții a fost silită să publice o carte numită *Prietenie trădată*, unde descria bătălia purtată cu fostul prim-ministru Mehmet Shehu. Titlul este chiar reușit, dar persistă întrebarea: cine pe cine trădase de fapt?

Mehmet Shehu a reușit să-și creeze statura demnitarului comunist care avea toate calitățile necesare pentru a fi ridicat de opinia publică pe locul al doilea în ierarhie. Mehmet fusese unul dintre fondatorii iadului comunist în Albania, pentru care a desfășurat el însuși o activitate uriașă. În anii războiului a dat dovadă de curaj și cruzime; totuși, an după an experiența lui l-a făcut să pară un om care inspira încredere colaboratorilor săi, iar aceștia la rândul lor îi acceptau brutalitatea în virtutea faptului că își exprima direct antipatiile și simpatiile. Pe de altă parte, soția lui a fost, și ea, un personaj a cărui biografie a fost schimbată în acord cu valorile dictaturii. Ca și în relația lui Nexhmije cu Enver, nici ea nu putea rămâne casnică, ci un factor politic activ care uneori era apropiat de standardele soțului ei, alteori se situa departe de acestea, dar întotdeauna în cadrul valorilor, criteriilor și codurilor pe care le avea societatea albaneză în acei ani.

Mehmet Shehu nu avusese grijă să-și constituie un clan al său la nivelul conducerii sau la un nivel inferior; avea însă simpatizanți voluntari și putem spune că printre activiști domnea un spirit de apreciere la adresa stilului și metodelor lui de lucru; mai mult decât atât, sperau ca primul-ministru, în ultimii ani din viață, să găsească noi soluții economice pentru ridicarea economiei albaneze. Există mărturii în acest sens în zilele noastre, după ce presa liberă a făcut eforturi să investigheze uciderea lui Mehmet Shehu. S-a iscat o agitație ieșită din comun în sprijinul versiunii sinuciderii lui Mehmet Shehu. În realitate,

nu se poate face vreo diferență între crimă și sinucidere în contextul mașinațiunilor și intrigilor lui Hoxha. Dar acest gen de sinucidere precum aceea a lui Mehmet constituie în fapt una dintre tehnicile de anihilare ale partidului. Regizorul și realizatorul sunt unul și același și a reușit să promoveze de pe poziția lui varianta suicidului. Membrii de partid seamănă, până la urmă, cu câinele din experimentul lui Pavlov: de câte ori vedeau victima strivită între degetele lui Enver Hoxha, aprobau lichidarea ei.

Până și analizele cele mai neprofesioniste bazate pe o logică simplă a circumstanțelor efective din noaptea de 17 spre 18 decembrie 1981, când prim-ministrul Mehmet Shehu a fost ucis, au respins versiunea oficială a „sinuciderii“. În cazul lui Nako Spiru, clișeul sinuciderii a fost privit de asemenea cu suspiciune, dar verdictul sinuciderii rămânea credibil și acceptabil în acel climat. Numai că autorii cazului Mehmet Shehu au lăsat indicii în urmă. Relația dintre dimensiunile dramatice ale presiunii puse pe Mehmet Shehu și personalitatea sa, ca și efectul rezultat din acestea neagă ideea sinuciderii. Mehmet era în culmea puterii sale. Intriga legată de opoziția sa față de logodna fiului său, care de fapt era deja cu o fată dintr-o familie cu reputație politică proastă, este insuficientă pentru a-l determina să se sinucidă. Sună mai mult ca o reprezentare fabuloasă, de care abuzează și Nexhmije însăși atunci când, după atât de mulți ani, în „memoriile“ ei, pozează afirmând că nu-i de înțeles cum Fiqireti putea vorbi despre lupta de clasă după ce fiul ei se însurase cu o fată dintr-o familie cu un trecut necorespunzător.

În primul rând, chiar și în conformitate cu standardele stricte ale discursului lui Nexhmije, nu era un caz flagrant de încălcare a normelor în vârtejul luptei de clasă. Așadar, orice analize ar putea rezulta din lucrările Biroului Politic, Mehmet nu se putea simți amenințat de un asemenea pericol, încât să aleagă sinuciderea ca soluție. Din această perspectivă, intriga de eliminare a lui Mehmet a fost destul de slabă. Sârbii sunt responsabili

pentru fabricarea acestei intrigi, dar nici rușii nu-l aveau pe Mehmet la inimă. În plus, serviciile secrete franceze, care erau active printre conducătorii albanezi comuniști, aveau cam aceeași atitudine față de el. Pentru ei, Mehmet Shehu nu era un om de încredere, de vreme ce era înclinat spre lumea anglo-saxonă. Până acum nu există nici un document autentic disponibil cu privire la trecutul lui. Dacă ar fi să intrăm mai adânc în istoria Partidului Comunist din Albania, în timpul războiului și după aceea, am observa că partidul a fost întotdeauna incompatibil în special cu legile anglo-saxone. Iar când afirmăm acest lucru, ne gândim în primul rând la linia sa antiamericană. În ceea ce privește poziția internațională a Albaniei, care a rămas neschimbată până și în vremea când a apărut Clinton pe scena politică, Enver se afla în avantaj, avându-i pe semnatarii de la Ialta de partea sa. Numai că – să nu uităm – a fost nevoie de eforturi majore din partea alianței politice din 1945 ca să acuze Serbia de genocidul lui Miloșevici împotriva regiunii Kosovo. Din acest punct de vedere, Mehmet poate nu a fost un luptător atât de înflăcărat și nici un misionar politic al noii ere. Totuși, a reacționat extraordinar cu ocazia evenimentelor din Kosovo*. Când Federația Iugoslavă oscila în multe privințe, iar studenții din Priștina și tot avântul pentru transformarea regiunii Kosovo în republică au devenit de nestăpânit, politicianul Shehu a considerat că e momentul pentru noi mișcări politice. Enver, în schimb, voia să mențină statu quo-ul, iar această diferență de opinii era foarte mare. În timp ce Mehmet Shehu adopta măsuri militare în nordul Albaniei, Nexhmije, Enver și Ramiz erau paralizați de faptul că orice eveniment ori schimbare care putea avea loc în Kosovo sau Iugoslavia putea să le amenințe puterea.

Așadar, definitorii rămân, pe de o parte, conflictul tradițional și duelul dintre prima și a doua figură a statului și, pe de altă parte, nevoia de a pregăti calea pentru un succesor. Situația părea deosebit de tensionată și erau de așteptat anumite răbufniri.

* Este vorba despre mișcările studențești din anul 1981.

Duelul părea să fi fost lansat. Dacă n-ar fi coincis cu conflictul din Kosovo, eliminarea lui Mehmet Shehu nu s-ar mai fi produs în 1981; poate chiar niciodată. În contextul dat însă, serviciile interesate s-au grăbit să-și dea contribuția. Metastazele acestui eveniment sunt și astăzi vizibile în viața politică albaneză, iar problema morții lui Mehmet Shehu va rămâne un subiect de anchetă până când se va ivi o breșă în arhive, pentru a face posibilă descoperirea unor documente valabile și clare.

Anihilarea lui Mehmet devenise necesară în special pentru Nexhmije, care era perfect conștientă de puterea cuplului Shehu. Acesta era în stare să răstoarne raporturile de forță dintre grupările din conducerea comunistă albaneză, iar celorlalți, împreună cu membrii asociați și cu familia, nu le-ar mai fi rămas decât să-și facă bagajele. Chiar și când trăia Hysni Kapo, Mehmet Shehu constituia fără îndoială cel mai serios factor în conducerea comunistă albaneză; cu atât mai mult acum, când Hysni nu mai era. În aceste condiții, crima politică a putut mobiliza toată infrastructura serviciilor secrete fără a ține seama de costurile necesare pentru îndeplinirea scopurilor.

Versiunea oficială a sinuciderii i-a fost repetată poporului albanez în trei rânduri de trei personalități diferite. Primul a fost Enver Hoxha însuși, cu așa-numita „relatare sinoptică” prezentată de el; următorii au fost Nexhmije Hoxha și Ramiz Alia, care au insistat că povestea trebuie repetată. Nimeni altcineva nu a mai vorbit despre această problemă, Nexhmije și Ramiz și-au mobilizat, ca niște torpile, jurnaliștii din presă care au repetat încontinuu, ca niște papagali, *ad nauseam*, „relatarea sinoptică” a lui Hoxha. După spusele lui Ramiz, el a fost cel care l-a anunțat pe Enver Hoxha de sinuciderea lui Mehmet. În dimineața zilei de 18 decembrie, între orele 8.30 și 9.30 Ramiz a mers acasă la Hoxha, unde l-a găsit luând micul dejun, „pâine și ouă”. Cel care tocmai își lua în liniște micul dejun nu știa nimic, iar nou-venitul i-a adus vestea că Mehmet s-a sinucis. Hoxha se arată surprins! Este greu de imaginat o situație mai ridicolă în legătură cu un asemenea eveniment tragic. Acum,

că *Bllok*-ul este deschis privirii tuturor și toată lumea poate vedea că distanța dintre casa lui Enver și a lui Mehmet nu este mai mare de 50 de metri, este greu de înțeles cum ar fi putut cineva crede versiunea fantastică a lui Ramiz. O guvernare ca a lui Hoxha, în care puterea era atât de concentrată și controlată, avea imediat rapoarte despre vacile omorâte la Kala e Dodes sau Mali i Sopotit, afla în zece minute tot ce se întâmpla; într-o situație precum aceasta, cum ar fi putut prim-secretarul, dictatorul, să nu fie informat instantaneu că prim-ministrul s-a sinucis?! Ceea ce se întâmplase între orele 2 a.m. și 3 a.m. i-a fost adus la cunoștință conducătorului țării abia după șapte ore! O poveste numai bună de păcălit lucrătoarele de la fabrica de textile Mao Zedong din Berat...

Să mergem mai departe. Echipa de criminaliști a fost informată dimineața la ora 7 fix. Experții vin la birou, le ia numai două minute de mers cu mașina de la Ministerul de Interne până la casa victimei. Dar ei nu intră în vilă decât pe la 9.30 dimineața. Din momentul sinuciderii până la sosirea echipei care va investiga scena trec aproximativ 7–8 ore.

Să continuăm: printre fotografiile lui Mehmet Shehu făcute după așa-zisa sinucidere, acestui om îi lipsește orice urmă de desfigurare; nici o sinucidere nu se poate întâmpla în modul în care ne-a fost prezentată nouă. El ori a adormit pur și simplu, ori a fost otrăvit. În acest punct este evidentă versiunea opusă celei oficiale: Shehu fie fusese otrăvit anterior, fie adormit în mod forțat și apoi ucis. Nu va mai trece mult până când această versiune va fi dovedită, așa cum multe fapte grave vor fi date în vileag; de pildă, numele servitoarei nu apare menționat nicăieri, se spune doar că ar fi fost „plecată undeva departe“, peste mări, într-un loc de unde ar fi venit unul dintre diversioniștii membri ai bandei lui Xhevdet Mustafa*. Echipa Xhevdet Mustafa a fost ea însăși un alibi gândit de scenariștii anului 1981, alibi

* Xhevdet Mustafa, emigrant albanez, implicat în crima organizată italiano-americană din New York. A reușit să scape de o condamnare în 1981, după care i s-a pierdut urma.

care trebuia să ajute operațiunea de netezire a drumului pentru noul *succesor* la putere.

Unul dintre fiii lui Mehmet Shehu, bine-cunoscutul scriitor Bashkim Shehu, admite în cartea sa *Toamna neliniștii* că a fost foarte surprins când a aflat că mama lui se baza pe sprijinul lui Nexhmije. Este o informație foarte interesantă. De ce să o menționeze Fiqireti Shehu pe Nexhmije Hoxha și, chiar mai mult, de ce să aibă încredere în ea? Nexhmije și Fiqireti trecuseră prin câteva episoade urâte, cum a fost cazul legat de Dusan Mugosa. Să ne aducem aminte de scrisorile lor nostalgice în care vorbeau de prinderea lor de către fasciști, în timp ce Nesti Kerenxhi și Koçi Xoxe* avuseseră în mâinile lor un document de colaborare semnat de Nexhmije și Fiqireti cu poliția care le capturase. Dar, în mod surprinzător, Koçi Xoxe le-a spus subordonaților că acest document ar trebui distrus. Și se spune că l-a distrus Koçi cu propriile-i mâini. În esență, în diferiți ani și diverse episoade, relațiile dintre Nexhmije și Fiqireti au fost relații de vrăjitoare și îngeri.

Mai mult decât un act în sine, uciderea lui Mehmet Shehu a fost un proces; în acest proces Fiqireti Sanxhaktari-Shehu a fost implicată în mod special. Foarte probabil, Nexhmije a fost cea care a implicat-o, demonstrându-i că soțul ei trădase interesele partidului, comunismul, marxism-leninismul; foarte posibil ca Fiqireti să fi fost prima persoană convinsă că soțul ei a comis „trădare”. Această cooperare sub forma unui serviciu din partea lui Fiqireti poate explica marea încredere în „tovarășa” Nexhmije, lucru care l-a surprins atât de tare pe fiul ei. S-ar putea crede că procedura aplicată lui Fiqireti s-a desfășurat pe două planuri: pe de-o parte, s-ar putea să-i fi fost inspirată încrederea în ideea că partidul trăgea o linie de demarcare între ea

* Fruntași comuniști din ilegalitate. Nesti Kerenxhi, colonel în Sigurimi (Securitatea), a fost arestat; Koçi Xoxe, ministru de Interne (al doilea om după Hoxha în ierarhia comunistă), a fost executat în 1949, ca „trădător”.

și Mehmet; pe de altă parte, se poate să i se fi cerut să coopereze împotriva soțului ei. Sinistra Doamnă s-a dovedit a fi un adevărat șef în astfel de situații; cât despre Fiqireti, ea s-a alăturat atât planului, cât și vârtejului de lovituri care urmau să-i fie aplicate soțului ei. După câțiva pași în acțiunea operativă, Fiqireti a înțeles că tot acest proces ar putea fi o adevărată tragedie pe scară largă. În instinctul său de mamă, s-a gândit cum să-și salveze fiii. Dincolo de pervertirea relațiilor de sânge într-un sistem dictatorial în care tatăl își dezmoștenește fiul, iar fiul își reneagă tatăl pentru că ar fi trădat partidul, este evident că valorile umane înseși au fost ruinate și demolate cu totul.

Niciodată un scriitor de ficțiune sau cercetător nu ar putea epuiza istoria acestei crime. În timpul celebrării logodnei în casa lui Mehmet, Nexhmije i-a spus logodnicei fiului acestuia: „O cunosc pe mama ta, am fost colege de școală în timpul războiului. Transmite-i salutări din partea mea...” Nexhmije avea sub control situația logodnicei lui Skender Shehu nu numai pentru că o cunoștea pe mama acesteia, dar o cunoștea și pe mama antrenorului echipei sportive din care aceasta făcea parte, având și cu ea o relație de „prietenie“, de pe vremea când erau împreună la Institutul de Fete. Nimic nu putea să o surprindă. E trist să constatăm că Mehmet Shehu a fost anihilat din două motive, care au cântărit în mod egal: atitudinea lui față de problema Kosovo și față de armata sârbă* și respingerea de către fiul lui a logodnei cu nepoata lui Nexhmije.

Tocmai se mutaseră într-o casă mai mare, fiii lui Mehmet se descurcau bine la școală, iar cel mai mic dintre ei dădea semne că avea să fie un scriitor talentat. Aceasta era lumea lor. Iar în mâinile lor se afla viața tuturor albanezilor. Cele două persoane care merseseră la casa prim-ministrului pentru a-l felicita

* La începutul anului 1948, Shehu fusese epurat de Xoxe și Hoxha pentru atitudine anti-iugoslavă. Avea să fie reabilitat după ruptura cu Tito în dezavantajul lui Xoxe până la sfârșitul aceluiași an, la intervenția pro-sovieticilor.

pentru logodna fiului său erau Nexhmije și Ramiz. Tot ei doi aveau să dirijeze campania care a dus la anihilarea lui Mehmet.

După ce Nexhmije a părăsit casa lui Mehmet, unde o felicitase pe nora lui Fiqireti, l-a sunat pe unul dintre ofițerii care păzeau clădirea și i-a spus că fiul lui Mehmet s-a logodit cu o fată dintr-o familie cu un trecut politic compromis și că rudele fetei erau agenți CIA. Vacarmul din scenariul eliminării lui Mehmet Shehu a fost foarte mare, dar, chiar și așa, transpare dincolo de el teama criminalilor. Ei îl acuză pe Shehu că e agent CIA, al Occidentului, al Serbiei, până la a-i pune eticheta de *agent multiplu*. Este însă nu doar o contradicție în termeni, dar chiar imposibil din punct de vedere profesional. Agenții lucrează pentru un singur centru. Cel mult, în istoria serviciilor secrete anumiți agenți au fost forțați să lucreze „dublu”, și aceasta pe durată foarte scurtă. Nu există agent care să lucreze pentru mai multe centre, cu obiective diferite sau opuse. Un agent poate lucra pentru un scurt timp în servicii care au aceleași scopuri strategice, dar niciodată în agenții cu scopuri opuse sau ostile! Din viața și activitatea lui Mehmet Shehu, oricine poate deduce că nu era de „inspirație estică”. Din acest motiv, până și acțiunile legate de Kosovo erau diferite de cele ale lui Enver Hoxha, de unde, poate, și conflictul îndelungat dintre cei doi. Partidul Social Democrat virtual, la care s-a gândit Mehmet la un moment dat, semăna cu partidul lui Musine Kokalari, care nu lega politica albaneză de Est, ci de Occident. Tocmai în acest punct apar diferențele.

Când spunem că uciderea lui Mehmet a fost un proces îndelungat, ar trebui înțeles ca un rezultat al duelului dintre Enver Hoxha și acesta. Mehmet Shehu nu a fost ucis peste noapte. Sub formă de „protecție” și „securizare”, viața lui a fost întotdeauna supravegheată sistematic. Specialiștii care se ocupau cu această supraveghere nu aparțineau structurilor legale și, de cele mai multe ori, în special la mijlocul anilor '70, au atras atenția gărzilor oficiale ale lui Shehu. Această supraveghere a

atins punctul culminant în 1979. În cadrul Biroului Politic, membrii care se denunțau unii pe alții Numărului Unu (iar după 1973, „tovarășei Nexhmije“) erau deja o prezență obișnuită. Din 1973 până în 1979 aproape toată lumea avea ceva de spus despre Mehmet Shehu. Fusesse pus sub un al doilea circuit de supraveghere, subordonat unui dispozitiv special al Comitetului Central al Partidului Muncii din Albania. Numele exact al acestei organizații nu este cunoscut, dar ceea ce se știe este că oamenii însărcinați special cu o asemenea misiune erau integrați într-o structură care se întindea până la nivelul „aparaturii“ din teritoriu. În cadrul acestui climat de supraveghere și denunțuri evoluau personaje ca Myslym Peza și Shefqet Peçi, chiar faimosul Spiro Koleka, care, cu cât se temea mai tare de Mehmet Shehu, cu atât își întetea atacurile împotriva lui.

Însăși Nexhmije Hoxha, care a participat în 1977 la o vizită oficială la Korça împreună cu Mehmet Shehu, Hysni Kapo și Ramiz Alia, nutrea aceleași convingeri precum Hysni. Ea îl reprezenta pe Enver. Oricum, în timp ce oamenii din Biroul Politic credeau că îl reprezintă ca soție, nu puteau înțelege că ea *este* de fapt Enver în persoană și că avea să-i judece, să-i cântărească și să le găsească „un ac de cojocul lor“. Păstrând distanța față de Mehmet și arătându-și simpatia față de Hysni, mult prea multă simpatie, escorta lui Mehmet este cea care are grijă de Nexhmije. Aceasta manifestă aceeași atitudine și în februarie 1981, într-o ceremonie în care este decorată de Haxhi Lleshi. În acel an Hysni a dispărut de pe scena politică, intrând parcă în pământ, iar Nexhmije se găsea între Mehmet și Ramiz. De fapt Nexhmije era foarte depărtată de Mehmet și formal apropiată de Haxhi, dar totalmente de partea lui Ramiz.

Să ne întoarcem la noaptea morții lui Mehmet Shehu. După întâlnirea Biroului Politic, care s-a ținut într-o atmosferă foarte sumbră, Mehmet s-a întors acasă, iar la câteva minute după ce a intrat în cameră a sunat și a solicitat o întâlnire cu Enver. Se pare că Nexhmije a preluat mesajul. Enver fie nu a aflat că era

căutat, fie a răspuns el însuși că nu-l poate primi. Trebuie să subliniem că, în toată activitatea sa anti-Mehmet, Enver se afla în spatele liniei reprezentate de Nexhmije și Ramiz. Rolul său era doar de a trage concluziile după ce evenimentele se vor fi încheiat, ceea ce presupune fie nesiguranță din partea sa, fie o atitudine voit retrasă. Pe de altă parte, problema era că succesorii se aflau sub presiune.

Cert e că din casa lui Hoxha răspunsul a venit, și anume că acesta nu-l putea primi pe Shehu întrucât „avea oaspeți la cină“. Chiar așa să fi fost oare? Și cine erau acei invitați la cină la Enver, chiar după reuniunea Biroului Politic și după tensiunea de acolo? A fost o noapte fatală. Era adevărat că Enver avea musafiri, sau era doar un mod de a arăta că atmosfera din casa lui era calmă, ca și cum totul era în regulă, iar ei mâncau și beau? Pe de altă parte, cum putea să fie totul în regulă? Și ce musafir să-l depășească oare în importanță pe Mehmet? Nu s-a mai lămurit niciodată cine anume erau „oaspeții la cină“ din noaptea anihilării lui Mehmet Shehu.

Dintr-un alt punct de vedere, dacă Mehmet a cerut o întrevedere cu Enver înseamnă că găsisese o soluție și o modalitate de a i-o prezenta. Urmând logica lui Nexhmije, am putea crede că Mehmet îi întindea o capcană lui Enver prin acea întrevedere între patru ochi. Rezultă că era oarecum posibil ca Mehmet să-l ucidă pe Enver. Nici această versiune nu a rămas necomentată. Dar știți cine i-a fost sursa? Agenția iugoslavă TANJUG! Prin urmare, Serbia urmărea evenimentele dintre 17 și 18 decembrie minut cu minut. Pe de altă parte, Enver nu ar fi putut să-l primească pe Mehmet pentru că fiecare acțiune fusese decisă mai înainte. Pentru prim-ministrul comunist albanez, aceea avea să fie ultima noapte.

După ce i-a urât „noapte bună“ familiei sale, Mehmet a mers în birou ca să-și scrie „autocritica“ solicitată în cadrul Biroului Politic. Este peste puterea de înțelegere a oricui de ce s-ar sinucide un om care tocmai se așezase la birou să-și scrie „autocritica“!

A petrecut câteva ore bune scriind ce urma să rostească a doua zi în fața Biroului. În conformitate cu cartea *Toamna neliniștii* scrisă de fiul lui Mehmet Shehu, activitatea în casă a continuat până pe la 1.30 noaptea, ceea ce înseamnă că crima nu se produsese înainte de acea oră, fapt confirmat și de celălalt fiu al lui Mehmet, Vladimir, care a intrat în biroul tatălui său și l-a văzut scriind.

Erau ani de zile de când Mehmet dormea separat de soția sa, Fiqireti. S-a ținut cont de acest fapt în planificarea crimei. În conformitate cu spusele gărzii personale a lui Shehu, Ali Ceno, ucigașii au complotat împreună cu cineva din casă care s-ar putea să-i fi pus un somnifer în ibricul de ceai, iar apoi le-a deschis ușa ucigașilor la o anumită oră spre dimineață. Este interesant de observat că paharul găsit la capul patului și care ar fi putut conține otravă sau somnifere nu a fost niciodată analizat, nu a făcut niciodată obiectul unei expertize. Locul în care avea rana nu era plin de sânge cum se întâmplă în cazul unei împușcături în inimă. Asta arată că victima ar fi putut muri în urma unei doze de otravă. S-a vorbit despre o cameră de luat vederi care ar fi urmărit mișcările lui Mehmet în încăpere. Pe de altă parte, poziția lui Mehmet arată clar că scria atunci când a fost lovit de efectul medicamentului. Avea ochelarii pe nas și se pare că se oprise din scris pentru o clipă pentru a-și reveni din efectul drogului, dar nu i-a fost dat să se mai ridice vreodată. În poziția aceasta l-a găsit asasinul care și-a executat misiunea cu o armă cu amortizor.

Pentru a intra în casa lui Mehmet, se puteau alege mai multe căi. Una dintre ele era pasajul care o lega de casa lui Hoxha. Un alt tunel ducea la sediul Comitetului Central al partidului; mai era o variantă de acces prin garaj.

Un alt detaliu: victima era acoperită cu o pătură, care însă nu fusese străpunsă de glonț, așadar ucigașul este cel care l-a acoperit cu pătura. A cui era arma – nu s-a descoperit niciodată. Era cumva a lui Mehmet Shehu? O sinucidere cu o armă cu

amortizor este foarte greu de crezut. În plus, declararea un pic prea în pripă a lui Mehmet Shehu ca „dușman al poporului” demonstrează cursivitatea acestui plan, secvențele lui perfect organizate.

Lucru și mai absurd, pentru a închide cazul lui Mehmet Shehu numindu-l sinucidere, a fost reexaminată „sinuciderea” lui Nako Spiru, care a fost declarat indezirabil după 33 de ani. Pentru partid nu puteau exista sinucideri de două feluri: Nako să fie un erou, iar Mehmet, pe de altă parte, un dușman. În consecință, sicriul lui Nako s-a deplasat, ca un simbol macabru, din Cimitirul Martirilor la cel din Sharra, iar apoi la atelierul de prelucrare a lemnului din Elbasan, care purta numele „Nako Spiru”. În Elbasan toți comuniștii s-au certat care să arunce micul bust al „tovarășului Nako” în râul Shkumbin. A doua zi, cu același cinism, Enver Hoxha se adresa Biroului Politic criticându-l pe Mehmet. Și l-a criticat tocmai pentru că nu știa dacă ar fi corect sau nu să atingă subiectul „sinuciderii” în acel moment. În ciuda acestui fapt, cinismul a mers mai departe, iar postul de televiziune a prezentat știrea la sfârșitul programului de știri, ca și cum ar fi murit un veteran de război. Iar între timp se difuza filmul *Peripețiile bravului soldat Svejik*! Imediat după acest eveniment, o dramă fără sfârșit s-a abătut asupra familiei Shehu. Membrii ei au fost aruncați în mașinile negre ale armatei, au fost scoși din *Bllok* și internați în lagărul Belsh de lângă Elbasan.

Raportul lui Ramiz Alia înaintat lui Enver Hoxha și informarea acestuia cu privire la „sinucidere” nasc alte întrebări. Prima: cum se poate ca primul informat despre cele întâmplate în biroul lui Mehmet Shehu să fie Ramiz Alia? De ce nu a fost informat direct Enver? Este foarte posibil, desigur, ca Nexhmije să fi primit telefonul. Și totuși de ce nu s-a înregistrat nici un apel? În al doilea rând, când Enver Hoxha spune că Mehmet mai are doar să-și citească autocritica și apoi totul se termină pentru el, cum se face că, din momentul sinuciderii, Mehmet

ajunge să fie catalogat agent CIA? Până în acel moment Enver nu ieșise în față cu asemenea acuzații. Greu de crezut că aflate toate acestea după 9 dimineata, când Ramiz i-a adus vestea sinuciderii! Enver însuși, în cartea *Titoiștii*, spune că a propus imediat ca sinuciderea să fie catalogată drept „act ostil“, dar nu menționează că Ramiz venise la el acasă în acea dimineață. Ramiz nu numai că susține că a mers, dar descrie în detaliu reacțiile lui Enver. Și vorbește despre eveniment într-un mod cu totul diferit decât Enver.

Detaliile rămân oricum „secrete ale curții“, și toate sunt în mâinile lui Hoxha. În rândurile albanezilor erau oameni care chiar și-au exprimat îndoielile în legătură cu presupusa sinucidere, dar aceștia au fost atacați și reduși la tăcere, dimpreună cu ofițerii care erau priviți ca prieteni și asociați ai lui Mehmet. Mâna de fier s-a întins și asupra ministrului Apărării, Kadri Hazbiu. Și s-au ținut multe procese speciale, încheiate cu execuții care au înghițit un întreg contingent de înalți funcționari, conectați într-un fel sau altul la acest eveniment, cum au fost ministrul Sănătății, ministrul de Interne etc. etc. Copiii și soția lui Mehmet Shehu, în special, au fost cei mai cumplit loviți. Au fost arestați și condamnați fără teme legal. Unul dintre fiii lui a fost trimis într-un oraș din nordul țării, după care s-a anunțat că și el s-a sinucis. Moartea lui constituie la rândul-i un episod care ar trebui cercetat în amănunțime. La fel, despre unul dintre fiii lui Kadri Hazbiu s-a spus că s-ar fi sinucis legându-și niște mine de corp și aruncându-se în aer.

Tronul noilor succesori la putere era de acum asigurat, dar pe o temelie însângerață. Noi și noi crime veneau să întărească puterea, iar după ce a masacrat și a trimis la moarte atât de mulți oameni de-a lungul timpului, Nexhmije îi numește trădători: se făceau vinovați de trădare. Iar ea, care trăiește și scrie cărți, nu este o trădătoare. Ea nu este vinovată. Și totuși pe cine trădaseră ei? Pe Nexhmije, pe Enver?

Au fost oameni cărora li s-a luat viața pentru că erau considerați dușmani ai comunismului, și toți erau albanezi care iubeau Albania; nu iubeau nici Serbia, nici China, nici Grecia, ci au fost uciși pentru că nu-i iubeau pe Enver, pe Nexhmije și această fantomă a lor numită partidul. Există oare vreo altă persoană care să fi ucis mai mulți albanezi? Nici că s-ar putea găsi un inamic mai monstruos! Să fii ucis în propria-ți casă, în mijlocul activităților tale, să ți se pună capăt vieții din cauza unor baliverne și făcături!

Nexhmije Hoxha scrie mândră în memoriile sale despre cât de multe au făcut Partidul și soțul ei pentru intelectuali, și la un moment dat exclamă: „Ce-am fi putut face mai mult pentru acești oameni?”

Într-adevăr, nu se putea face mai mult. Nu mai este nimic dincolo de crimă. După moarte nu mai rămâne decât drumul rămas deschis pentru cei care supraviețuiesc. Iar ea îi comanda și-i conducea.

Odată cu moartea lui Mehmet Shehu, un adevărat munte politic s-a prăbușit. Supraviețuitorii, cei care erau de altfel executanții crimei, erau preocupați să-și ascundă urmele. Să acoperi urmele unei crime e mult mai greu decât crima însăși; folosirea mănușilor, în principiu, trădează criminalii, care într-o bună zi, cum se întâmplă acum, trebuie să și le scoată – și cu aceasta se trădează și mai mult. Dintr-un munte politic fărâmițat sau aruncat în aer este normal să rămână fragmente, pietre, copaci, ramuri și alte dovezi. Până acum, istoricii, analiștii, cercetătorii, jurnaliștii și scriitorii, precum și oamenii de rând și cu picioarele pe pământ au încercat și încă mai încearcă să găsească acele dovezi. Unii au progresat mai mult, alții mai puțin, dar toți au putut să vadă cum, chiar și după acea explozie, politica instituită de Hoxha a continuat în aceeași direcție: de dispreț, izolare, crimă, spaimă bazată pe panică. Rezultatul: totul era gândit ca să mențină starea de fapt, alimentată de aceleași centre care nu-și doriseră niciodată ca Albania să fie un stat unitar în Balcani, cu o putere economică și armată proprie.

Între timp, când cadavrele erau aruncate în gropile negre săpate în grabă și cei internați își câștigau pâinea prin rapoartele date poliției de cel puțin două ori – alteori și de patru ori – pe zi, autorii crimelor înmulțeau zâmbetele adresate poporului. Enver Hoxha făcea prezentări actoricești nefirești „printre artiști și scriitori“, ca de altfel și printre câteva „balerine“. Scriitorul Ismail Kadare, deja privit ca „dușman“, lipsea din peisaj.

În intensă viață a lui Ismail Kadare, perioada care include atacurile împotriva lui Mehmet Shehu până la uciderea acestuia depășește, în privința amplitudinii pericolului, până și anul 1973, când Lubonja, Paçrami și tovarășii lor au fost ținta unor lovituri dure. Kadare a fost ținut sub supraveghere la fiecare pas; nu numai familia și prietenii, dar până și cei care îl cunoșteau din vedere erau mai mult sau mai puțin conștienți de acest lucru. Câțiva „apropiați“ de-ai lui care colaborau cu Sigurimi prezentau aproape în fiecare zi rapoarte care ar fi putut să accelereze atacurile împotriva scriitorului, în speranța că ar fi putut trimis la închisoare sau într-un loc din care să-i fie imposibil să mai scape cu viață. Toți cei invidioși sau aflați în opoziție cu el, toți adversarii înfuriați de oamenii de tipul lui Kadare așteptau nerăbdători, din clipă în clipă, decizia fatală. Cine reținea mâna lui Enver Hoxha? Cine îl prevenea să nu aplice, cu ferocitate brutală, lovitura gândită în spatele scenei? Au existat, într-adevăr, mai multe motive pentru care dictatura nu și-a pus în aplicare planurile împotriva lui Kadare. Unul dintre ele pare evident: agențiile de informații albaneze, care lucrau pentru Enver Hoxha și regimul său și care activau la toate nivelurile, primiseră deja semnale că, în cazul unui atac asupra lui Kadare, Occidentul va lua atitudine. Era destul de previzibil, dat fiind că mediile europene, nu numai cele culturale, ci și politice, erau atente la orice primejdie care s-ar fi putut abate asupra lui Kadare. Dictatorul, obosit, și cele două puteri auxiliare care împărțeau tronul cu el, și anume Nexhmije și Ramiz, erau cu

siguranță incapabili să facă față unei asemenea lupte. Regimul era deja slăbit, iar un atac din partea Occidentului, indiferent sub ce formă, putea să-i fie fatal. De aceea, dictatorul și cei doi „delfini” s-au mulțumit, pentru un timp, doar să exercite presiuni și să-l persecute neîncetat pe Ismail Kadare.

Poți întemnița un scriitor talentat, poți să-l ucizi, și totuși să nu reușești să scapi de el. Atacurile zilnice, disprețul, piedicile, afronturile, acuzațiile neîntemeiate infiltrate prin bârfe fabricate în birourile rusofile și sârbofile, apariția unei întregi armate de lipitori însetate de sânge, toate acestea au constituit un adevărat coșmar pentru scriitor. Și totul din cauza lui Nexhmije Hoxha.

În prezent, Nexhmije ne oferă posibilitatea să vedem din interior ipocrizia regimului. În ultimele trei cărți ale ei, unde repetă fără oprire ceea ce Enver scrisese deja, tocmai pentru a-i întări spusele, Nexhmije încearcă să se erijeze în element de „legătură” și „secretar” și să dea impresia că a colaborat cum se cuvine, cu Mehmet Shehu, de pildă, că a fost mulțumită de comportamentul lui, ca să nu mai vorbim de comportamentul lui Hysni Kapo! Cu bine-cunoscuta-i aroganță, citează pasaje din scrisorile lui Mehmet ca să arate cât de mult se pronunțase el împotriva scriitorului Petro Marko, camaradul lui, sau împotriva lui Qani Collaku, fratele lui Reshit Collaku etc. Scopul urmărit în adoptarea acestei atitudini este de a se exonera pe sine de responsabilitate, ca deținătoare a puterii. În imaginația ei, această exonerare ar duce la eliberarea de toate acuzațiile; prin urmare, n-ar mai fi răspunzătoare de ceea ce s-a întâmplat.

Oricum ar fi, scrisorile lui Mehmet unde vorbea despre problemele cu presa și în general documentele adresate lui Nexhmije nu dovedesc că ea ar fi fost o simplă operatoare de centrală telefonică, al cărei rol era numai să i le prezinte mai departe lui Enver. Poziția ei, pe care avocatul apărării o evidențiază, îl scoate pe Enver singurul responsabil, fără implicarea lui Nexhmije. Desigur, Enver era planificatorul, actorul, autorul, directorul,

administratorul; a pus la punct până și muzica de fundal a sistemului. Nexhmije își intră însă, la rândul-i, în rol nu numai prin protejarea, păstrarea și aprofundarea acestei direcții de acțiune, ci și prin implicarea unor noi personaje mascate și înarmate; scrie și ea scenarii cu crime, la fel de grave. Tocmai ea, care susține în „memorii“ că în 1940 a fost persoana cea mai apropiată de Qemal Stafa și Nako Spiru.

A patruzecea aniversare a Eliberării era în plină desfășurare, iar Enver Hoxha se simțea foarte obosit. Poate i se trăgea de la alimentație, sau poate nu era sigur de trăinicia planurilor trasate. Oricum ar fi, în una dintre zilele celei de-a patruzecea aniversări, adică pe 29 noiembrie 1984, l-a invitat pe medicul francez Paul Miliez acasă la el. În „memoriile“ lui Nexhmije, invitația a fost pusă pe seama „prieteniei“ dintre acesta și Enver, care tocmai fusese numit președinte al Asociației de prietenie franco-albaneză. După 40 de ani de deținere a puterii, pe 29 noiembrie un medic francez este invitat în casa lui Hoxha: un moment asupra căruia merită să ne oprim.

Dictatorul albanez Enver Hoxha și-a făcut apariția în cel de-al Doilea Război Mondial. Prin mistificare, propagandă și cu ajutorul aparatului comunist, meritele luptei antifasciste au fost atribuite exclusiv comunismului. Hoxha i-a asociat la guvernare pe cei care au contribuit la lupta de „eliberare“, dar apoi i-a lovit teribil, investind o energie neobosită în lichidarea lor. I-a făcut să se împrăștie în cele patru zări; dacă nu obținea colaborarea lor necondiționată, punea la cale uciderea lor. Toată această adunătură strălucitoare de antifasciști, intelectuali, politicieni sau ofițeri, care s-au distins fără îndoială prin contribuția lor la istoria Albaniei și a statului albanez după 1912, nu a reușit să se organizeze, să se apere, să iasă în evidență prin planuri politice și să opună extremismului și terorii stângii proiecte occidentale adaptate la situația geopolitică de după război. Nu au reușit să pună în fruntea lor personalități remarcabile,

nu neapărat de nivelul lui De Gaulle, dar măcar cât să poată influența puterea sau să poată face opoziție față de regimul comunist. Problema este că le-a lipsit organizarea nu numai în Albania, ci și în diasporă, nimerindu-se la întretăierea intereselor serviciilor secrete cu cele urmărite de Războiul Rece. Cu siguranță, acțiunile lor nu au fost doar naive, ci aproape nebunești. Cum să crezi că, fugind în Iugoslavia, poți răsturna regimul lui Enver Hoxha? Când acel regim, pornit de la Belgrad, a rezistat nu numai până în 1948, ci chiar până în 1990? Cum să crezi că Grecia era interesată să-l răstoarne pe Enver Hoxha? Ar fi stupid. Unde ar fi putut găsi Grecia pe cineva mai bun decât Enver Hoxha, când tocmai el lansase genocidul împotriva celor din Țămeria și n-ar fi spus niciodată, pentru nimic în lume, ceva rău despre greci? Platforma anticomunistă a unui guvern sau a altuia nu însemna neapărat că este pusă de acord cu interesele guvernului. Poate că era un stat anticomunist, dar nu putea să găsească un slujitor mai bun decât Enver Hoxha: un om de stat care, după ce a acceptat divizarea țării, era pe cale să o dezmembreze din interior. Iar după ce a scris mii de pagini pentru a-i ajuta pe oamenii din Palestina, Congo, Vietnam, a cerut ca Iugoslavia să preia controlul asupra regiunii Trieste și nu a șoptit nici măcar un cuvânt despre Kosovo! Desigur, acum este ușor de spus, dar un politician ar fi trebuit să fie chemat să dea socoteală în momentul în care făcea asemenea lucruri.

Oricum, nu se poate spune că Enver Hoxha nu avea prieteni în lume. Ajutorul pe care l-a primit din partea guvernului francez a fost foarte fructuos. Acest dictator, care și-a izolat oamenii într-o măsură extremă, nu a avut aceeași atitudine și față de francezi. Legăturile lui Hoxha cu statul francez constituie un adevar care va fi stabilit în viitor prin documente de arhivă. Politica franceză i-a făcut lui Enver Hoxha servicii foarte valoroase. Anumite întrebări cer totuși răspunsuri: de ce și-a încredințat viața doctorilor francezi, iar diagnosticele sale au fost verificate la Paris? El le-a încredințat medicilor francezi viața soției

sale și a copiilor săi. Același lucru s-a întâmplat și cu membrii Biroului Politic și cu apropiații lui Hoxha. Subiectul principal aici nu este doar relația medic–pacient. Doar un naiv s-ar face că nu înțelege că aceste fapte merg mai departe de relația medic–pacient. În cazul lui Hoxha, oricum, relațiile cu francezii par să fi existat încă din tinerețe. Unii ar spune că numai cultura Franței ar putea crea și menține o asemenea relație. Franța este un mare imperiu cultural și și-a pus amprenta pe societăți întregi, pe nenumărate generații; a administrat și organizat mari evoluții mondiale în domenii diverse, de la cultură la politică. Dar, pentru Enver Hoxha, nici Robespierre și, chiar mai rău, nici măcar un comunist francez nu au lăsat vreo urmă în activitatea lui politică. Modelul său politic, filozofia sa au constatat în terorismul caracteristic comunismului stalinist. Atunci, care este conexiunea lui cu Franța? Ce l-a legat atât de mult de această țară, încât să aibă o încredere așa de mare în francezi?

La o interpretare superficială, ai spune că Franța a fost un sprijin și un protector al dictaturii în Albania. Dar spitalele Franței au fost deschise și altor dictatori, precum cei africani și nu numai. Medicina are propria sa misiune. Oricum, în perioada luptei crâncene dintre Vest și Est, a conflictului Franței cu SUA și Anglia, în cadrul politicii lui De Gaulle și, în special, în contextul relațiilor tradiționale de prietenie dintre Franța și Serbia, pe de o parte, și dintre Franța și Rusia, pe de altă parte, anumiți factori ar trebui luați în considerare în interpretarea rolului Franței în analiza de mai sus. După spusele domnului Couchner, când își prelua biroul din Kosovo, președintele Chirac i-ar fi zis că nu ar trebui să uite tradiția de prietenie dintre Franța și Serbia. Și știm foarte bine că Franța a avut guvernul cel mai șovăitor dintre toate în privința lui Miloșevici și a căutat să întârzie lansarea atacurilor împotriva lui.

„A trăi ca un boier“ – aceasta ar fi metafora cea mai potrivită pentru atașamentul lui Enver față de politica franceză. Această politică sprijinea dictatorul să-și păstreze tronul în Albania. Tot

această politică poate fi însăși sursa puterii lui Hoxha, dându-i energia și abilitatea de a supraviețui. Dacă, mulțumită geniului lor, politicienii extraordinari ai lumii, cum a fost de exemplu Andreotti, se trezeau cu o oră înaintea adversarilor săi, Hoxha era informat de marele și puternicul stat cu o oră mai devreme decât alții, al căror cerc de informații se întindea de la Belgrad la Moscova, cel mult până la Atena. Așadar, în acest punct apare abisul dintre el și prim-ministrul, de vreme ce al doilea era sub emblema școlii Fultz*. Tocmai această „pudră franțuzească” îl ține pe Enver, spre deosebire de Nexhmije și restul, în umbră în raport cu identitatea lui sârbo-slavă. Dar în fond, ca strategie, Enver este părintele acestei filozofii. Dacă membrii Biroului Politic erau îmbrăcați în haine croite după modelul sârbo-rusesc, Enver încerca să poarte haine după modelul francez. Politica franceză era atât de nimerită pentru el! Să ne aducem aminte de Paul Miliez, care-l complimenta pe Enver și-l lăuda pentru reflecțiile privind Orientul Apropiat: „Dovediți că aveți cunoștințe excelente despre Islam.” Acesta a fost un alt punct important în comportamentul lui Hoxha. De-a lungul istoriei, Franța nu pare să aibă aceeași atitudine față de Islam precum Occidentul „clasic”, ca să zicem așa. Franța a adoptat relații strânse cu lumea arabă; are interese interne și externe, combinate cu legături puternice cu țările islamice; s-a exclus din alianța împotriva Irakului, în vreme ce, în aceeași situație, Rusia și Serbia adoptau aceeași politică și strategie. Iată-le deci din nou împreună. Iar aceasta este o problemă foarte importantă a Albaniei, unde cea mai mare parte a populației este de credință musulmană – fie ca religie impusă, fie ca rezultat al armonizării intereselor cu Imperiul Otoman. Preferințele Franței și legăturile sârbo-slave cu lumea arabă l-au făcut pe Enver să susțină în mod clar poziția acestora în politica externă. Desigur, Enver este autorul reflecțiilor amintite de Paul Miliez, dar ar trebui să

* Școală de limbă engleză din Albania, absolvită de Shehu.

ne fie foarte clar că interesele naționale ale Albaniei și poziția ei se află sub protecția Occidentului și tind spre acesta. Despre Islamul albanez se poate spune că e foarte liberal și caracterizat de o anumită abilitate care-i permite să fraternizeze cu orice credință. Radicalizarea Islamului albanez a fost și este unul dintre obiectivele fundamentale ale serviciilor secrete sârb și rus deopotrivă. Să ne amintim, Nikita Hrușciiov a scris explicit în memoriile sale că Albania era un punct de interes pentru Rusia din două motive: în primul rând, voia s-o schimbe într-o republică islamică, modelul european al lumii arabe, transformând-o într-un avanpost la frontiera cu Occidentul. În al doilea rând, baza din portul Pashaliman prezenta la rândul-i o importanță deosebită pentru URSS. Astfel, pentru a-și atinge primul obiectiv, sovieticii lucrau cu toate serviciile operative vizibile și invizibile. Cât despre sârbi, este de ajuns să vizităm suburbiile Belgradului pentru a constata investițiile uriașe în tipografii și redacții angajate în efortul de a traduce în albaneză literatura conservatoare iraniană, cu scopul de a fi răspândită în rândul albanezilor kosovari sau macedoneni, iar de acolo să ajungă în Albania. În acest punct, grecii nu sunt prea virtuoși, fiind și ei interesați în a transmite o imagine mai dură a Islamului albanez pentru a crea o impresie neplăcută despre Albania în Occident. La momentul actual, Biserica Greacă și însuși statul grec au, fiecare în parte, relații foarte bune cu lumea islamică. Într-adevăr, Grecia este foarte bună prietenă cu două dintre cele mai conservatoare state islamice, Siria și Iranul. Desigur, aceste relații au anumite origini istorice și trimit la vechea zicală a marelui duce bizantin Notares: „Mai bine turbanul sultanului, decât sceptrul Vaticanului.“ O temă în sine poate fi, desigur, relația patriarhilor cu pașalele și cu sultanii. Grecia, oricum, nu a ezitat să încheie în orice moment alianțe cu islamiști aflați în slujba sa ori chiar cu comuniști cum este Ocalan, atât timp cât aceștia îi serveau interesele. În același timp, Grecia investește în Islam și inspiră Islamul albanez la radicalizare. Reve-

nirea la moda musulmană interzisă de lege în 1922, ca și numeroasele hoarde de schisme islamice sosite în Albania au fost un cumplit proiect agresiv antialbanez și anti-Occident. Religia islamică din Albania s-a adaptat excelent la interesele naționale și nu-și ține fața întoarsă către locul de obârșie, ci spre Occident. Aceasta există în Albania ca un exemplu al dreptului la o credință religioasă și nu susține nici o legătură cu lumea arabă musulmană, reușind să găsească modalități de folosire a unor mecanisme cu intenția de a respecta trecutul creștin al întregii națiuni. Creștinismul i-a fost Albaniei steag, emblemă și simbol. Radicalizarea islamismului în Albania este favorabilă fundamentalismului ortodox care, prin metode barbare, încearcă să priveze Biserica albaneză de tradiții, până și în privința arhitecturii. Este absolut necesar să stabilim aici că așa-numiții analiști, care încearcă să spună că nici un ortodox n-ar trebui să fie considerat albanez, sunt cu siguranță exponenții liniei susținute de sârbi, greci, de axa Belgrad – Atena – Moscova. Ca să ne facem o imagine mai clară, trebuie să subliniem că problema albaneză din Macedonia va fi rezolvată atunci când ortodoxul din localitățile Reka și Ohrid, ai cărui părinți nu vorbesc macedoneana, va reveni la religia creștină ca parte a Bisericii albaneze, și nu ca parte a Bisericii Ortodoxe ilegale macedonene. Biserica albaneză, recunoscută de patriarhul de la Constantinopol, are autoritatea legală și obligația de a traduce în practică toate deciziile patriarhului ecumenic. Ortodoxia albaneză constituie o parte a gloriei naționale a Albaniei și o constelație întreagă de personalități extraordinare ale istoriei naționale a albanismului și a Albaniei aparțin acestei credințe. Tocmai un albanez ortodox din Konica, un concetățean al lui Faik Konica, pe numele lui Atenagora și poreclit Profetul unirii, a fost cel care a condus cu glorie Patriarhia și a lăsat urme inconfundabile ca mare reformator și om plin de curaj; în numele lui Dumnezeu, împreună cu Papa Ioan XXIII, numit Papa cel Bun, ca și împreună cu Papa Paul VI, a făcut eforturi să unească

cele două Biserici. Acest extraordinar slujitor al ortodoxiei constituie un simbol al contribuției sângelui albanez în această onorabilă Biserică. Dacă pentru un om interesele naționale sunt cele mai importante, înseamnă că trebuie să prețuiască la fel de mult istoria și bunăstarea poporului.

Enver Hoxha răspundea totuși, într-un fel sau altul, acestor cerințe, chiar dacă el însuși nu credea în nimic, nici măcar în Diavol: din punct de vedere politic însă, știa cum să rămână credincios strategiilor gândite de stăpânii săi. În ideea de a câștiga simpatie, destul de redusă de altfel, pentru că nu merită mai mult, Nexhmije Hoxha încearcă să se folosească în memorii de originea ei din Dibra, cu câteva fraze în care își exprimă respectul față de credința islamică. Dar acest lucru nu a împiedicat-o pe aceeași Nexhmije Hoxha să rămână impasibilă față de condamnarea lui Hafiz Ismet Dibra și, apoi, a lui Hafez Ibrahim Dalliu, care a fost nu doar o personalitate spirituală, ci și un patriot, un intelectual și un poet de mare calibru. Acești oameni au suferit chinurile iadului în închisori și lagăre. Hafez Alitari a fost supus la torturi cu apă înghețată în mijlocul iernii; același lucru s-a întâmplat și cu Hafez Musa Derguti în închisoarea din Burrel. Securitatea l-a aruncat pe Hafiz Mustafa Varoshi pe scările Biroului din Durres al Ministerului de Interne. La fel a fost maltratată și Hafez Sabri Koçi. Ipocrizia atinge punctul culminant în condamnarea părintelui Reshat Bardhi, a părintelui Bajram Mollasi și a părintelui Myrteza Paja. Ce spune Sinistra Doamnă despre aceste „fapte”? Ea citează versuri din *Karbala* laolaltă cu fragmente din Enver și din imamul Hyseni, în timp ce, după uciderea părintelui Faja, săreau la mânăstirile de derviși din Albania ca o hoardă de lupi flămânzi, târând prin labirintele sucursalelor Ministerului de Interne preoți musulmani îmbrăcați în verde, părinți ai templelor islamice ale primăverii, reprezentanți ai acelor instituții patriotice renumite pentru contribuția la mișcarea națională albaneză. Așadar, așa priveau Enver, Franța și prietenii lor problema Islamului.

Cu diferența că Franța reprezenta Coranul lui Enver. Ne referim la Franța acelei perioade, de vreme ce azi opiniile sunt împărțite în această problemă și au ajuns la evoluții extreme; dar cel puțin societatea franceză și statul sunt în căutarea unei atitudini mai maleabile. Deci, cu ajutorul Franței reușește Enver să uimească din când în când câte un muncitor naiv, tâmplar sau portar care scormonesc viața celor cu funcții înalte în stat; și totuși, niciodată nu a venit din partea Franței nici cea mai neînsemnată informație sub forma vreunui articol, a unei acuzații sau a unei povești referitoare la anii petrecuți de Hoxha la Montpellier, Paris sau, mai târziu, în Belgia. Nimeni din Franța, nici măcar un singur jurnalist n-a deschis o pagină a vreunei cărți scrise de Enver. Acesta, în schimb, s-a mobilizat să-i educe în Franța pe studenții selectați de partid, în primul rând pe copiii și rudele celor din *Bllok* și din apropiere, intensificând comunicarea sa cu Franța. Până în acel moment acest om, care avea să moară la un an după cea de-a patruzecoa aniversare a „Eliberării“, își stabilise succesorul – mai bine zis, succesorul de fațadă. Și simte că e obligatoriu să-l prezinte mai întâi de toate unui francez. Potrivit lui Nexhmije, tocmai în acest scop l-a invitat pe Paul Miliez în casa lui: să-i facă cunoștință cu Ramiz Alia; așadar, nu-i adevărat că invitatul nu-l cunoștea pe Ramiz și nu știa cine este. Enver l-a prezentat pe Ramiz cu următoarele cuvinte: „Prietene, îmbătrânesc. După cum știi, sănătatea mi-e slăbită; aici sunt tovarășii tineri, care ne vor înlocui. Avem tovarăși în conducerea partidului nostru care au luat parte la mișcarea națională de rezistență și de eliberare când erau foarte tineri...“ Așa s-au derulat lucrurile, dar exista un detaliu mult mai important. Ramiz își trimisese fiul în Franța ca să se obișnuiască cu viața de la Paris. Trimitea de fapt un ostatic pentru a garanta comportarea ulterioară în plan politic. Iar fiul lui Ramiz, care ajunsese deja să fie descris ca „un bun francez“, îi va fi de mare ajutor tatălui său ca traducător în convorbirile pe care Ramiz Alia le-a avut la începutul lui 1990 și în 1991 cu francezii.

Paul Miliez a fost foarte impresionat de gestul lui Hoxha. Paul Miliez era, fără doar și poate, un cetățean francez care-și iubea foarte mult țara. Era antifascist, patriot, apărător al intereselor Franței. Mulți doctori au avut multe alte profesii în afara celei de bază, iar noi, albanezii, nu putem da vina pe doctorul francez Paul Miliez, ci pe dictatorul nostru.

Pentru a-și asigura puterea, dictatura a lăsat interesele naționale la o parte ca pe niște zdrențe, iar din acest motiv va fi considerată întotdeauna răspunzătoare în fața istoriei pentru frontierele acestei țări, pentru absurditatea creării Iugoslaviei, care n-a reușit să reziste nici 70 ani, ca, de altfel, pentru multe alte nenorociri care i s-au întâmplat Albaniei. În acest context, poziția istorică și politică a Franței față de Albania a mers în paralel cu depunerea în băncile elvețiene a veniturilor rezultate în urma farădelegilor. Mai pe scurt spus, toate acestea privesc moralitatea civilizației de astăzi, care se știe de altfel că are și ea păcatele ei.

Interesant este aici că, în acest act final al lui Enver în prezența doctorului Paul Miliez, Nexhmije Hoxha a avut ocazia de a se bucura de succesul misiunii de a-l aduce pe Ramiz Alia la cârmele puterii. Rece, distantă, numai în prezența lui Ramiz, așa cum s-a întâmplat vara trecută la Pogradec, își aducea aminte din tinerețea ei de unele gesturi pe care le-am putea cataloga „delicate“, pentru a putea spune că a fost și ea cândva femeie înainte să se transforme într-o mașinărie politică mortală.

Cu o săptămână înainte de moartea lui Enver Hoxha, Nexhmije aproape golise casa de oameni. Nimeni nu va putea înțelege vreodată de ce s-a hotărât să-și trimită familia – fiii, nurorile etc. – în vacanță la Vlora. Vacanțele de la Vlora și de la Pogradec erau, de fapt, o tradiție de familie. Voia oare să rămână singură cu dictatorul atunci când acesta părea să se îndrepte spre moarte cu pași grăbiți? Săptămâna în cauză nu poate fi percepută drept o săptămână de meditație budistă a „tovarășei Nexhmije“, nici ca un răgaz de căință, analiză sau monolog

pe marginea întâmplărilor din timpul dictaturii omului care murea în prezența ei. Nici pe departe! În acea săptămână, Doamna se pregătea să preia, singură, sceptrul puterii și avea nenumărate sarcini: întocmea actul final al transferului de putere.

Nu e ușor și nici plăcut să analizezi aceste ființe, aceste mașinării politice, comparându-le cu alte rezultate ale naturii sau ale lui Dumnezeu. Pentru că subiectul de aici nu se referă la ființe umane normale care la sfârșitul vieții fac fapte bune și virtuozități. La curțile dictatoriale, decesele și nașterile, nunțile și funeraliile sunt întotdeauna vecine cu drama și tragedia din motivele cele mai inumane. Mimarea unei bucurii este cea mai murdară parte a jocului lor actoricesc. Bucuria lor este cel mai mincinos fapt de pe pământ. La asemenea curți, în special la cea a lui Hoxha, bucuria era un fel de încântare pe care se croiau lințolii. Pentru că, îndată ce dădea câte unul dovadă de vreun sentiment firesc, putea să apară oricând o anumită suspiciune asupra sa, poate chiar născută din mania persecuției, care putea să atingă dimensiunile unui complot. Prin urmare, casa lui Hoxha era goală, dar cel mai bizar este faptul că nici omniprezenta Nexhmije nu era acolo! Cum așa? Într-adevăr, nu era acasă, și se poate spune că Enver Hoxha a murit singur. A fost cumva o întâmplare? Ajunsese devotata soție obosită și nu a mai rezistat? Sau febra legată de ceea ce urma îi dădea acum sens și considera că e mai important să se dedice noii misiuni? Sau era ceva mai mult decât toate acestea?

În orice caz, rămâne să se analizeze pe viitor și să se definească într-un mod mai riguros conflictul din cadrul „curții”. Nexhmije, în subconștientul ei, se obișnuise de mult cu moartea lui Enver. Era mort pentru ea cu mult timp înainte, în sensul că ea însăși se transformase deja în Enver. Două corpuri nu pot avea un singur suflet. Și-a extins personalitatea până la a-l prelua pe Enver cu totul. Monologa ca și cum ar fi fost el, conducea și dădea ordine ca și cum ar fi fost el și chiar a creat răbdătoare, într-un fel sau altul, un protocol practic, politic și spiritual al

partidului și guvernării. Ea era Enver, și din când în când doar Ramiz mai apărea în decor. În acest sens, experiența politică a lui Nexhmije și propria-i fire urmăreau două lucruri: să-l aibă pe Enver în viață și să-l folosească ca un fel de sperietoare în partid; de asemenea, să-și realizeze toate proiectele indiferent dacă erau acțiuni, capricii, vicii sau trăsături care făceau din ea o ființă umană. Cea de a doua dorință, neexprimată, ascunsă în adâncul ființei ei, era ca Enver să moară și ea să-i ia locul. Desigur Nexhmije nu era în acțiunile ei nici singură și nici solitară. Ea depășise dimensiunea de femeie și femelă, devenind deja o mașinărie politică, având propria-i memorie istorică și propriile-i aptitudini criminale; dar aceasta nu însemna că nu-i era teamă la gândul că Enver urma să moară. Și tot bocetul ei, lacrimile ei, toată tristețea erau expresia temerii că vehiculul politic pe care îl construise ar putea deraia. De aceea s-a hotărât să treacă în față și să se lase văzută când lua parte la reuniunile Biroului Politic. La început ca așa-zisă însoțitoare a lui Enver, apoi făcând semne și dispunând cine să ia cuvântul și ce anume să spună.

Aici lucrurile nu vor fi întotdeauna plăcute pentru Ramiz, care se află sub presiunea orgoliului de a fi singur în fruntea Biroului Politic. Acest lucru este imposibil și oricum l-ar costa prea scump. Cu atât mai mult cu cât asemenea decizii nu au fost luate niciodată în Albania, ci au o componentă slavă, practic sârbească. Cei doi și combinațiile inspirate de ei sunt ceea ce determină, ca din Olimp, soarta marionetelor din Tirana până la indivizii și jurnaliștii care nu au curajul să ridice capul și să exprime alte opțiuni.

Și când forța și atenția lor sunt reduse la un asemenea nivel, albanezii nu mai au decât să se roage la început și la sfârșit de zi. „Doamne, binecuvântează America!“

Numai America poate rupe lanțul înrobitor al puterii sârbești asupra Tiranei. Și am stabilit deja că atunci când spunem Serbia

se înțelege de fapt un șir de capitale care au același scop: să-și coreleze activitățile lor antialbaneze.

În timp ce membrii familiei care plecaseră la Vlora sunt anunțați să se întoarcă acasă urgent deoarece „tatăl lor nu se simte bine“, Ramiz și Nexhmije se îndreaptă către tronul lăsat vacant de Enver – moartea acestuia fiind un eveniment la care au visat mii de oameni care nu mai existau. Răposatul va cunoaște acum cea mai grea dintre încercări – căci victimele lui nu-l acceptă în Lumea de Apoi. Și va rămâne să bântuie în continuare birourile din toată Albania.

Enver Hoxha a murit la 11 aprilie 1985. Boala lui fusese ținută în secret, așa că vestea morții a înfiorat lumea. Enver Hoxha a fost foarte longeviv ca lider al țării, și de aceea conducerea lui depășește dimensiunile normale de-a lungul timpului. Toată „domnia“ lui a însemnat o perpetuă autoizolare și violență, fără-delegi și sărăcie, o corvoadă continuă și o muncă istovitoare. Muribundul ucisese și îngropase atâta energie, atâta vitalitate din poporul acesta, secătându-l și paralizându-l, ca o creatură monstruoasă care sugă vigoarea vieții.

Odată cu moartea lui Hoxha, tot ce rămăsese în pustiul creat de jumătate de secol de dictatură le-a amintit oamenilor ce anume urau. Prima reacție a albanezilor a fost de a-și întoarce privirea spre închisorile și lagărele ale căror nume nu mai fuseseră niciodată pronunțate până atunci. Aveau eufemisme și nimeni nu îndrăznise până atunci să șoptească măcar numele lagărelor și închisorilor Spaç sau Burrel, Qafë Bari sau Shën Vasi, sau alte locuri de tortură, din Tropoja până în Saranda, de la Batra și Bulqiza până la minele din Spaç. Protestul și ura au răbufnit în cei care se declaraseră în mod deschis în dezacord cu tiranul și care aparțineau, cu trupul și sufletul, unei lumi total opuse celei a lui Enver Hoxha. Din ziua de 11 aprilie a început să curgă prin vinele Albaniei primul strop de sevă. Voința divină aducea, odată cu anotimpul, și revenirea la viață a țării.

Șarpele dictaturii își pierduse capul și ochii. Se zvârcolea, dar era încă în viață. Încerca să scoată, prin țesuturile zdențuite, un fel de cap nou. Și, ca o reptilă trândavă, se chinuia să rede-

vină cum fusese. Dar, oricât de mult se străduia, efortul era inutil. Viermele din prezent nu putea lua dimensiunile șarpelui din trecut.

Deși mort, era venerat ca un dumnezeu. Iar cei îngrijorați de pierderea privilegiilor pe care le aveau au organizat un așa-nu-mit doliu național. Tristețea nu era însă autentică. Și nu vorbim aici despre psihoză. Vorbim despre un adevăr care s-a întins și în casele din *Bllok*, și în cele ale dușmanilor acestuia. Printr-o veritabilă punere în scenă și prin activarea tuturor structurilor sale, dictatura a reușit să adune un lung șir de oameni la procesiune, un spectacol funerar cu țărani, femei isterice și bocitoare plătite care să-și smulgă părul de „disperare” în urma sicriului.

Dar disperarea nu se citea în ochii nici unuia dintre membrii Biroului Politic. Era foarte greu să o remarci și la Nexhmije, care era „scuzată”, fiind desigur foarte obosită. Între timp, instituțiile organizau adunări la care oameni profund emoționați luau cuvântul și semneau chiar declarații, iar totul într-un mod atât de tragic și imaginativ, încât până și *Divina Comedie* a lui Dante ar fi invidioasă. Unii își rupeau cămășile dezgolindu-și pieptul, unii își smulgeau părul din cap, iar alții se zgâriau pe față. Se spune că mulți bocitori de profesie, bărbați și femei, au fost angajați în acele zile. E un fel de tradiție la înmormântările din Albania, dar de astă dată au fost scene ridicole. Pentru plângerea lui Enver Hoxha, în acele împrejurări ale „remunerației” socialiste, un om primea 200 de leka vechi dacă-și zgâria chipul sau își rupea cămașa bocind, 150 de leka dacă plângea cu sughițuri, iar dacă mai aducea și pe alții la bocit, primea câțiva leka în plus. În cazul în care un om din procesiune era îngrijorat de dosarul trecutului său politic, trecut pătat, desigur, avea șanse să și-l îmbunătățească cu această ocazie. Cât despre Uniunea Scriitorilor, acolo a avut loc cea mai ipocrită, cea mai ridicolă, dar și cea mai „militantă” scenă. Destul de ciudat, dar moartea lui Enver le-a „adus aminte” oamenilor de moartea lui Stalin,

când din dispoziția lui Enver Hoxha s-a pus în scenă, în piața Skanderbeg din Tirana, un spectacol tragicomic. Oamenii au fost siliți să intre în piață, să se așeze în genunchi în fața statuii celui care omorâse 20 de milioane de „dușmani“. Și nu vorbim acum de cei 20 de milioane de ruși uciși în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Vorbim aici despre prețul plătit pentru consolidarea puterii lui Stalin și despre absurditatea îngenuncherii albanezilor: era ca și cum bagheta dirijorului îi silea să omagieze crimele istorice de amploare comise de omul din Georgia.

Moartea lui Hoxha era o reminiscență a morții lui Stalin. Adevărul reacției contrare la nivelul întregii națiuni albaneze a fost închis în case, în cercurile de prieteni apropiați, în secretele familiilor. De teamă că acest adevăr va fi inevitabil descifrat, Nexhmije și adepții ei au încercat să câștige de partea lor intelectualitatea și pe toți „folcloriștii“ de ocazie și să îmbrace Albania într-o haină de cumplită durere. Trebuie să remarcăm că puțini au fost scriitorii sau poeții care s-au grăbit să se lamenteze în scrierile lor cu acel prilej. Nexhmije îl ținea sub observație pe Ismail Kadare. Încurajați de poliția secretă, comuniștii împrăștia zvonuri în organizațiile de partid, cum că Ismail Kadare va scrie ceva înduioșător despre Enver Hoxha. Dar asta n-a făcut decât să agraveze lucrurile, întrucât renumitul scriitor s-a comportat după adevărata sa fire mai mult decât oricând. Nu a întreprins nimic în acest sens, nu a scris nici măcar un rând, nici o poezioară de grădiniță, cum ar fi vrut moștenitorii tronului. Ceea ce a creat, bineînțeles, o prăpastie imensă, o nouă fisură între scriitor și moștenitorii puterii lui Hoxha.

Nexhmije și Ramiz Alia – cel de-al doilea numit oficial în locul lui Hoxha în decurs de câteva zile – se aflau între două teze arzătoare. Prima: să scoată în evidență fidelitatea lor față de Hoxha. Cea de a doua: în timp ce Nexhmije trebuia să demonstreze că procedase cel mai bine alegându-l pe Ramiz pentru această funcție, el trebuia să dovedească la rândul său că era diferit de predecesor. A eșuat însă în afirmarea și implementarea

acestei idei, și numai actul de loialitate a avut succes, act necesar, de altfel, pentru Nexhmije pentru a-i convinge pe fanatici că reușise să găsească actorul perfect care să joace rolul successorului. Bineînțeles, actorul era perfect conștient de toate dorințele și misiunile pe care Nexhmije le avea în minte și era de acord cu ea, dar anumite puncte nu se potriveau întocmai, nu se armonizau cu cadrul de referință impus de mașinăria politică a lui Nexhmije. Din acest motiv, el a mobilizat și a ridicat până la un înalt nivel politic un personaj numit Sofo Lazri, care a căpătat o pondere mult mai mare decât alți membri ai Biroului Politic și pe care Ramiz a avut continuu grijă să-l țină cât de cât aproape de Nexhmije. Lazri, remarcându-se printr-o abilitate nihilistă, era modelul comunistului sovietic și, în plus, se zvonea că fusese un factor de legătură dintre Moscova și Tirana. El a jucat un rol crucial în consolidarea cinismului politic în realitatea albaneză și, în scurt timp, a devenit un personaj detestat de oameni, deși era aproape necunoscut, și se afla în poziția de eminență cenușie.

În ciuda acestor fapte, nu se poate spune că totul a mers ca pe roate. În ceea ce privește afirmarea loialității și perpetuării liniei lui Enver, Congresul Partidului Muncii a fost numit „Congresul continuității”; au fost luate o serie de măsuri propagandistice corelate cu așa-numita imortalizare a figurii lui Enver Hoxha, măsuri care au avut efecte economice dure. Atribuirea numelui lui Enver unor hidrocentrale, universități, fabrici etc. devenise adevărată epidemie. Iar cea mai mare decizie se referea la construirea Muzeului Enver Hoxha și la ridicarea a trei busturi ale acestuia. Muzeul lui Enver Hoxha a fost o piramidă fără sarcofag, iar în situația economică a vremii era o nouă piatră de moară peste crucea dusă de fiecare albanez în parte. Unii oficiali de rang înalt care au susținut nu numai ideea de a construi un nou muzeu pentru Enver Hoxha, ci și de a transforma în muzee casele lui din Tirana și Gjirokastra, au avut de suferit și au fost retrogradați... Busturile și piramida nu trebuiau

construite doar pentru a umple golul lăsat de moartea lui Enver, ci mai ales pentru ca Nexhmije și Ramiz să se poată ascunde în spatele lor, deși albanezii așteptau o altă evoluție. În fapt, aceste acțiuni i-au exasperat, epuizat și rodat pe oameni. Pe de altă parte, clorofila din copacul disidenței, care reprezenta ura față de comunism, se acumula. În aceste circumstanțe, dictatura a trebuit să-și arate din nou dinții, făcând arestări în fiecare noapte. Dar, în ciuda eforturilor depuse de anchetatori, sub auspiciile a trei membri ai Biroului Politic, pentru a constitui un grup imaginar de dușmani, nu au reușit să aplice lovituri tipice lui Hoxha în asemenea cazuri. Cu toate acestea, articolele de lege privind tulburările sociale, propaganda și fuga din țară au rămas neschimbate.

Pe de altă parte, un val de vești se răspândea prin închisorile în care „dușmanii” putrezeau încă din anii '45–'46, cu mesaje de speranță absolut inedite pentru acele locuri. Cu cât Ramiz trimitea mai puține semne de schimbare, cu atât scădeau speranțele puse în el, fiind treptat înlocuite cu ura față de el și față de ființa sa identificată cu Enver Hoxha. Locul gol, distanța dintre Enver și înlocuitorul său au fost umplute cu dezamăgire, dispreț și dezgust. Pentru prima dată devenea din ce în ce mai clar că țara continua să sufere din cauza corupției, a caracterului grotesc al campaniei de jefuire a familiilor de țărani, din cauza eforturilor zadarnice ale Institutului de Studii Marxist-Leniniste de a stimula o economie aflată în cădere liberă, din cauza eforturilor sterile ale lui Nexhmije, în calitatea ei de președintă a Institutului, de a preveni evoluția de neoprit a economiei spre colaps. Această agitație a lui Nexhmije, despre care Enver crezuse că va avea un oarecare succes, s-a dovedit a fi un eșec. Țăranii de la munte, de pe pășunile alpine, care ajunseseră să coboare la cantinele minerilor ca să ia o pungă de lapte praf, deveniseră un adevăr deprimant pentru toată țara. Lipsa brânzei, a untului, a cărnii etc. a dat naștere la o serie de anecdote răs-pândite peste tot. La lecția de zoologie, elevii obișnuiau să-și

șoptească unii altora că vițelul era un animal cu care strâmoșii obișnuiau să se hrănească...

A apărut o nouă formă de tortură – fără precedent și oribilă: lungile cozi, cozi fără sfârșit, din zori și până seara târziu, îmbulzite sub streșinile magazinelor sărăcăcios aprovizionate, un lung șir de ființe umane așteptând sosirea alimentelor, pe care le luau pe cartelă. O combinație de politică, disperare și tristețe, de teamă și nesiguranță. Asemenea situații se întâmplau odinioară în lume numai în caz de criză, în perioadele de lipsuri de după război și în calamitățile naturale. În Albania, a sta la coadă devenise rutină. Profesori și elevi, femei extenuate de turele de noapte la serviciu, tineri nerecrutați în armată sau lăsați la vatră, copii mici ținând în mâinile pătrunse de frig sticle de lapte sau borcane de iaurt sau pungi de carne congelată urcau și coborau treptele caselor, cu un tip de satisfacție nou inventat care începea cu întrebarea: *Ai reușit?* Ciudatele citate ale lui Enver Hoxha despre caracterul binefacător al plantelor și al ierburilor, fără să menționeze vreodată proteinele – carnea, brânza, ouăle etc. –, au fost inscripționate pe zidurile instituțiilor și ale sălilor de reuniuni cu litere mari, dezarmante. Ca și cum toți albanezii ar fi fost vegetarieni! Vorba lui Hoxha cu referire la cartof a avut un impact oribil și urmări de lungă durată pentru viitorul economic și alimentar al Albaniei: „Cartoful e pâine și carne deopotrivă!“ Mobilizați de această idee, detașamente de geniști, forțele motorizate de tractoare, buldozere, camioane și fierăstraie au început o campanie de destelenire ca să planteze cartofi până la poalele munților. Așadar, o zonă de pășuni de munte și păduri din timpuri imemorabile a fost complet distrusă. Obsesia acestui om cu comportament animalic, obsedat de nebunia cultivării cartofului, distrugea frumusețea lirică a Albaniei. Și când te gândești că, inițial, cartoful fusese adus din America pentru a hrăni porcii, nu oamenii! Mari suprafețe de teren au fost luate și cultivate, iar producția a crescut o singură dată, după care totul a căpătat aspectul unei leprozerii, părând

că niciodată nu vom scăpa de acest cancer. Dar la ce să te aștepti de la niște oameni care nu au simțit niciodată milă nici pentru tovarășii lor, nici pentru copiii tovarășilor lor – ca să nu mai vorbim de dușmani – și care, obișnuiți cu procese și plenare unde se dezbătea despre pedeapsa capitală, n-au știut decât să orienteze mașinăria statului pentru a-l omagia din nou pe Hoxha și a continua spectacolul ideologic marxist-leninist și stalinist.

Una peste alta, acum era mort. Nexhmije era preocupată să pună la punct lucrurile în casa mortului, care era casa ei deja. Balanța, între timp, s-a înclinat extrem de mult în favoarea fiului mai mare, care se însurase cu nepoata lui Ramiz Alia, liderul statului. Într-un fel sau altul, viața de zi cu zi a văduvei lui Hoxha și a jumătate dintre membrii familiei sale devenise din ce în ce mai dependentă de Alia. Celălalt fiu, împreună cu soția, rămânea aproape impasibil la succesul și cariera lui Alia sau la beneficiile care-ar fi decurs din preluarea unei asemenea „moșteniri“. Sokol și soția lui deplângeau în continuare moartea lui Enver. Față de Ramiz, Sokol Hoxha era în poziția suspiciosului Hamlet, profund, dar lipsit de inițiativă. El și soția lui nu au împărtășit deloc bucuria clanului lui Ramiz, care reușise să ajungă în fruntea partidului și a statului albanez după 40 de ani. Bătălia fusese lungă și lăsase în urmă nenumărate gropi ale tovarășilor, prietenilor și camarazilor de arme, toți albanezi, transformați în trepte pe care Ramiz să urce la putere. În casa lui Hoxha, ca în orice casă de rege sau de dictator, se întâmplau multe lucruri șocante, iar Nexhmije și Ramiz au „trecut“ prin multe până să ajungă la putere. Cum spuneam și în alt loc, o piedică a constituit-o nora nedorită. Personalul operativ al Directoratului din Tirana nu numai că adunase informații despre Liliana Hoxha, dar mai și împrăștiase zvonuri răutăcioase despre ea și prietenii ei, susținând că era o femeie de moravuri ușoare și că încerca să profite de pe urma statutului ei în casa lui Enver. Cu siguranță, atât Nexhmije, cât și Ramiz au pus oameni să o urmărească pe Liliana, dându-se drept prietenii ei, dar întoc-

mind de fapt rapoarte detaliate în urma supravegherii. Acum toată frica, mai mare decât înainte, venea din posibilitatea ca această noră să înceapă să „detoneze“ acuzații în cadrul *Bllok*-ului. În plus, le era teamă că în jurul ei se puteau coaliza mai mulți membri ai *Bllok*-ului! Cât timp a trăit Enver, Liliana arăta un mare respect și multă dragoste față de el și deci nu putea fi atacată în nici un fel. Precauțiile vechilor maeștri Nexhmije și Ramiz aveau sens doar în măsura în care ea i-ar fi lovit; în rest, nu o puteau acuza de trădare, nesupunere etc. etc. Nexhmije și Ramiz erau în aceeași barcă.

N-a trecut mult timp de la obținerea postului lui Hoxha de către Ramiz Alia, și toți care sperau că lucrurile se vor schimba au izbucnit într-un cor de disperare și frustrare. Ramiz nu rostea o vorbă despre căderea economiei, ci recita teorii răsuflăte privind renașterea acesteia, ceea ce a pus capăt speranțelor oamenilor, cu toate studiile lui la școala din Moscova. Ministrul adjunct de Finanțe a fost îndeajuns de curajos încât să vorbească într-un ziar despre soluții posibile, dar articolul a fost etichetat fără menajamente de către Nexhmije Hoxha drept „gorbaciovism“, deși economistul facuse o analiză realistă a industriei, care producea mari pierderi financiare.

În mass-media, aflate sub controlul total al partidului, lupta împotriva lui Gorbaciov și a „gorbaciovismului“ devenise fundamentul strategic al politicii. Așadar, în momentele în care Uniunea Sovietică, locul de naștere al acestui sistem inuman, se îndrepta înspre „imperialism“, Ramiz și Nexhmije intensificau din nou stalinismul. Și viața era văzută în aceleași șabloane ideologice și politice precum în 1945, 1953, 1960 și 1967. Numai Stalin continuă să se afle în Albania. În plus, în ideea de a-și ridica prestigiul în conformitate deplină cu stilul marxist-leninist, Ramiz a descoperit în zona localității Kukes un grup de „dușmani“ care plănuiau să-l ucidă în numele sârbilor. Cu toate procedurile brutale de investigații, o asemenea acuzație

n-a fost niciodată dovedită; a fost de fapt o reflectare a zicalei populare „diavolul niciodată nu se rănește pe sine“.

În ciuda veștilor primite de Nexhmije – neplăcute, după aprecierea ei – privind evoluția internațională și progresul însemnat făcut de Occident în dezrădăcinarea Imperiului Răului, ea s-a comportat cu încăpățănare, ca măgarul din fabulă care, cu tot pericolul mortal pe care-l reprezenta lupul de lângă el, își spune: „Cu voia lui Dumnezeu, poate e doar un vis!“ Toată presiunea politică inumană îndemna la rezistență și creștea nesiguranța în țară. Și cele mai mici atingeri aduse imaginii oficiale erau tratate necruțător și fără preget. Problemele erau legate de colapsul economiei socialiste, de izolarea țării și, în special, de nevoia de a stabili o legătură cu SUA. Dar, în timp ce Ramiz se plângea că Albania nu înseamnă nici Est, nici Vest, că nu eram nici închiși, nici deschiși etc. etc., această Nexhmije de fier, simbol al izolării, arhivă vie a crimelor și comploturilor, coautor al sărăciei naționale, s-a dus într-o zi acasă – când oamenii au început ca nebunii să se agite la porțile ambasadelor – și la prânz le-a zis fiilor ei și soțiilor acestora: „Mergeam pe stradă și am văzut cum se urcau oamenii pe gardurile de fier de la ambasade și i-am spus lui Ramiz: ar face bine să intre pe poartă, lasă deschise porțile ambasadelor.“

Comuniștii se dau după cum bate vântul. Din cauza prostiei lor, nu ar fi dispuși să-și abandoneze filozofia sau să renunțe la fărâdelegi. Dar știu cum să facă pe capitaliștii cât de repede și să treacă de la organizațiile de partid la organizațiile non-guvernamentale. Asta făcea și Nexhmije. Desigur, din teama de a-și salva scumpa-i piele, dar ce era mai rău nu sosise încă.

Niciodată vreo secvență de film nu va avea greutatea și valoarea pe care a avut-o execuția lui Ceaușescu și a soției lui, Elena. Această imagine i-a trezit spaima lui Nexhmije; execuția celor doi i-a făcut pe ea și pe Ramiz să elaboreze o strategie de contraatac față de „vremurile diferite“ ce aveau să vină. Era convinsă că vântul libertății va bate și peste Albania. În

aceasta vedea ea adevărata moarte a lui Enver Hoxha și este adevărat că, atunci când a avut loc lovitura de stat împotriva lui Gorbaciov, Nexhmije și anturajul ei au fost cuprinși de emoție, cu încântare stalinistă că visul întoarcerii la trecut, ca într-un scenariu imaginat de Cervantes, ar putea deveni realitate. Oricum, Nexhmije Hoxha și Ramiz Alia au rămas prinși în capcana de sub ruinele Zidului Berlinului, au fost măturați de vântul cald care a topit Războiul Rece și a deschis o nouă eră total străină pentru ei, dar în care trebuiau să supraviețuiască.

În perioada schimbărilor politice din Albania, în timp ce dictatura cădea cu o viteză amețitoare – când albanezii se trezeau parcă dintr-un vis de 50 de ani – Nexhmije a experimentat toate formele cameleonice de politică. A făcut pe femeia inocentă ca și cum ar fi fost victimă; a făcut pe neștiutoarea așa cum a făcut și pe reclamanta; a jucat, bineînțeles, rolul de veteran comunist, ca și pe acela de comunist liberal. A căutat să se ascundă sub diferite chipuri; era activă, iar în memoria oamenilor a rămas imaginea lui Nexhmije purtând cizme înalte și strălucitoare în care, dintr-odată, a apărut la televiziune imediat după dărâmarea statuii soțului ei. Apariția ei în acele cizme la modă, care le erau interzise miilor și miilor de tinere pe motiv că erau de „modă capitalistă” – această apariție a ei după funeraliile politice ale soțului ei le-a lăsat oamenilor un gust amar și a iscat în ei o ură extraordinară față de văduva lui Enver Hoxha. Fără a arăta nici măcar o urmă de modestie, așa cum făcuse deseori în adolescență, apariția ei a fost un afront adus opiniei publice albaneze, o prezență agresivă și cinică. Valurile de ură erau resimțite până în străfundurile sufletelor și au dărâmat toate obstacolele, toate îndiguirile invizibile ridicate pretutindeni de Ramiz Alia.

În acele zile spectaculoase când s-a dărâmat statuia, familia lui Hoxha s-a împrăștiat în cele patru zări. Fiica lor a mers la familia soțului ei. Fiul cel mai mare, Ilir, și-a găsit protecția la Ramiz Alia. Cât despre Sokol, soția și copiii lui, nu se știa pe unde se aflau. Într-o zi s-au urcat într-un camion IFA și s-au

îndreptat spre munții Dajti. Oamenii se adunaseră la Podul Lana și un fel de Kim Philby* ieșit din mână încerca să-i inducă în eroare, pentru a le da timp celor din *Bllok* să dispară în mașinile lor. Atunci când Nexhmije s-a urcat în camionul IFA, s-a așezat exact unde te-ai fi așteptat cel mai puțin: în spatele nurorii sale, cu care dusesse o luptă crâncenă de-a lungul timpului, în ciuda problemelor care le înconjurau. Nurorii i-a fost frică de gestul acela, în vreme ce soacrei, în acele zile, îi era mai puțin teamă că nora ei ar putea ieși în față să vorbească în favoarea sistemului „multipartit” sau să-și exprime în vreun fel căința. Când câțiva ani mai târziu a stat să se gândească mai bine la acest „gest de dragoste” al soacrei ei în acele momente critice, adevărul s-a dovedit a fi cu totul altul decât cel la care se gândise atunci. Nu! Nexhmije Hoxha nu a avut nici un fel de simpatie în acele momente dificile. Pur și simplu, îi era teamă de un atentat; iar dacă ar fi murit, voia să fie cel puțin cu nora ei, astfel încât aceasta să nu poată depune mărturie împotriva ei după moartea sa. Sinistra Doamnă s-a lipit de noră ca moartea însăși și chiar în numele morții.

După ce au ajuns în mare taină la muntele Dajti, Sinistra Doamnă tremura de frica vreunei acțiuni de „lichidare” a ei. Nu i s-a întâmplat însă nimic, iar a doua zi grupului lor i s-au alăturat Ramiz Alia și Hekuran Isai, la care a început să țipe ca o dementă: „Rușine, rușine, rușine!” Iar cei doi nu ripostau nimic. Când alți membri ai familiei Hoxha au apărut în mijlocul certe, câteva ore mai târziu, Ramiz le-a zis scurt, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat: „Ascultați-mă ce vă spun, dacă suntem în viață este numai datorită mie!” Când femeia în cizme a reușit să se întoarcă acasă, a început să-i blesteme pe holurile

* Kim Philby (1912-1988), spion sovietic sub masca de colaborator al British Intelligence Service, a avut un rol primordial în anihilarea rezistenței anticomuniste din Albania, de la sfârșitul anilor '40, trădând toate informațiile privind acțiunile de sprijinire a acestei rezistențe.

casei pe comuniștii lui Hysni Milloshi, pe care l-a făcut „trădătorul partidului“, i-a acuzat pe democrați că sunt „agenți ai imperialismului“, făcându-l de ocară mai ales pe „kosovarul“ Sali Berisha. La prânz, pe când copiii stăteau în picioare, exact așa cum făceau când trăia Enver, a spus dintr-odată: „Ascultați-mă! S-a propus reformarea și reorganizarea partidului. Partidul nostru, dacă este necesar, își va schimba numele. Nu contează cum, ideea este ca Fatos Nano să fie pus în frunte. Ce credeți?“ În acest fel, structura avea să rămână în viață. Nerușinarea urma să supraviețuiască. „Statul lor“ se scufundase; se deghizase; și totuși își ținea capul deasupra apei. De unde venise totuși această idee? De la Ramiz Alia? Sau de la Nexhmije însăși? Fatos Nano era bursier al Institutului de Studii Marxist-Leniniste, un subordonat direct al lui Nexhmije. Ca urmare a reputației tatălui său, avea excepționale scrisori de recomandare în ceea ce privește supunerea și fanatismul. În plus, fusese o vreme prieten cu una dintre fiicele lui Ramiz. Ramiz Alia nu a avut ocazia să-l vadă pe Fatos Nano în acțiune; dar era de ajuns că Nexhmije îl cunoștea, nu mai era nevoie să-l cunoască și Ramiz.

Toate aceste evenimente întăresc convingerea că, de fapt, comuniștii erau angajați într-un joc tactic cu dimensiuni tragice pentru soarta Albaniei și a națiunii albaneze. Comuniștii se ascundeau și încercau să înșele opinia publică, scoțând la înaintare anumite personaje care aparent îi denigrau consecvent pe Nexhmije și partidul, dar, după ce-și îndeplineau serviciile „contra unei diurne“, se întorceau „la marele Partid-mamă“. Acesta se afla între timp în plin proces de recunoaștere a economiei de piață, distribuind totodată broșura *Cele zece calități ale unui comunist* către diferite organizații nonguvernamentale. Momentul alegerii și numirii lui Fatos Nano a fost decisiv în viața acestuia, dovedindu-se până la urmă problematic în condițiile atacurilor venite spre el din interiorul partidului. Tocmai invers vor sta lucrurile cu Sali Berisha, liderul colapsului comu-

nismului, care va conduce procesul politic intern cu scopul de a ridica Partidul Democrat din „îmbrățișarea“ lui Ramiz. Bazându-se pe o experiență vastă și o educație autentică în istorie, filologie și științe sociale, creativitatea politică a lui Berisha își trăgea seva din originea sa în acea parte a națiunii albaneze care visa la renașterea națională.

Interesant este că, în vreme ce comuniștii pierdeau „guvernul de stabilitate“ ca rezultat al unei mișcări tactice clare a lui Berisha (s-a retras atunci când devenise limpede că alegerile anticipate erau inevitabile și o nouă forță se ridica la putere), Nexhmije Hoxha încuraja contradicțiile în cadrul familiei. Din câte înțelegem, teama ei că va suferi o lovitură cumplită din partea familiei a dus-o la crearea unui scenariu dramatic – și merită să-l studiem cu mult mai multă atenție, pentru a descifra caracterul adevărat al acestei femei.

Recurgând la un stil de bârfe pe care îl consideră ca fiind la nivelul „informațiilor de încredere“, și-a convins dintr-odată fiul, Sokol, și pe soția acestuia, Liliana, că un mare pericol îi pândește, în special pe copiii lor; cu ajutorul surselor aflate la dispoziția ei a făcut ca fiica lor Valbona să pară cea mai amenințată. Un vâlmășag de minciuni și neadevăruri detestabile, ca și cum soarta adolescenței depindea de bandele din Tropoja, Mamurras etc., descrise ca niște adunături de „indivizi violenți“, i-a oripilat pe cei doi părinți. Apoi, folosind o suită de farse, a reușit să-i trimită pe copii în străinătate înaintea alegerilor din Albania, așa că fiica și fiul lui Sokol și ai Liliane Hoxha au fost trimiși în prima fază în Grecia, apoi în Danemarca, unde marxist-leniniștii locali* erau instruiți să nu-i trimită în Canada, conform planului prestabilit, ci în Cuba! În timp ce ambii copii erau lăsați în mâinile unor necunoscuți, fie ei și albanezi aflați

* În diferite țări s-au organizat „Partide Comuniste Marxist-Leniniste“, aflate de partea Chinei în conflictul cu URSS. După ruptura dintre Enver și China, numai câteva dintre aceste partide, printre care și cele din Danemarca și Canada, au păstrat legătura cu Tirana.

în legătură cu marxist-leniniștii localnici, se adâncea tortura mamei lor, care era sub tratament medical din cauza presiunii psihologice sporite, dar se pretindea că era dezechilibrată mintal. În scopul de a îndepărta din ecuație familia Liliane, de a o prezenta ca nefiind de încredere, Sinistrei Doamne nu-i păsa nici de victimizarea nepoatei și nepotului ei, care erau lăsați la mila și grija a doi albanezi legați de Paolina, soția lui Hejdler Benz, președintele Partidului Marxist Leninist din Canada. Nu se știe de ce cei din Danemarca au trimis copiii în Cuba. A fost ca într-un roman de Jules Verne; în câteva luni, Nexhmije a convins-o pe nora ei să plece în căutarea copiilor dispăruți și să treacă prin tot soiul de greutăți cu cei aflați în vechi legături cu structurile albaneze de contraspionaj. Mama mergea de la un agent de spionaj la altul, într-un scenariu care depășea chiar filmele și romanele de asemenea factură. Datorită voinței de mamă și instinctului matern, femeia numită Liliana Hoxha a traversat două oceane ca să ajungă în Havana. Și numai atunci când a izbutit să-și vadă și să-și îmbrățișeze copiii, și-a dat seama că, începând cu eforturile lui Hajdin Sejdijs din Tirana și ale italianului numit Giacomo (care ar fi trebuit să aibă grijă de viața lor), continuând cu piedicile puse în calea ei de spitalele din Canada, totul era rezultatul unui întreg vârtej de născociri complicate, crude și criminale provenind din Albania. Presiunea va continua chiar și acolo, la Havana, unde va veni mai târziu soția președintelui Partidului Marxist-Leninist canadian, cu știrea că Berisha a ajuns la putere, ceea ce însemna că vor ajunge la închisoare. Femeia se hotărâse însă deja: a insistat să se întoarcă acasă, ceea ce a și făcut, în ciuda tuturor vicisitudinilor și amenințărilor care au urmat. Trăiește și în prezent în Albania.

Nexhmije a pretins că nu știa nimic despre toate acestea, în timp ce Fidel Castro însuși fusese informat că nepoții lui Enver Hoxha ajunseseră în Cuba, urmând să sosească și nora acestuia. Care era scopul acestei noi drame? Al acestei otrăviri într-ascuns, al acestei răutăți fără seamăn? Nepoții sunt o

mângâiere pentru orice om. Cum este posibil ca doi copii, nepoții lui Enver Hoxha însuși, să rămână în Tirana, la fel cei ai lui Ramiz Alia, în timp ce alți doi copii, tot nepoți de-ai lui Enver Hoxha, să fie amenințați de „puterea anticomunistă“? Așadar, primii nu erau în pericol? Cum e posibil ca o femeie, mamă, de altfel, să pună în pericol două suflete, lăsându-le să treacă prin întregul șir întunecat al agențiilor secrete, al căror principal domeniu de activitate este crima?! Nexhmije Hoxha arată astăzi o nouă față sau, mai bine zis, li se prezintă albanezilor într-o nouă lumină. Ca la toate curțile dictatoriale, atunci când în exterior nu mai este nimic de prădat, fărădelegea începe să-și facă loc în interior. Rămâne de neînțeles de ce această bunică nu numai că nu și-a păzit familia de primejdii, dar chiar a trimis-o în mijlocul lor.

Sinistra Doamnă are în spate o viață îndelungată, o viață în care s-a hrănit cu disperarea și nefericirea altor oameni, cu suferința și mizeria națiunii albaneze. Când nu a mai avut putere să rănească oamenii din afara cercurilor puterii, a început să-i distrugă pe cei apropiați sau, cum s-ar spune, „și-a mâncat propriii fii“. O expresie frecventă, doar că, acum, ea nu se mai mulțumește să-i devoreze pe „fiii Partidului“, pe copiii Albaniei, ci chiar pe propriii descendenți, sânge din sângele ei. Pentru ea, e o chestiune de viață și de moarte.

Decembrie 1991. O dată care a marcat o schimbare majoră. Sinistra Doamnă se află „temporar“ în închisoarea din Tirana. Domnul Pjeter Arbnori, căruia i se mai spune și „Mandela al Albaniei“, fost condamnat la moarte de regimul Sinistrei Doamne, face o vizită în închisoare în calitate sa de vicepreședinte al Comisiei parlamentare pentru drepturile omului. Două simboluri opuse stau față în față: Pjeter Arbnori, întemnițat vreme de aproape 30 de ani pentru că a dorit și a militat pentru un sistem politic pluripartit ca o garanție a drepturilor omului, și Nexhmije Hoxha, unul dintre personajele principale care au dispus încarcerarea lui Arbnori și au dus la lichidarea generală a drepturilor omului în Albania. Ceea ce urmează este dialogul dintre aceștia:

Nexhmije: „Nu știu de ce am fost arestată, de ce mă țin închisă aici. Nu am făcut nimic rău, nu sunt de acord cu acuzațiile.“

Arbnori: „Doamnă, nu sunt aici să vorbim despre asta... Aveți vreo plângere în legătură cu felul în care sunteți tratată? V-a insultat cineva? V-a amenințat cineva, v-a bătut, așa cum am fost noi bătuți?“

Nexhmije: „Nu, nu, dar e frig aici.“

Arbnori: „Să-i mai dați doamnei o pătură, dați-i două... Ar trebui să reparați boilerul cât mai repede, domnule director de închisoare. Trecem printr-o iarnă grea.“

Nexhmije: „Nu am fost vizitată de nimeni, sunt 8 zile de când nu mi-am văzut fiii.“

Arbnori: „Interogatoriul meu a durat doi ani și nu mi s-a permis să-mi văd mama și surorile. Dumneavoastră, totuși, ar trebui să vă vedeți fiii... Aveți alte dorințe?”

Directorul închisorii: „S-a plâns că nu-și poate usca părul după baie.”

Nexhmije: „Și nici nu mi-au dat periută de dinți.”

Arbnori: „Cât despre uscătorul de păr, trebuie să vă descurcați fără, dar veți primi o periută de dinți. E doar o periută, nu-i un cuțit.”

Directorul închisorii: „Ținând cont că este contrar regulamentului...”

Nexhmije: „Nu primesc presa.”

Directorul închisorii: „V-am dat o carte să citiți...”

„Îmi amintesc că am citit doar o lucrare a lui Nexhmije Hoxha, *Lupta socială* – spune Arbnori. Pot să-mi aduc aminte doar o frază a ei: «Pentru același motiv, cineva primește o pedeapsă de un an închisoare, altcineva poate primi 20 de zile, altul este împușcat, al patrulea nu este arestat, dar este ținut sub supraveghere...»“, iar Constituția prevede că toți cetățenii sunt egali în fața legii.

„Simbolul” încarcerat a primit o sentință ordinară pentru abuzuri financiare, iar după eliberarea ei, care s-a făcut mai rapid decât încarcerarea ei, s-a apucat să-și scrie „memoriile” și „adevărurile”. S-a apucat să acuze noua guvernare și, în același timp, să-i defăimeze pe bătrânii contestatori prin folosirea unei formule noi ca „libertatea și drepturile omului”, până când să erupă în volume întregi de descriere a diverse episoade, evenimente și persoane, al căror sfârșit ridicase de mult întrebări în mintea oamenilor. Atunci când singurul lucru care-i mai rămăsese de făcut, ei, lui Alia și altora de teapa lor, aflați încă în viață, erau căința și mărturiile sincere care să aducă lumină asupra perioadei întunecate a istoriei dictaturii. Sinistra Doamnă își răspândește acum „memoriile” și „adevărurile” pentru a găsi o scuză dictaturii, pentru a ascunde printre rânduri sângele curs din cauza dictaturii. Dar să fie lăsată să scrie și să debiteze cât

vrea, să fie lăsată să stoarcă de vlagă noi și noi scribi, nu va face decât să lase noi urme incriminatoare pentru viitoare analize și investigații. Ca în cazul criminalilor obișnuiți să lucreze cu mânuși și care mai devreme sau mai târziu trebuie să și le dea jos, pentru că anumite lucruri nu le pot face cu mânușile pe mână, pericolul care o amenință va deveni și mai mare. Cum ar spune criminaliștii: dac-ar ști tot ce știm noi, puțini s-ar mai apuca să comită crime. Dacă toți cei care vor să-și folosească „memoriile” și „adevărurile” pentru a-și acoperi vechile crime și pentru a comite noi înșelăciuni ar ști tot ce știu scriitorii, puțini s-ar mai apuca de scris, pentru că un caz precum acesta al Sinistrei Doamne i-ar avertiza asupra zădărniceii unei asemenea tentative.

Bibliografie

Arhiva Națională a Albaniei (AQSH)

152 Ministerul Afacerilor Externe

153 Direcția Generală a Poliției

Arhiva Partidului Muncii din Albania (PTA)

14 Comitetul Central al Partidului Comunist din Albania (1941–1991)

18 Comitetul Central al Partidului Comunist din Albania, regiunea Vlora (1942–1945)

40 Consiliul general de Eliberare Națională (1942–1945)

41 Consiliul General al Armatei de Eliberare Națională (1939–1947)

Cărți

Instituția regală, *Instituti mbretnuer „Nana Mbretneshe”*, Tirana, 1937.

VLADIMIR DEDIJER, *Il sangue traditto*, Milano, 1949.

VLADIMIR DEDIJER, *Nosvi priloza za biografiju*, J.-B. Tito, 2, Rijeka, 1981.

ENVER HOXHA, *Kur lindi Partia (Când am fondat Partidul)*, Tirana, 1981.

ENVER HOXHA, *Kur hidheshin themelet e Shqiperise se re (Când am pus bazele Albaniei noi)*, Tirana, 1984.

AQSH, *Politika antikombetare e Enver Hoxhes (Politica antinațională a lui Enver Hoxha)*, A II-a Plenară de la Berat, Tirana, 1995.

AQSH, *Marredheniet shqiptaro-jugosllave (Relațiile albanezo-iugoslave 1945–1948)*, Tirana, 1996.

BEQIR AJAZI, *Kujtime (Memorii)*, Tirana, 2000.

NEXHIUJE HOXHA, *Jeta ime me Enverin– Kujtime I (Viața mea cu Enver – Memorii I)*, Tirana, 2000.

NEXHMIJE HOXHA, *Jeta ime me Enverin – Kujtime II (Viața mea cu Enver – Memorii II)*, Tirana, 2002.

PETRO MARKO, *Suna e armeve (Anotimpul armelor)*, Tirana, 2003.

NIKITA HRUSHOV, *Kujtime (Memorii)*, Tirana, 2004.

Cotidiene și publicații oficiale

Besa (1931–1936)

Fletorja Zyrtare (1941)

Bashkimi (1944–1991)

Zeri i Popullit (1948–1991)

Shqiperi e re de Bucarest (1948–1991)

Shqiperi–Jugosllavi, publicația Asociației pentru cooperare culturală „Albania–Iugoslavia“, 1947–1948